

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਵਿਚਾਰ ਭੰਡਾਰ

ਅਰਥਾਤ

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਚਾਰ ਮਾਲਾ ਸਟੀਕ

ਕ੍ਰਿਤ ਕਵੀ ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ।

ੴ ਗਿਆਨੀ ਹਰਬਸ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲ

ਲੇਖਕ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਮਹੰਤ ਗਿਆਨੀ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ (ਰੇਵਾੜੀ ਵਾਲੇ)

ਡੇਰਾ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਆਸ਼ਰਮ ਸ਼ਹੀਦ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਨਗਰ

ਗਲੀ ਨੰ: 1, ਨੇੜੇ ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਗੇਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਪ੍ਰਸਤਕ ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੋ:

ਗਲੀ ਨੰ: 8, ਬਾਗ ਰਾਮਨੰਦ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਕੋਟਾ 100/-

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਵਿਚਾਰ ਭੰਡਾਰ

ਅਰਥਾਤ

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਟੀਕ

(ਕ੍ਰਿਤ ਕਵੀ ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ)

(ਪਦ ਅਰਥ, ਅਰਥ, ਭਾਵ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਟੀਕਾ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਸਮੇਤ)

ਸੋਧਕ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸੱਚਖੰਡਵਾਸੀ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਡੇਰਾ ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਲੀ ਸੱਤੋ ਵਾਲੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਏ

ਮਹੰਤ ਗਿਆਨੀ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ

1. ਡੇਰਾ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਆਸ਼ਰਮ, ਸ਼ਹੀਦ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਗਲੀ ਨੰ: 1, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਫੋਨ : 482064
2. ਡੇਰਾ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਆਸ਼ਰਮ ਆਰ. ਐਲ. 275 ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਰੋਵਾੜੀ, ਹਰਿਆਣਾ। ਫੋਨ : 51514

ਲੇਖਕ :

ਗਿਆਨੀ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ 'ਨਿਰਮਲ'

ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੋਧਕ : ਸੰਤ ਸਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਸੇਵਾ-ਪੰਥੀ'

ਪੁਸਤਕਾਂ ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ :

ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੋ.

ਗਲੀ ਨੰ: 8, ਬਾਗ ਰਾਮਾ ਨੰਦ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

© ਸਭ ਹੱਕ ਕਰਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

ਸੋਧਕ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਮਹੰਤ ਗਿਆਨੀ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ

ਲੇਖਕ :

ਗਿਆਨੀ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ 'ਨਿਰਮਲ'

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ: ਜੂਨ ੧੯੯੮

੧੧੦੦

ਭੇਟਾ : ੧੦੦ /-

ਟਾਈਪ ਸੈਟਿੰਗ :

ਕੇ ਐਸ ਕੰਪਿਊਟਰ ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ

ਰਾਣੀ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਸ਼ਰੀਫਪੁਰਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਤ ਤ ਕ ਰਾ

	ਭੂਮਿਕਾ	੬	੩੧	ਆਤਮ ਵਿਤ ਚ ਅਨੀਹ ਸੁਚ	੨੫
	ਦੋ ਸ਼ਬਦ	੮	੩੨	ਜਿਤ ਖਟ ਗੁਨ ਪ੍ਰਿਤਮਾਨ ਕਵਿ	੨੫
	ਸੇਵਾਕ ਕਉ ਸੇਵਾ ਬਨਿ ਆਈ	੯	੩੩	ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਮਿੱਤ੍ਰ ਰਿਪੁ	੨੬
	ਪਹਿਲਾ ਬਿਸੁਮ		੩੪	ਸਮ ਦਰਸੀ ਸੀਤਲ ਹ੍ਰਿਦੈ	੨੭
੧	ਨਮੋ ਨਮੋ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੁ	੧੧	੩੫	ਸਰਬ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਿਹਕਲਪ ਮਨਿ	੨੭
੨	ਰਾਮ ਮਯਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦਯਾ	੧੧	੩੬	ਤਨੁ ਮਤਿ ਗਤਿ ਆਨੰਦਮਯ	੨੭
੩	ਪਗ ਬੰਦਨ ਆਨੰਦ ਯੁਤ	੧੧	੩੭	ਸੁ ਸਿਬੇਦਯ ਨਹਿ ਕਹਿ ਸਕੋ	੨੮
੪	ਯਹ ਮੈ ਮਮ ਯਹ ਨਾਹਿ ਮਮ	੧੨		(ਸਤ ਸਿਗਤ ਮਹਿਮਾ)	
੫	ਮਾਤ ਤਾਤ ਭ੍ਰਾਤਾ ਸੁਹਿਰਦ	੧੨	੩੮	ਸਤਸੰਗਤਿ ਨਿਜ ਕਲਪ ਤਰੁ	੨੮
	ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੋਨ ਨਿਰਣਾ	੧੨	੩੯	ਪਦ ਬੰਦਨ ਤਨ ਅਘ ਹਰਨ	੨੯
੬	ਪ੍ਰਗਟ ਪੁਹਮ ਗੁਰ ਸੁਰ ਦੁਤਿ	੧੩	੪੦	ਸਤਸੰਗਤਿ ਸੁਖ ਸਿੰਧੁ ਬਰੁ	੨੯
੭	ਟੋਰਟ ਸਤਿਗੁਰ ਮਯਾ ਕਰਿ	੧੩	੪੧	ਸਤਸੰਗਤਿ ਸੁਖ ਪਲਕ ਜੈ	੩੦
੮	ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਭ੍ਰਮ ਲਗਿ ਭ੍ਰਸਯੋ	੧੩	੪੨	ਜਗਤ ਮੋਹ ਵਾਸੀ ਅਜਰ	੩੦
੯	ਪ੍ਰਗਟ ਅਵਨਿ ਕਰਣਾ ਅਰਣਵ	੧੪	੪੩	ਕਾਮਧੇਨੁ ਅਰੁ ਕਲਪ ਤਰੁ	੩੧
੧੦	ਸੁਰ ਦਰਸ ਆਦਰਸ ਜਯੋ	੧੬	੪੪	ਪਾਰਸ ਮੈ ਅਰੁ ਸਿਤ ਮੈ	੩੧
੧੧	ਜਿਮ ਚੰਦਹ ਲਹਿ ਚੰਦਮਣਿ	੧੬	੪੫	ਬਿਧਿ ਵਤ ਜਗ ਕਰਤ ਸਦਾ	੩੨
੧੨	ਹੈ ਸਰਣਾਗਤਿ ਰਾਵਰੇ	੧੭	੪੬	ਦਯਾ ਆਦਿ ਤੇ ਧਰਮ ਸਭ	੩੨
੧੩	ਹੈ ਅਨਾਥ ਅਤਿ ਸੈ ਦੁਖੀ	੧੮	੪੭	ਤੀਰਥ ਗੀਗਾਦਿਕ ਸਭੈ	੩੨
੧੪	ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਚਿੰਤ ਬਹੁ	੧੭	੪੮	ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਦੇਵਾ ਸਕਲ	੩੩
੧੫	ਕਾਬਹੂੰ ਸੁਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚਿਤਿ	੧੮	੪੯	ਬੇਦਾਦਿਕ ਵਿੰਦਯਾ ਸਭੈ	੩੩
੧੬	ਨਾਇ ਆਸਾ ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਤਟ	੧੮	੫੦	ਕਿੰ ਸੁਮੇਰੁ ਕੈਲਾਸ਼ ਕਿੰ	੩੩
੧੭	ਰਾਗਾਦਿਕ ਜਲ ਜੈਤ ਬਹੁ	੧੯	੫੧	ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰ ਪਾਲਕ ਚਤਰ	੩੪
੧੮	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚੁਗਲ ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਗਜ	੧੯	੫੨	ਮੁਕਤਿ ਕਰਣ ਬੰਧਨ ਹਰਣ	੩੪
੧੯	ਕਬਹੂੰ ਨ ਮਨ ਬਿਰਤਾ ਗਹੀ	੧੯	੫੩	ਐਰ ਧਰਮ ਜੇਤਕ ਜਗਤ	੩੪
੨੦	ਚਲਵਲ ਪਤ੍ਰ ਪਤਾਕ ਪਟ	੨੦	੫੪	ਸੁਤਿ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਕਹਯੋ	੩੫
੨੧	ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ ਅਕਾਸ ਕੋ	੨੦		ਤੀਜਾ ਬਿਸੁਮ	
੨੨	ਜਗ ਮਾਠੇ ਮਿਥਯਾ ਕਿਧੋ	੨੧		(ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸਭ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਆਵੇਗਾ)	
੨੩	ਸਮਾਧਾਨ ਗੁਰ ਕਹਿਤ ਹੈ	੨੧	੫੫	ਭੋ ਭਗਵਨ ਗੁਨ ਸਾਧੁ ਕੋ	੩੬
੨੪	ਨਹਿ ਸੀਸੈ ਮਨ ਹੈ ਚਪਲ	੨੧	੫੬	ਹੈ ਕਾਮੀ ਵੈ ਸੁਮਤਿ ਚਿਤ	੩੬
੨੫	ਹੈ ਬਿਖਈ ਅਤਿ ਅਜਿਤ ਮਨੁ	੨੨	੫੭	ਕਹਤ ਸੰਤ ਜੇ ਸਹਜ ਹੀ	੩੭
੨੬	ਸੁਨ ਸਿੱਖ ਉੱਤਮ ਸਿਖ ਕਹੂੰ	੨੨	੫੮	ਬੋਲਤ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਜੋ	੩੭
੨੭	ਗਹੈ ਚੰਚੁਧਰ ਅਹਿ ਮਰੈ	੨੩	੫੯	ਭੋ ਭਗਵਨ ਮੈ ਦੁਖਿਤ ਅਤਿ	੩੭
੨੮	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਪਰਮ ਦਯਾਲ	੨੩	੬੦	ਸੁਭਾਇੰਡਾ ਸੁਬਿਚਾਰਨਾ	੩੮
	ਦੂਜਾ ਬਿਸੁਮ		੬੧	ਤੁਰੀਆ ਸਪਤ ਭੂਮਿਕਾ	੩੮
੨੯	ਕਹੈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਿ ਸਾਧ ਕੋ	੨੪	੬੨	ਭੋ ਭਗਵਨ ਲਖੁ ਮਤਿ ਸੁ ਮਮ	੩੮
੩੦	ਅਤਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਨਹਿ ਦ੍ਰੋਹ ਚਿਤਿ	੨੪	੬੩	ਬਿਖਿਆ ਬਿਖੇ ਭਈ ਦੇਖਤਾ	੩੮

੬੪	ਭਗਵਤ ਰਤਿ ਗਤਿ ਆਨ ਮਤਿ	੩੯	੧੦੨	ਨਿਤਪ੍ਰਤਿ ਕਰਤ ਬਿਚਾਰ ਕੇ	੫੪
੬੫	ਦੂਜੀ ਕਹੀ ਬਿਚਾਰਨਾ	੩੯	੧੦੩	ਸੁਧ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮੈਂ	੫੪
੬੬	ਤਨੁਮਾਨਸਾ ਸੁ ਤੀਸਰੀ	੩੯	੧੦੪	ਕਾਮਾਦਿਕ ਸਮ ਤਾ ਉਦੈ	੫੫
੬੭	ਚਤੁਰਥ ਸਤ੍ਰਪਤਿ ਯਹ	੪੦	੧੦੫	ਸਨੈ ਸਨੈ ਸਖਯਾਤਤਾ	੫੫
੬੮	ਛੁਟਯੋ ਤਨ ਅਭਿਮਾਨੁ ਜਬ	੪੦		ਚਾਰ ਸਾਧਨ ਨਿਰਣਾ	੫੫
੬੯	ਕਹੋ ਪਦਾਰਥ ਬਿਧਿ ਲੈ	੪੦	੧੦੬	ਚਲੀ ਪੂਤਰੀ ਲੈਨ ਕੀ	੫੬
੭੦	ਭਾਵਾਭਾਵ ਨ ਤਹਾ ਕਛੁ	੪੧		ਪੰਜਵਾਂ ਬਿਸੁਆਮ	
੭੧	ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੀ ਗੁਰਦੇਵ	੪੧	੧੦੭	ਸਾਧਨ ਗਾਜਾਨ ਲਹਯੋ ਭਲੇ	੫੭
	ਚੌਥਾ ਬਿਸੁਆਮ		੧੦੮	ਅਹੋ ਪੁਤ੍ਰ ਕੀਜੈ ਨਹੀਂ	੫੭
੭੨	ਭਗਵਨ ਮੈਂ ਜਾਨਯੋ ਭਲੇ	੪੨	੧੦੯	ਰਾਗਾ ਦੈਖ ਮਨ ਕੇ ਧਰਮ	੫੭
	(ਖਟ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਿਰਣਾ)		੧੧੦	ਜਗੁ ਤੇ ਮੈ, ਤੂੰ ਜਗਤ ਮੈ	੫੮
੭੩	ਭਗਵਨ ਤਿਮਰ ਨਾਸੈ ਨਹੀਂ	੪੩	੧੧੧	ਅਗਾਜਾਨ ਨੀਂਦ ਸੁਪਨੇ ਜਗਤ	੫੮
੭੪	ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਜਗਤ ਅਸਕਤ ਤਜਿ	੪੩	੧੧੨	ਛੁਧਾ ਪਿਪਾਸਾ ਸ਼ੋਕ ਪੁਨਿ	੫੯
੭੫	ਤ੍ਰਿਯ ਅਤਿ ਪ੍ਰਿਯ ਜੋ ਜਾਨਿ ਨਰੁ	੪੪	੧੧੩	ਜਨਮ ਅਸਤੁ ਅਰੁ ਬਿਰਧਿ ਪੁਨਿ	੫੯
੭੬	ਅਸਥਿ ਮਾਸ ਅਰੁ ਭ੍ਰਿਥਿਰ ਤ੍ਰਚ	੪੪	੧੧੪	ਚਿਦਾਕਾਸ਼ ਅਦੈ ਅਮਲ	੬੦
੭੭	ਅਹਿ ਬਿਖੁ ਤਨ ਕਾਟੈ ਦਦੈ	੪੪	੧੧੫	ਬਿਖੇ ਭੋਗਿ ਅਸਥਾਨ ਤਨ	੬੦
੭੮	ਮੈਥੁਨ ਅਸਟ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ	੪੫	੧੧੬	ਕਾਰਨ ਲਿੰਗ ਅਸਥੁਲ ਤਨ	੬੧
੭੯	ਸ੍ਰਵਨਾ ਸਿਮਰਨ ਔ ਕੀਰਤਨ	੪੫	੧੧੭	ਏਕ ਤੰਤ੍ਰ ਮੈ ਤ੍ਰਿਗੁਣਾ	੬੧
੮੦	ਸੁਤ ਮੀਠੀ ਬਾਤੈ ਕਰੈ	੪੬	੧੧੮	ਬਸਨ ਪੂਤਰੀ ਬਸਨ ਮਯ	੬੧
੮੧	ਕਾਜ ਅਕਾਜ ਲਹਯੋ ਨਹੀਂ	੪੬	੧੧੯	ਦੇਖਿ ਖਿਲੋਨੇ ਖਾਡ ਕੇ	੬੨
੮੨	ਅੰਧ ਕ੍ਰੁਪ ਸਮ ਗ੍ਰੋਹ	੪੬	੧੨੦	ਲਹਯੋ ਨ ਸੁਧ ਸਰੂਪ ਜਿਨਿ	੬੨
੮੩	ਦੁਬ ਦੁਖਦ ਤਿਹੁ ਭਾਤਿ	੪੭	੧੨੧	ਜੈਸੇ ਸਾਚੇ ਮੈ ਪਰੇ	੬੩
੮੪	ਬਹੁਤ ਜਤਨ ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਰੈ	੪੭	੧੨੨	ਮ੍ਰਿਦ ਬਿਕਾਰ ਮ੍ਰਿਦ ਮਯ	੬੩
੮੫	ਤਾ ਤੇ ਇਨ ਕੇ ਸੰਗੁ ਤੂੰ	੪੭	੧੨੩	ਦੇਖਯੋ ਰਚੁ ਮੈ ਸਰਪਤਾ	੬੩
੮੬	ਜਗਤ ਖੇਦ ਮਹਿ ਪਰਹਿ ਜਿਨ	੪੮	੧੨੪	ਭਯੋ ਬਘੁਰਾ ਬਾਤ ਮੈ	੬੪
੮੭	ਜਗ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਆਸ਼ਕਤ ਜਲ	੪੮	੧੨੫	ਮਿਸਰੀ ਕੀ ਤੂੰਬੀ ਰਚੀ	੬੪
੮੮	ਚਿੰਤਾ ਬੜਵਾ ਅਗਾਨਿ ਜਿਹ	੪੯	੧੨੬	ਪਾਵਕ ਮੈ ਦੀਪਕ ਘਨੇ	੬੪
੮੯	ਅਪਨਾ ਚਿਤੁ ਦਰਸ ਭਯੋ	੪੯	੧੨੭	ਸਤਿ ਕਹੋ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ	੬੫
੯੦	ਤਾ ਤੇ ਤਨੁ ਅਭਿਮਾਨੁ ਤਜਿ	੪੯		ਛੇਵਾਂ ਬਿਸੁਆਮ	
੯੧	ਸੁਖ ਬ੍ਰਹਮਾ ਇੰਦ੍ਰਾਦਿ ਕੇ	੫੦	੧੨੮	ਭੋ ਭਗਵਨ ਮੇ ਮਨਿ ਭਯੋ	੬੬
੯੨	ਧਾਏ ਚਾਤ੍ਰਕ ਧੁਮ ਲਹਿ	੫੦	੧੨੯	ਸੀਤਲ ਜਲ ਮ੍ਰਿਗਾਤ੍ਰਿਸਨ ਕੇ	੬੬
੯੩	ਨਾਰਿ ਪਰਾਈ ਸੁਪਨ ਮੈ	੫੧	੧੩੦	ਜਯੋ ਨਭ ਮੈ ਕਲਪੀ ਘਨੀ	੬੭
੯੪	ਚੋਗ ਦੇਖਿ ਜਯੋ ਪਰਤ ਖਗ	੫੧	੧੩੧	ਅਨਾਥ ਸੁਪਨ ਕਾਹੁ ਨਰਹ	੬੭
੯੫	ਸ੍ਰਾਨ ਸੁ ਤਿਯ ਕੇ ਸੰਗੁ ਕਰਿ	੫੨	੧੩੨	ਰਵਿ ਕੀ ਰਸਮਿ ਸਮੇਟਿ ਕੇ	੬੭
੯੬	ਨਾਥ ਬਿਸਾਰੇ ਬਿਖੇ ਰਸ	੫੨	੧੩੩	ਸੋਸ ਸੀਗ ਕੇ ਧਨੁਖ ਕਰਿ	੬੮
੯੭	ਜਗ ਅਭੈਬਰ ਸੋ ਜਬ ਜਹਾ	੫੨	੧੩੪	ਵਹ ਮਾਂਗਤ ਵਹ ਦੇਤ ਨਹਿ	੬੮
੯੮	ਬਿਖੇ ਬਾਸ਼ਨਾ ਤਯਾਗ ਕਰਿ	੫੩	੧੩੫	ਗਗਨ ਸਿੰਧ ਕੀ ਲਹਰਿ ਲੈ	੬੮
੯੯	ਪਾਪ ਛੀਨ ਤਪ ਦਾਨ ਬਲਿ	੫੩	੧੩੬	ਮ੍ਰਿਗਾਤ੍ਰਿਸਨਾ ਕੇ ਨੀਰ ਲੈ	੬੮
੧੦੦	ਤਤੁਮੀਸਿ ਅਹੋ ਬ੍ਰਹਮਾਸਮਿ	੫੪	੧੩੭	ਜਗਤ ਜਗਤ ਸਭੁ ਕੇ ਕਹੈ	੬੯
੧੦੧	ਜਗ ਪ੍ਰਾਨੀ ਬਿਖੇਪ ਚਿਤ	੫੪	੧੩੮	ਰਚੁ ਦੇਖਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਘਨੇ	੬੯

੧੩੯	ਸੁਕਤਿ ਨਿਰਖਿ ਬਹੁ ਭੇਦ ਲਹਿ	੭੦	੧੭੩	ਆਤਮ ਸੁਧ ਲਹਜੇ ਨਹੀਂ	੮੩
੧੪੦	ਪੂਰਨ ਅਦੈ ਆਤਮਾ	੭੦	੧੭੪	ਜੈ ਪੂਰਨ ਆਤਮ ਲਹਜੇ	੮੩
੧੪੧	ਆਨ ਭਿੰਨ ਨਹਿ ਤੋਇ ਤੋ	੭੦	੧੭੫	ਮੁਕਤਿ ਬਿਖੈ ਬੈਰਾਗ ਜੈ	੮੪
੧੪੨	ਪੂਰਨ ਆਤਮ ਮੈ ਜਗਤ	੭੦	੧੭੬	ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਤ ਸਿੱਖ ਪਰਿ ਘਨੀ	੮੪
੧੪੩	ਕਾਸਟ ਮੈ ਰਹਟਾ ਭਯੋ	੭੧	੧੭੭	ਜੈਸੇ ਭੁੰਜੇ ਅੰਨ ਮੈ	੮੪
੧੪੪	ਬਸਨ ਭਯੋ ਤਾ ਸੂਤ ਮੈ	੭੧	੧੭੮	ਅਨਾਥ ਸੁ ਗਜਾਨੀ ਕੋਟਿ ਕੋ	੮੫
੧੪੫	ਕਾਸਟ ਕੋ ਅਰੁ ਰਾਤ ਕੋ	੭੧	੧੭੯	ਸੇਵਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੁਨਿ	੮੫
੧੪੬	ਬ੍ਰਹਮ ਰਤਨ ਨਿਰਮਲ ਨਿਜ	੭੨	੧੮੦	ਬਿਖਜਾਨੰਦ ਸੰਸਾਰ ਹੈ	੮੬
੧੪੭	ਕਹਿ ਅਨਾਥ ਕਾ ਸੋਂ ਕਹੋਂ	੭੨	੧੮੧	ਸਾਤਿ ਰੂਪ ਤਿਨ ਕੇ ਜਗਤ	੮੬
	ਸੱਤਵਾਂ ਬਿਸੁਆਮ		੧੮੨	ਮੁਕਤਾਦਿਕ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ	੮੬
੧੪੮	ਬਾਰੇ ਬਾਰ ਪ੍ਰਨਾਮ ਮਮ	੭੩	੧੮੩	ਦ੍ਰਿਸ਼ਤ ਪਦਾਰਥ ਕੋ ਭਯੋ	੮੭
੧੪੯	ਭੋ ਭਗਵਨ ਤੁਮ ਮਯਾ ਤੋ	੭੩	੧੮੪	ਜੈਸੇ ਦਿਨਕਰ ਕੇ ਉਦੈ	੮੭
੧੫੦	ਅਗ ਤਗ ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਨਹਿ	੭੩		(ਪੰਜ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਨਿਰਣਾ)	
੧੫੧	ਆਸ੍ਰਮ ਬਰਨ ਨ ਦੇਵ ਨਰੁ	੭੪	੧੮੫	ਗਰੁੜ ਤਗਾਂ ਬਾਹਨ ਸਬੈ	੮੮
	(ਚਾਰ ਵਰਨ ਤੋ ਚਾਰ ਆਸ੍ਰਮ ਨਿਰਣਾ)		੧੮੬	ਹੋਤਿ ਪਰੀਛਾ ਕੇ ਸੁ ਗੁਰੁ	੮੮
੧੫੨	ਮਨ ਬੁਧਿ ਇੰਦ੍ਰਿਯ ਪ੍ਰਾਨ ਨਹਿ	੭੫	੧੮੭	ਭਗਵਨ ਆਤਮਵਾਨ ਜੈ	੮੯
੧੫੩	ਮੈਂ ਚੇਤੰਨ ਸ੍ਰੁਰੂਪ	੭੫	੧੮੮	ਅਗਯਾਨੀ ਆਸਕਤ ਮਤਿ	੮੯
੧੫੪	ਦੇਹੀ ਦੇਹ ਨ ਹੋਂ ਕਛੁ	੭੬	੧੮੯	ਹੋਂ ਅੰਬੇਧ ਅਨੰਤ ਗਤਿ	੮੯
	ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਨਿਰਣਾ	੭੬	੧੯੦	ਚਿਤਵਤ ਬਾਤ ਭਯੋ ਸਾਤਿ	੯੦
੧੫੫	ਪੂਰਬ ਪਸਚਮ ਉਰਧ ਅਧੁ	੭੬	੧੯੧	ਇੰਦ੍ਰਾਦਿਕ ਇੱਛਾ ਕਰੈਂ	੯੦
੧੫੬	ਨਹਿ ਉਤਪਤਿ ਨਹਿ ਬਿ੍ਧ	੭੬	੧੯੨	ਜਾਗ੍ਰਤ ਸ੍ਰੁਪਨ ਤਗਾਂ ਨਹੀਂ	੯੦
੧੫੭	ਮਲਿਨ ਨੈਨ ਕਰਿ ਦੇਖੀਏ	੭੭	੧੯੩	ਗਜਾਨੀ ਕਰੈ ਅਨੋਕ ਕ੍ਰਮ	੯੧
੧੫੮	ਉਚ ਨੀਚ ਨਿਰਗੁਣ ਗੁਣੀ	੭੭	੧੯੪	ਜਾਗ੍ਰਤ ਮਾਹਿ ਸੁਖਪਤਿ ਸੀ	੯੧
੧੫੯	ਮਨ ਉਨਮੇਖ ਜਗਤ ਭਯੋ	੭੮	੧੯੫	ਸੁਪਨਿ ਰਾਵ ਭਯੋ ਰੰਕ	੯੧
੧੬੦	ਨਹਿ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜ ਕਛੁ	੭੮	੧੯੬	ਆਸਤਿਕ ਨਾਮਾਤਕ ਨਹਿ ਕਛੁ	੯੨
੧੬੧	ਏਕ ਹੂੰ ਕਹਤ ਬਨੈ ਨਹੀ	੭੮	੧੯੭	ਅਗਹ ਅਗੈਚਰੁ ਏਕ ਰਸ	੯੨
੧੬੨	ਬਿਸੁ ਨ ਤੇਜਸ ਪ੍ਰਗਯ ਕਛੁ	੭੯	੧੯੮	ਧਨੁ ਧਨੁ ਸਿਖ ਉਦਾਰ ਮਤਿ	੯੨
੧੬੩	ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨ ਸੁਖੇਪਤਿ	੭੯	੧੯੯	ਸੁਨਿ ਬਿਚਾਰ ਠਹਿਰਾਇ ਹੈ	੯੩
੧੬੪	ਸਾਧਕ ਸਾਧਨ ਕਛੁ ਨਹੀਂ	੭੯	੨੦੦	ਯਹ ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਰਸ	੯੩
	(ਨੌਂ ਨਾਥਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ)		੨੦੧	ਬੰਧਯੋਮਾਨ ਚਾਹਤ ਛੁਟਯੋ	੯੪
੧੬੫	ਸਾਸਤ੍ਰਾਸਾਸਤ੍ਰ ਸੁ ਕੋ ਨਹੀ	੮੦	੨੦੨	ਐਰ ਮਾਲ ਰਤਨਾਦਿ ਜੈ	੯੪
੧੬੬	ਬਿਧਿ ਨਿਖੇਧ ਨਹਿ ਬਪ ਅਥਪ	੮੦	੨੦੩	ਖਟ ਦਰਸਨ ਕੀ ਮਾਲ	੯੪
	(ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ)		੨੦੪	ਰਾਵ ਰੰਕ ਮਨਿ ਭਾਵਤੀ	੯੫
੧੬੭	ਧਯਾਤਾ ਧਯਾਨ ਨ ਧਯੇਜ	੮੧	੨੦੫	ਅਨਾਥ ਸੂਵਨ ਬਹੁਤੇ ਕੀਏ	੯੫
੧੬੮	ਕਹਯੋ ਸਿੱਖ ਅਨੁਭਵ ਸਬੈ	੮੧	੨੦੬	ਛਿਮਾ ਕਰੋ ਸਿਖ ਜਾਨਿ ਕੈ	੯੬
	ਅੱਠਵਾਂ ਬਿਸੁਆਮ		੨੦੭	ਹੋਂ ਅਨਾਥ ਕੇਤਕ ਸੁਮਤਿ	੯੬
੧੬੯	ਅਨੁਭਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖ ਕੋ	੮੨	੨੦੮	ਪੁਰੀ ਨਰੋਤਮ ਮਿਤ੍ਰ ਵਰੁ	੯੬
੧੭੦	ਪਰੀਛਾ ਨਿਜ ਬਿਗਯਾਨ ਕੀ	੮੨	੨੦੯	ਲਿਖੇ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਚੁਤ	੯੬
੧੭੧	ਜਾਨਯੋ ਅਬਿਨਾਸੀ ਅਜਰ	੮੨	੨੧੦	ਗੀਤਾ ਭਗਵਤ ਕੋ ਮਤੋ	੯੭
੧੭੨	ਜੈ ਕਹਿ ਕਰਹਿ ਕਹ	੮੩	੨੧੧	ਸਤ੍ਰੁਹ ਸੈ ਛਬੀਸ ਸੰਮਤ	੯੭

ਭੂਮਿਕਾ

ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਾਧੂ ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਸਾਥੀ ਨਰੋਤਮ ਪੁਰੀ ਨਾਮੀ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ।

ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ ਸੁਖੜ ਕਵੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਕ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਉਦਾਸੀ ਤੇ ਵੈਰਾਗੀ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਤੇ ਨਰੋਤਮ ਪੁਰੀ ਜੀ ਗਿਆਨ ਦੇਵ (ਮੋਨੀ ਜੀ) ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਇੱਕੋ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਇੱਕੋ ਜਗ੍ਹਾ ਤਪ ਸਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਥੇ ਕਾਫੀ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਰੋਤਮ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਬਿਹੰਗਮ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਾਧੂ ਤੁਰਦੇ-ਫਿਰਦੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਨੇ। ਇਸੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਪਰਦੇਸ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੀ ਅੱਗੇ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾ ਦਿੱਤੀ। ਸੋ ਨਰੋਤਮ ਪੁਰੀ ਜੀ ਇਥੋਂ ਪਰਦੇਸ ਰਟਨ ਲਈ ਚੱਲ ਪਏ।

ਚਲਦਿਆਂ-ਚਲਦਿਆਂ ਨਰੋਤਮ ਜੀ ਗੁਜਰਾਤ ਸਟੇਟ ਦੇ ਬਰੋਟਾ ਨਾਮੀ ਨਗਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਸਾਧੂ ਸੁਭਾਵ ਤੇ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ, ਭਜਨੀਕ ਤੇ ਤਿਆਗ ਵਿਰਤੀ ਦੇਖ ਕੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆ ਆਖਿਆ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝੇ ਤੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਲਿਆ। ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ? ਇਹ ਨਰੋਤਮ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੋ ਰਹੇ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਚੱਜਾ ਜੀਵਨ ਵੇਖ ਕੇ ਉਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਨਰੋਤਮ ਜੀ ਤੋਂ ਭਾਉ-ਭਗਤੀ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਸੁਣ-ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਮਨ ਸ਼ੁੱਧ ਕੁੰਦਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸੰਗਤ ਜੁੜਦੀ ਤੇ ਰੱਬੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਚਲਦੀਆਂ। ਹੁਣ ਰਾਜੇ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪ ਨਾਂਹ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ 'ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਬੈਠੇ-ਬੈਠੇ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਜੀ ਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਤਾਈਂ ਕੋਈ ਸੁਖ-ਸੁਨੇਹਾ ਜਾਂ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਉਦਾਸ ਹੋ ਸੋਚੀ ਪੈ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਸੋਚਾ ਵਿਚ ਹੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ, "ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਸੋਹਣੀ ਜਿਠੀ ਮਾਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜੋ।" ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਕਸਦ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮਾਲਾ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਨਵਿਰਤੀ ਪੱਖ ਵਿਚ ਹੈ ਜਾਂ ਪਰਵਿਰਤੀ ਵਿਚ ? ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਹੀ ਉਹ ਅਦੈਸ਼ ਵਾਦੀ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿਤੇ ਦੈਸ਼ ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਫਸ ਗਏ ? ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਹੱਥ ਭੇਜੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉੱਤਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ।

ਆਦਮੀ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਲੈ ਕੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਉਸ ਨੇ ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ 'ਚ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਦੱਸਿਆ। ਅਨਾਥ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨਰੋਤਮ ਜੀ ਦਾ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਪੁੱਛਿਆ। ਫਿਰ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਮਨ ਗਦ-ਗਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਰੀਰ ਦਾ ਰੋਮ-ਰੋਮ ਖਿੜ ਗਿਆ। ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਪਿਆਰ ਦੇ ਅੱਥਰੂ ਛਲਕ ਪਏ ਤੇ ਗਲਾ ਭਰ ਆਇਆ।

ਸਾਧੂ ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਨਹਿਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਖਿਆ। ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਭਾਵ ਮਮਝਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਨਰੋਤਮ ਪੁਰੀ ਨੂੰ ਭੇਜੀ। ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਹੋਣ, ਸੋ ਕਹੀਏ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ।

ਇਸ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਤਮਲੀਖਖਸ਼ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਬਿਸੁਮ ਦੇ ਦੋਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ :

ਸਿਖਯੇਵਾਚ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ਹੋ ਸਰਣਾਗਤਿ ਰਾਵਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਦੀਨ ਦਯਾਲ !.....੧੨।

ਹੋ ਅਨਾਥ ਅਤਿਸੈ ਦੁਖੀ ਡਰਯੋ ਦੇਖਿ ਸੰਸਾਰੁ !.....੧੩।

ਹੋ ਬਿਖਈ ਅਤਿ ਅਜਿਤ ਮਨੁ ਨਾਹਿਨ ਹੋਤ ਅਭਯਾਸ ॥

ਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮ ਪਦ ਸਰਣਿ ਹਰਹੁ ਕਠਿਨ ਜਗ ਝਾਮ ॥ ੨੫ ॥

ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋਵਾਰ ॥

ਸੁਨੁ ਸਿਖ ਉਤਮ ਸਿਖ ਕਹੂੰ ਜੋ ਚਾਹਤ ਨਿਜ ਸ੍ਰੇਯ।

ਜਗ ਬੰਧਨ ਇੱਛਤ ਮੁਚਯੋ ਤੋ ਸਤ ਸੰਗ ਕਰੇਯ ॥ ੨੬ ॥

ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਟੀਕ ਕਿਉਂ ਲਿਖਣਾ ਪਿਆ ?

ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਟੀਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਭਾਵ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੋਈ ਐਸੀ ਸਟੀਕ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਦ ਅਰਥ ਤੇ ਅਰਥ ਭਾਵ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹੋਣ।

ਦੂਜਾ, ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਸਟੀਕ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਰਥ-ਭਾਵ ਤਾਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਪਦ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਅਰਥ ਹੈ ? ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਧਾਰਨ ਪਾਠਕ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਸਟੀਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਤੀਜਾ, ਇਕ ਕਾਰਣ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਇੰਨਾ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਕੀ ਪਾਠ ਵੀ ਸਮਝਣਾ ਕਾਫੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਦਾਅਵਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਸਰਲਤਾ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੀ ਤਰਫੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸਟੀਕ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੂਲ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਨਣ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੁਘੜ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਥਹੁ-ਟਿਕਾਣਾ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕਿਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਿਆ। ਸਿਰਫ ਇਕ ਸੋਰਠੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਮਾਘ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ ਤੇ ਸਰਦ ਰੁੱਤ ਸੀ, ਸੰਮਤ ੧੭੨੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹੋ ਅਨੁਮਾਨ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ੧੮ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ।

ਸੋਰਠਾ ॥ ਸਤ੍ਰਹ ਸੋ ਛਬੀਸ ਸੰਮਤ ਮਾਘਵ ਮਾਨ ਸੁਭ ।.....੪੩। (ਬਿਸੁਮ ੮)

ਇਸ ਸਟੀਕ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੇ ਸਟੀਕ 'ਭਾਵਰ ਸਾਮ੍ਰਿਤ ਸਟੀਕ' ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਵਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਵੀ ਲੇਖਕ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਬਣਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਓਟ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਜਨਵਰੀ ੧੯੯੮ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਟੀਕ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਕਾ ਇਹ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੯੮ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹਾਰਦਿਕ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੂਜਨੀਕ ਵਿਦਿਆ-ਗੁਰੂ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਸੀ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਚਾਲਕ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਲ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ।

ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੋ. ਫਰਮ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਤੇ ਉੱਦਮ ਸਦਕਾ ਹੀ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ ਹੈ।

ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਮੈਂ ਗਿ: ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਨਿਮਾਣਾ' ਜੀ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਪਰੂਫ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵੱਲ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ।

ਸੋ ਮੈਂ ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਟੀਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਦਿਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਸੇਵਕ
ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲ

ਪਲਾਟ ਨੰ: ੧੦੩, ਗਲੀ ਨੰ: ੩

ਨਿਉ ਸ਼ਹੀਦ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਨਗਰ

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੯੮

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਸਟੀਕ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਚਿਰੋਕਣੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਡੇਰੇ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਕਾਰਨ ਸਮਾਂ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਰਿਵਾਜ਼ੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਨਵੰਬਰ ੧੯੮੪ ਦੇ ਹੋਏ ਨਰ-ਸੰਘਾਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੇਮੀ-ਸੱਜਣਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਚ ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੀ ਤਵੱਜੋਂ ਉਧਰ ਹੀ ਰਹੀ। ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫੇਰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ, ਨਿਤਨੇਮ ਸਟੀਕ, ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਭਾਈ ਘਨਈਆ ਜੀ, ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ (ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਾਰੁਕਤਾਵਲੀ ਸਟੀਕ ਛਾਪ ਕੇ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਕਰ-ਕਮਲਾਂ ਤੱਕ ਪੁਚਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਕਾਫੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ।

ਡੇਰੇ ਦੀਆਂ ਬਹੁਪੱਖੀ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀਆਂ ਕਾਰਣ ਉਪਰੋਕਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਛਪਾਈ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਜੀਜ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਗਿਆਨੀ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ 'ਨਿਰਮਲ' ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦਾਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਭਾਵਰਸਾਮ੍ਰਿਤ ਸਟੀਕ ਲਿਖਵਾਉਣ ਅਤੇ ਛਪਵਾ ਕੇ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਾਂ ਤੱਕ ਅਪੜਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਲਾਹਿਆ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਮਿਲੇ ਭਰਵੇਂ ਹੁੰਗਾਰੇ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਹੁਣ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਟੀਕ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ 'ਨਿਰਮਲ' ਤੋਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਦਾਸ, ਇਸ ਦੀ ਸੋਧ-ਸੁਧਾਈ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਫਰਮ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੋ., ਗਲੀ ਨੰ. ੮, ਬਾਜ਼ਾਰ ਰਾਮਾਨੰਦ ਬਾਗ ਰਾਹੀਂ ਛਪਵਾ ਕੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੱਕ ਅਪੜਾਉਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਕੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਧੰਨਵਾਦੀ ਬਣਾਉਣਗੇ।

ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸ
ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਵਾ-ਪੰਥੀ (ਮਹੰਤ)

ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ
ਕਾਰਨ ਸਮਾਂ ਨਾ

ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਾਸੇ
ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ

ਸੇਵਕ ਕਉ ਸੇਵਾ ਬਨਿ ਆਈ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਦੀ ਚਿਰੋਕਣੀ ਮੰਗ ਸੀ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਟੀਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਪਰਦਾ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਦਾਸ ਹੈ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਟੀਕ ਦੇ ਛਪਣ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਮੰਗ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਡੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਸਟੀਕ ਛਾਪ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਦੇ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ :-

੧. ਅਮੋਲਕ ਰਤਨ (ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ) ੨. ਨਿਤਨੇਮ ਸਟੀਕ (ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ ਸੱਤ ਬਾਣੀਆਂ) ੩. ਉਸਤਤ ਭੰਡਾਰ (ਜਪੁ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ) ੪. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਰਪਣ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਏ ਕਠਿਨ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਅਰਥ) ੫. ਸਿਧਾਂਤ ਭੰਡਾਰ (ਸਾਰੁਕਤਾਵਲੀ ਸਟੀਕ) ੬. ਉਪਦੇਸ਼ ਭੰਡਾਰ (ਭਾਵਰਸਾਮ੍ਰਿਤ ਸਟੀਕ) ੭. ਅਨਮੋਲ ਹੀਰੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਏ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਸੀ ਸੰਤ ਗਿ: ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਤੇ ਫੁਟਕਲ ਸਾਖੀਆਂ। ੮. ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਅਰਥਾਤ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਸੰਤ ਭਾਈ ਘਨੱਈਆ ਜੀ ਅਤੇ ਫੁਟਕਲ ਸਾਖੀਆਂ।

ਹੋਰ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਟੀਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਛਪਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਲੜੀਵਾਰ ਕਥਾ, ਸੰਬਿਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਕਥਾ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।*

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਏ-ਗਏ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਬਿਹੰਗਮ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਟਹਿਲ-ਸੇਵਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਅਖਾਣ— ਇੱਟ ਖੜਕੇ, ਦੁੱਕੜ ਵੱਜੇ, ਨਾਲੇ ਤਪੇ ਚੁੱਲ੍ਹਾ— ਅਨੁਸਾਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਕਥਾ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ ਗੁਰੂ-ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ! ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਇਕੱਲੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ 'ਜਮਾਤ ਕਰਾਮਾਤ' ਵਾਲੀ ਕਹਾਵਤ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦਾਸ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਪੱਕੇ ਹੀ ਦਾਸ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਕੇ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਤ ਸਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੋਕਲ ਗੋਟ (ਰਿਵਾੜੀ), ਕਾਕਾ ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਬਿਹਾਰੀ), ਹਰੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਰਾਰੀ, ਸੰਤ ਕਸ਼ਮੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡੇਰਾ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਰਿਵਾੜੀ, ਰਾਰੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ (ਸੂਰਮਾ ਸਿੰਘ), ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ। ਸੰਤ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡੇਰਾ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਸੰਤ ਕੁਟੀਆ ਰਿਵਾੜੀ। ਕਾਕਾ ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਸੇਵਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੁੱਧ ਪਾਠ ਵੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸਤਾਨਾ ਡੇਰਾ ਸੰਤ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜਲੰਧਰ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਤ ਰਾਜਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡੇਰਾ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਆਸ਼ਰਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ : ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀਪਾਲ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ, ਭਾਈ ਸਤਬੀਰ ਸਿੰਘ। ਹੋਰ ਵੀ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਤ ਸੁਖਚੈਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਲੇ, ਭਾਈ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਾਕਾ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ, ਕਾਕਾ ਪਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਕਾਕਾ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ, ਕਾਕਾ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਕਾਕਾ ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਸੰਬਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਵਾਜਾ ਵੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤਬਲਾ ਮਾਸਟਰ ਰਾਰੀ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੀਰਤਨ ਰਾਹੀਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਰਿਆਨੇ ਵਾਲੇ, ਸ. ਕੁਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੱਪੜੇ ਵਾਲੇ, ਸ. ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦੇਵ ਨਗਰ ਦੋਨੋਂ ਵਕਤ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਬੇਅੰਤ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਾਂ ਡੇਰੇ ਦੀ ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਰਾਹੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਦਾਸ ਦੇ ਪਾਸ ਰਹਿ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰੋਪੜ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਿੰਡ ਸਹੋੜਾ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਕੁਟੀਆ ਬਣਾ ਕੇ ਭਜਨ-ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਦਾਸ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਤਨੋ-ਮਨੋ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸ

ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਮਹੰਤ

ਰਿਵਾੜੀ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਜੂਨ ੧੯੯੮

*ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਕਥਾ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਬਿਸ਼ਾਮ ਹਨ ਤੇ ਕੁੱਲ ੨੧੧ ਬੰਦ ਹਨ :

- ਪਹਿਲੇ ਬਿਸ਼ਾਮ (ਪੰਨਾ ੧੧ ਤੋਂ ੨੩) ਵਿੱਚ ੨੮ ਬੰਦ : ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਢੰਗ-ਤਰੀਕਾ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ।
- ਦੂਜੇ ਬਿਸ਼ਾਮ (ਪੰਨਾ ੨੪ ਤੋਂ ੩੫) ਵਿੱਚ ੨੬ ਬੰਦ : ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਤ ਸੰਗਤ ਤੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦੱਸੇ ਹਨ।
- ਤੀਜੇ ਬਿਸ਼ਾਮ (ਪੰਨਾ ੩੬ ਤੋਂ ੪੧) ਵਿੱਚ ੧੭ ਬੰਦ : ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਭੂਮਿਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਚੌਥੇ ਬਿਸ਼ਾਮ (ਪੰਨਾ ੪੨ ਤੋਂ ੫੬) ਵਿੱਚ ੩੫ ਬੰਦ : ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ।
- ਪੰਜਵੇਂ ਬਿਸ਼ਾਮ (ਪੰਨਾ ੫੭ ਤੋਂ ੬੬) ਵਿੱਚ ੨੧ ਬੰਦ : ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਰ-ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਮੋਹ ਅਤੇ ਧਨ-ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ।
- ਛੇਵੇਂ ਬਿਸ਼ਾਮ (ਪੰਨਾ ੬੭ ਤੋਂ ੭੨) ਵਿੱਚ ੨੦ ਬੰਦ : ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਮਾਣਾਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ।
- ਸੱਤਵੇਂ ਬਿਸ਼ਾਮ (ਪੰਨਾ ੭੩ ਤੋਂ ੮੧) ਵਿੱਚ ੨੧ ਬੰਦ : ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਜੋ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਦਸਦੇ ਹਨ।
- ਅੱਠਵੇਂ ਬਿਸ਼ਾਮ (ਪੰਨਾ ੮੨ ਤੋਂ ੯੮) ਵਿੱਚ ੪੩ ਬੰਦ : ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ ਕਿੰਨਾ-ਕੁ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਬਿਸੁਮ

ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਦਾ ਮੰਗਲ

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਨਮੋ ਨਮੋ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਜੂ ਸਤਿ ਚਿਤ ਆਨੰਦ ਰੂਪ।

੨ ਯਹ ਜਾਨੈ ਜਗ ਸੁਪਨ ਵਤ ਨਾਸੈ ਭ੍ਰਮ ਤਮ ਕ੍ਰੂਪ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਨਮੋ = ਨਮਸਕਾਰ। ਸ੍ਰੀ = ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ। ਜੂ = ਜੀ। ਸਤ = ਸੱਚਾ। ਚਿਤ = ਚੈਤਨਜ। ਯਹ = ਇਹ।
ਜਾਨੈ = ਜਾਣਿਆਂ। ਵਤ = ਵਰਗਾ, ਸਮਾਨ। ਨਾਸੈ = ਨੱਸ ਜਾਂਦਾ, ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭ੍ਰਮ = ਭਰਮ,
ਭਟਕਣਾ। ਤਮ = ਹਨੇਰਾ, ਅਗਿਆਨ। ਕ੍ਰੂਪ = ਖੂਹ।

ਅਰਥ :

੧ ਮੈਂ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਸੱਤ ਚਿੱਤ ਅਨੰਦ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।
੨ ਜਿਸ ਦੇ ਜਾਣਿਆਂ ਸੰਸਾਰ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਰਮ ਰੂਪ ਅਨੇਰਾ ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘੇ ਖੂਹ
ਵਰਗਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧ ॥

੧ ਰਾਮ ਮਯਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦਯਾ ਸਾਧਸੰਗ ਜਬ ਹੋਇ।

੨ ਤਬ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਾਨੈ ਕਛੂ ਰਹਜੋ ਬਿਖੈ ਰਸ ਭੋਇ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਮਯਾ = ਕਿਰਪਾ। ਦਯਾ = ਦਇਆ, ਤਰਸ। ਜਬ ਹੋਇ = ਜਦੋਂ ਸਾਧ ਸੰਗ ਮਿਲੇ। ਤਬ = ਤਦੋਂ,
ਉਦੋਂ। ਜਾਨੈ = ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਬਿਖੈ = ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ। ਰਸ = ਪਿਆਰ। ਭੋਇ = ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ।

ਅਰਥ :

੧ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
੨ ਉਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਸਮਝਦਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ-ਰਸਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਰਹਿੰਦਾ
ਹੈ। ੨ ॥

ਵਿਦਿਆ-ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੰਗਲ

੧ ਪਗ ਬੰਦਨ ਆਨੰਦ ਯੁਤ ਕਰਿ ਸ੍ਰੀ ਦੇਵ ਮੁਰਾਰਿ।

੨ ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਬਰਨਨ ਕਰੋ ਮੋਨੀ ਜੁ ਉਰ ਧਾਰਿ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪਗ = ਪੈਰ, ਚਰਨ। ਬੰਦਨ = ਬੰਦਨਾ, ਨਮਸਕਾਰ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ। ਆਨੰਦ = ਖੁਸ਼ੀ, ਖੇਡਾ।
ਯੁਤ = ਸਹਿਤ, ਨਾਲ। ਕਰਿ = ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਸ੍ਰੀ ਦੇਵ ਮੁਰਾਰਿ = ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਰੂਪ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ।

ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ = ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਂ। ਬਰਨਨ = ਬਿਆਨ। ਕਰੋਂ = ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੋਨੀ ਜੂ = ਮੋਨੀ ਜੀ, ਵਿਦਿਆ ਗੁਰੂ। ਉਰ = ਦਿਲ, ਹਿਰਦਾ। ਧਾਰਿ = ਧਾਰ ਕੇ।

ਅਰਥ :

੧ (ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ) ਮੈਂ ਬੜੇ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਰੂਪ ਜੋ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆ-ਗੁਰੂ ਮੋਨੀ ਜੀ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਹਾਂ।

੨ (ਫੇਰ) ਮੋਨੀ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਕਰਕੇ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਨਾਮ ਦਾ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਰਚਦਾ ਹਾਂ। ੩॥ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ਮੇਨ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ :

ਗੁੰਗ ਮੋਨ, ਜੜ੍ਹ ਮੋਨ, ਕਾਸਟ ਮੋਨ, ਗਿਆਨ ਮੋਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ : ਤੁਹਾਡੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੋਨ ਧਾਰਿਆ ਹੈ ?

ਉੱਤਰ :

੧ ਯਹ ਮੈ ਮਮ ਯਹ ਨਾਹਿ ਮਮ ਸਬ ਬਿਕਲਪ ਭਏ ਛੀਨ।

੨ ਪਰਮਾਤਮ ਪੂਰਨ ਸਕਲ ਜਾਨਿ ਮੋਨਤਾ ਲੀਨ॥੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਯਹ = ਇਹ। ਮਮ = ਮੇਰਾ। ਸਬ = ਸਾਰੇ। ਬਿਕਲਪ = ਇਕ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦੂਜਾ ਖਿਆਲ, ਸ਼ੱਕੀ ਖਿਆਲ, ਵੱਖਰੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨੀ। ਭਏ = ਹੋ ਗਏ। ਛੀਨ = ਖੀਨ, ਨਾਸ, ਕਮਜ਼ੋਰ। ਪਰਮਾਤਮ = ਪਰਮ ਆਤਮਾ, ਪ੍ਰਭੂ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ। ਪੂਰਨ = ਭਰਪੂਰ, ਪਰੀ ਪੂਰਨ। ਸਕਲ = ਸਾਰੇ। ਜਾਨਿ = ਜਾਣ ਕੇ, ਸਮਝ ਕੇ। ਮੋਨਤਾ = ਚੁੱਪ। ਲੀਨ = ਮਿਲ ਗਏ, ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਗਏ।

ਅਰਥ :

੧ ਇਹ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਾਕ-ਸਬੰਧੀ ਹਨ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਧਨ-ਸੰਪੱਤੀ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਵਿਕਲਪ, ਚੰਗੇ ਤੇ ਮਾੜੇ ਖਿਆਲ ਸਾਰੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ।

੨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਚੁੱਪ ਸਾਧ ਲਈ ਕਿਉਂਕਿ 'ਸਾਚੇ ਕੇ ਬਨਾਇਓ ਤਾਂ ਤੇ ਸਾਚੇ ਸੇ ਸੁਹਾਇਓ ਹੈ' ਮੰਨ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸੇ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ। ੪॥

ਗੁਰੂ ਮਹਿਮਾ

੧ ਮਾਤ ਤਾਤ ਭ੍ਰਾਤਾ ਸੁਹਿਰਦ, ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ ਨ੍ਰਿਪ ਪ੍ਰਾਨ।

੨ ਅਨਾਥ ਸੁ ਗੁਰ ਸਭ ਤੇ ਅਧਿਕ ਦਾਨ ਗਜਾਨ ਬਿਗਜਾਨ॥੫॥

੧ (ੳ) ਗੁੰਗ ਮੋਨ : ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਜ਼ਬਾਨ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਣੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਜ਼ਬਾਨ ਬੰਦ ਹੋਣੀ।

(ਅ) ਜੜ੍ਹ ਮੋਨ : ਬੇ-ਅਕਲੀ, ਨਾਦਾਨੀ, ਮੁਰਖਤਾ ਕਰਕੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣਾ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਾਂਗੇ ਤੇਲੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹਿਣਾ।

(ੳ) ਕਾਸਟ ਮੋਨ : ਕਿਸੇ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ਿਲਾ ਆਦਿ ਕਰਨ ਲਈ ਮੋਨ ਧਾਰ ਲੈਣਾ।

(ਸ) ਗਿਆਨ ਮੋਨ : ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੂਰਨ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿਣਾ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੱਧ-ਘੱਟ ਨਾ ਬੋਲਣਾ।

੨ ਇਕ ਅਰਥਾਲੰਕਾਰ, ਦੋ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਜਾਂ ਉਹ ਕਰ, ਐਸਾ ਵਰਣਨ ਵਿਕਲਪ ਅਲੰਕਾਰ ਹੈ :

ਕੈ ਵਹ ਕੈ ਯਹ ਭੀ ਜਿਯੇ ਜਹਿ ਕਹਾਵਤ ਹੋਯ। ਤਾਹਿ ਵਿਕਲਪ ਬਖਾਨਹੀਂ ਭੂਸ਼ਣ ਕਵਿ ਸਭ ਕੋਯ। (ਸ਼ਿਵਰਾਜ ਭੂਸ਼ਣ)

ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗਿਰਾਰਾਜ ਤਟ ਉਚੇ ਕਹੀ ਪੁਕਾਰ। ਕੈ ਬਰ ਸੁਭ ਨ੍ਰਿਪਾਲ ਕੈ ਕੈ ਲਰ ਚੰਡ ਸੰਭਾਰ॥੯੫॥ (ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੧, ਪੰਨਾ ੮੩)

ਕੈ ਹਮ ਸੰਗਿ ਲਰੇ ਤਜਿ ਕੈ ਡਰ ਕੈ ਅਪਨੇ ਸਭ ਆਯੁਧ ਡਾਰੇ॥੧੨੧੬॥

(ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ, ਪੰਨਾ ੪੧੭)

ਪਦ ਅਰਥ :

ਤਾਤ = ਪਿਤਾ, ਪਿਉ। ਭ੍ਰਾਤਾ = ਭਰਾ। ਸੁਹਿਰਦ = ਮਿੱਤਰ। ਇਸ਼ਟ ਦੇਵ = ਪੂਜਨੀਕ ਦੇਵਤਾ। ਨ੍ਰਿਪ = ਰਾਜਾ। ਪ੍ਰਾਨ = ਸਵਾਸ। ਅਨਾਥ = ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਤੇ = ਉੱਪਰ। ਸਭ ਤੇ = ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ। ਅਧਿਕ = ਵੱਡੇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼। ਬਿਗਯਾਨ = ਪ੍ਰਤੱਖ, ਪਰੋਖ। ਦਾਨ = ਦੇਣ ਵਾਲੇ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਮਾਂ, ਪਿਉ, ਭਰਾ, ਦੋਸਤ, ਪੂਜਨੀਕ ਦੇਵਤਾ ਤੇ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਸਵਾਸਾਂ ਤੋਂ ਵੀ।
- ੨ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਕਹੇ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੇ ਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ੫॥

੧ ਪ੍ਰਗਟ ਪੁਹਮ ਗੁਰ ਸੂਰ ਦੁਤਿ ਜਨ ਮਨ ਨਲਿਨ ਪ੍ਰਕਾਸ।

੨ ਅਨਾਥ ਕਮੋਦਨ ਬਿਮੁਖ ਜਨ ਕਬਹੂ ਨ ਹੋਇ ਹੁਲਾਸ॥ ੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪ੍ਰਗਟ = ਪ੍ਰਤੱਖ, ਜ਼ਾਹਿਰਾ। ਪੁਹਮ = ਧਰਤੀ, ਜ਼ਮੀਨ। ਸੂਰ = ਸੂਰਜ। ਦੁਤਿ = ਸ਼ੋਭਾ, ਕ੍ਰਾਂਤੀ। ਜਨ = ਸੇਵਕ। ਨਲਿਨ = ਕੰਵਲਾਂ ਨੂੰ। ਪ੍ਰਕਾਸ = ਖਿੜਨਾ। ਕਮੋਦਨ = ਕਮੀਆਂ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਖਿੜਨ ਵਾਲਾ ਕਮਲ, ਨੀਲੋਫਰ। ਬਿਮੁਖ = ਬੇਮੁਖ, ਮਨਮੁਖ, ਰੱਬ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ। ਕਬਹੂ ਨ = ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ। ਹੁਲਾਸ = ਖੇੜਾ, ਖੁਸ਼ੀ, ਅਨੰਦ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਗੁਰੂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨ-ਕੰਵਲਾਂ ਨੂੰ ਖਿੜਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ੨ ਅਨਾਥ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਕਤਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੀਲੋਫਰ, ਗੁਰੂ-ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਖੇੜਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ੬।

੧ ਟੇਰਤ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਯਾ ਕਰਿ ਮੋਹਿ ਨੀਂਦ ਸੋਵੰਤ।

੨ ਜਗਜੋ ਗਯਾਨ ਲੋਚਨ ਖੁਲੇ ਸੁਪਨੋ ਭ੍ਰਮ ਬਿਸਰੰਤ॥ ੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਟੇਰਤ = ਸੱਦਣਾ, ਆਖਣਾ, ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਨਾ। ਮਯਾ = ਕਿਰਪਾ। ਕਰਿ = ਕਰਕੇ। ਮੋਹਿ ਨੀਂਦ = ਮੋਹ ਰੂਪ ਨੀਂਦ ਵਿਚ। ਸੋਵੰਤ = ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਨੂੰ। ਜਗਜੋ = ਜਾਗਿਆ, ਹੋਸ਼ ਆਈ। ਲੋਚਨ = ਅੱਖਾਂ। ਖੁਲੇ = ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ। ਸੁਪਨੋ = ਸੁਪਨਾ। ਭ੍ਰਮ = ਭਰਮ, ਭੁਲੇਖਾ। ਬਿਸਰੰਤ = ਭੁੱਲ ਗਿਆ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਦੋਂ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੋਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੋਹ ਰੂਪ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸਿੱਖ ਗਿਆਨ-ਜਾਗ੍ਰਤ ਵਿਚ ਜਾਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਮੋਹ-ਅਵਿਦਿਆ ਦੀ ਨੀਂਦ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ੨ ਜਾਗਣ 'ਤੇ ਗਿਆਨ ਵੈਰਾਗ ਰੂਪ ਅੱਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ ਜਾਗਣ ਕਰਕੇ ਸੁਪਨਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਭੁਲੇਖਾ (ਭਟਕਣਾ) ਰੂਪ ਸੁਪਨਾ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੭।

੧ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਭ੍ਰਮ ਲਗਿ ਭ੍ਰਸਯੋ ਭੇਦੁ ਲਹੇ ਬਿਨੁ ਸ੍ਰਾਨੁ।

੨ ਕੇਹਰਿ ਬਪੁ ਝਾਈ ਨਿਰਖਿ ਪਰਯੋ ਕੂਪ ਅਗਯਾਨਿ॥ ੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕ੍ਰਮ = ਭੁਲੇਖਾ, ਬੇਸਮਝੀ, ਨਾਦਾਨੀ। ਲਗਿ = ਲੱਗ ਕੇ, ਫਸ ਕੇ। ਭੂਸਯੋ = (ਭੂਸਾ ਭੌਂਕਣਾ) ਭੌਂਕਦਾ ਹੈ, ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਭੇਦੁ ਲਹੇ ਬਿਨੁ = ਅਸਲੀਅਤ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ। ਸ੍ਰਾਨੁ = ਕੁੱਤਾ। ਕੇਹਰਿ = ਸ਼ੇਰ। ਬਪੁ = ਸਰੀਰ। ਝਾਈ = ਪਰਛਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ, ਆਪਣਾ ਹੀ ਸਰੀਰਕ ਪਰਛਾਵਾਂ ਖੂਹ ਵਿਚ ਦੇਖ ਕੇ। ਨਿਰਖਿ = ਦੇਖ ਕੇ। ਪਰਯੋ = ਪੈਂਦਾ, ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰੁਪ = ਖੂਹ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਲਏ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਜੀਵ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਤਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਖ ਕੇ ਭੌਂਕਦਾ ਹੈ।
 - ੨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਇਕ ਖੂਹ ਦੀ ਮਣ 'ਤੇ ਜਾ ਖਲੋਤਾ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਖੂਹ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਭਬਕ ਮਾਰੀ। ਉਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ 'ਤੇ ਬੇਸਮਝ ਸ਼ੇਰ ਖੂਹ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ।
 - ਜਿਵੇਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੱਕਵੀ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਨੂੰ ਚੱਕਵਾ ਸਮਝ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੇਰ ਖੂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਹੀ ਅਕਸ ਦੇਖ ਕੇ (ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਸ਼ੇਰ ਜਾਣ) ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।
 - ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਕੁੱਤਾ ਆਪਣਾ ਝਾਉਲਾ ਦੇਖ ਭੌਂਕ-ਭੌਂਕ ਮਰਦਾ ਹੈ।
 - ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ-ਪੁੱਤਰ ਜਮਰਾਜ ਪਾਪੀਆਂ ਲਈ ਡਰਾਉਣਾ ਪਰ ਧਰਮੀਆਂ ਲਈ ਉਹੀ ਧਰਮਰਾਜ ਹੋ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।
 - ਉਵੇਂ ਹੀ ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਰ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਪਰ ਸਾਧੂ-ਸੁਭਾਵ ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਜੈਸੇ ਚਕਈ ਮੁਦਿਤ ਪੇਖਿ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਨਿਸਿ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਦੇਖਿ ਕ੍ਰੁਪ ਮੈ ਪਰਤ ਹੈ।
 ਜੈਸੇ ਕਾਚ ਮੰਦਰ ਮੈ ਮਾਨਸ ਅਨੰਦਮਈ ਸ੍ਰਾਨੁ ਪੇਖਿ ਆਪਾ ਆਪ ਭੂਸ ਕੈ ਮਰਤ ਹੈ।
 ਜੈਸੇ ਰਵਿ-ਸੁਤ ਜਮ ਰੂਪ ਅਉ ਧਰਮ ਰਾਇ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਕੈ ਭਾਉ ਭੈ ਕਰਤ ਹੈ।
 ਤੈਸੇ ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਕੈ ਅਸਾਧ ਸਾਧੁ ਆਪਾ ਆਪੁ ਚੀਨਤ ਨ ਚੀਨਤ ਚਰਤ ਹੈ॥ ੧੬੦॥

ਸਾਖੀ

ਕਿਸੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਖਾਣਾ ਹੁੰਦਾ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਾ ਝਪਟਦਾ। ਇਉਂ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਜੰਗਲ ਵਾਸੀ (ਸਾਰੇ ਜਾਨਵਰ) ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਤੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਪਾਸ ਗਏ। ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਇਕ ਜ਼ਬਾਨ ਹੋ ਆਖਿਆ ਕਿ ਐ ਜੰਗਲ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਰੋਜ਼ ਤਕਲੀਫ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਦੂਜਾ, ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸਹਿਮ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਦੀ ਵਾਰੀ ਕਦੋਂ ਆ ਜਾਣੀ ਹੈ ! ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਤਕਲੀਫ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰੋ, ਅਸੀਂ ਆਪੋ ਹੀ ਵਾਰੇ-ਵਾਰੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਾਂਗੇ। ਸ਼ੇਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਚਲੋ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਇਹ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆਉਣਾ।' ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਸਭ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦੂਰ ਹੋ

੧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਭੂਛ' ਬਕਵਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ 'ਕਿਆ ਗਾਲਾਇਓ ਭੂਛ ਪਰ ਵੇਲ ਨ ਜੋਹੋ ਕੰਤ ਤੂੰ'॥

(ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਡਖਣੇ ਪੰਨਾ.....)

ਗਈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਸ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਉਹ ਆਪੇ ਹੀ ਸ਼ੇਰ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ। ਨਾਲੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਭੀ ਕੋਈ ਯਤਨ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ।

ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਇਕ ਦਿਨ ਖਰਗੋਸ਼ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆ ਗਈ। ਇਹ ਬੜਾ ਚਲਾਕ ਸੀ। ਇਹ ਮਸਤ ਚਾਲੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਚਲਦਾ ਬੜੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਸ਼ੇਰ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ। ਉਧਰ ਸ਼ੇਰ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਖਰਗੋਸ਼ ਸ਼ੇਰ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜਾ ਲਾਲ-ਪੀਲਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਉਇ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਡਰ ਨਹੀਂ ? ਇਕ ਤੇ ਤੂੰ, ਹੈਂ ਵੀ ਬੜਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ, ਮੇਰਾ ਪੇਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭਰਨਾ, ਦੂਜਾ, ਤੂੰ ਦੇਰੀ ਕਰਕੇ ਆਇਆ ਹੈ !'

ਖਰਗੋਸ਼ : ਐ ਜੰਗਲ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ! ਨਾਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋਵੋ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸੁਣੋ।

ਸ਼ੇਰ : ਓਹ ਕਿਹੜੀ ਐਹੋ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

ਖਰਗੋਸ਼ : ਦੇਖੋ, ਖਫਾ ਨਾ ਹੋਵੋ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ੇਰ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ।

ਸ਼ੇਰ : ਹੈ, ਫੇਰ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਤੇ ਤੂੰ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਬਚ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਿਆ ?

ਖਰਗੋਸ਼ : ਜਨਾਬ ! ਮੈਂ ਓਹਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਬੜੀ ਮਿੰਨਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਐ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ ਦੇ। ਬੜੇ ਤਰਲਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਬੜਾ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਹੈ ! ਮੇਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦੂਜਾ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਿਆ ? ਲਾਲ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕਰਕੇ ਸ਼ੇਰ ਖਰਗੋਸ਼ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੇਰ : ਚੱਲ ਦੱਸ, ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਉਹ, ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ-ਸੁੰਦਿਆਂ ਇਥੇ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਿਆ ?

ਖਰਗੋਸ਼ ਸ਼ੈਤਾਨ ਸੀ। ਮਚਲਾ ਬਣ ਕੇ ਅੱਗੋਂ-ਅੱਗੋਂ ਲੱਗ ਤੁਰਿਆ ਤੇ ਇਕ ਖੂਹ ਦੀ ਮਣ 'ਤੇ ਜਾ ਖਲੋਤਾ।

ਸ਼ੇਰ : ਓਇ ਮੂਰਖਾ ! ਰੁਕ ਕਿਉਂ ਗਿਆ ? ਤੁਰਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?

ਖਰਗੋਸ਼ : (ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ) ਚੁੱਪ ! ਬੋਲੋ ਨਾ, ਏਥੇ ਹੀ ਹੈ। ਸ਼ੇਰ ਵੀ ਖੂਹ ਦੀ ਮਣ 'ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਜਦ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਤੌਂਕਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਪਰਛਾਵਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਦਿੱਸਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਭਬਕ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਵੀ ਭਬਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਇਹ ਸੁਣ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਖੂਹ ਵਾਲੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਛਾਲਾਂਗ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਡੁੱਬ ਮੋਇਆ। ਬਸ, ਇਹ ਖਰਗੋਸ਼ ਆਪਣੇ ਜੰਗਲੀ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ 'ਭਾਈਓ ! ਮੇਜਾਂ ਮਾਣੋ, ਮੈਂ ਸਦਾ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਫਸਤਾ ਵੱਢ ਆਇਆ ਹਾਂ।' ਓਹੀ ਗੱਲ ਇਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸਾਈ ਕਿ ਬੇਸਮਝੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸ਼ੇਰ ਖੂਹ ਵਿਚ ਜਾ ਮੋਇਆ।

੧ ਪ੍ਰਗਟ ਅਵਨਿ ਕਰੁਣਾ ਅਰਣਵ ਰਤਨ ਗਜਾਨ ਬਿਗਜਾਨ ।

੨ ਬਚਨ ਲਹਰ ਤਨੁ ਪਰਸ ਤੇ ਅਗਜਹੁ ਹੋਤ ਸੁਜਾਨ ॥ ੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪ੍ਰਗਟ = ਪ੍ਰਤੱਖ, ਜ਼ਾਹਿਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ। ਅਵਨਿ = ਧਰਤੀ 'ਤੇ। ਕਰੁਣਾ = ਕਿਰਪਾ, ਦਇਆ, ਤਰਸ।
ਅਰਣਵ = ਜਲ ਦਾ ਸਮੁਦਾਯ, ਸਮੁੰਦਰ। ਬਿਗਜਾਨ = ਪ੍ਰਤੱਖ ਗਿਆਨ, ਪਰੋਖ ਗਿਆਨ।
ਲਹਰ = ਤਰੰਗ। ਤਨ = ਸਰੀਰ। ਪਰਸ = ਛੂਹਣਾ, ਨਾਲ ਲੱਗਣਾ। ਤੇ = ਕਰਕੇ। ਅਗਜਹੁ = ਅਗਿਆਨੀ,
ਬੇਸਮਝ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ। ਸੁਜਾਨ = ਸਿਆਣਾ, ਸੁਘੜ, ਸਮਝਦਾਰ।

ਅਰਥ :

੧ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ : ਜੀ, ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਉੱਤਰ : ਗੁਰੂ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਪਰੋਖ ਤੇ ਅਪ੍ਰੋਖ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਰਤਨ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ : ਜੀ, ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਤਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉੱਤਰ : ਗੁਰੂ-ਮੁਖ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਜੋ ਬਚਨ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਮਾਨੋਂ ਇਹ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ-ਬਚਨਾਂ ਰੂਪ ਲਹਿਰਾਂ ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਬੇਸਮਝੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਿਆਣਾ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੯॥

੧ ਸੂਰ ਦਰਸ ਆਦਰਸ ਜਜੋਂ ਹੋਤ ਅਗਨਿ ਉਦੋਤ।

੨ ਤੈਸੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤੈ ਅਨੁਭਵ ਨਿਰਮਲ ਹੋਤ॥ ੧੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੂਰ = ਸੂਰਜ। ਦਰਸ = ਦੇਖ ਕੇ। ਆਦਰਸ = (ਆਦਰਸ਼) ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਦਰਪਨ। ਜਜੋਂ = ਜਿਵੇਂ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਗਨਿ = ਅੱਗ। ਉਦੋਤ = ਪ੍ਰਗਟ। ਤੈਸੇ = ਤਿਵੇਂ। ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼। ਅਨੁਭਵ = ਗਿਆਨ, ਹਾਰਦਿਕ ਗਿਆਨ। ਨਿਰਮਲ = ਸ਼ੁੱਧ, ਸਾਫ, ਮੈਲ ਰਹਿਤ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੈ = ਤੋਂ; ਕਰਕੇ, ਨਾਲ, ਉਹ ਗਿਆਨ ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਹੋਵੇ, ਸੁਤੇ ਗਿਆਨ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਗ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

੨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ-ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸੰਸਕਾਰ (ਖਿਆਲ) ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ੧੦॥ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੋਂਦੇ ਹਨ :

੧ ਜਿਮ ਚੰਦਹ ਲਹਿ ਚੰਦਮਣਿ ਅਮੀ ਦ੍ਰਵਤ ਤਿਹ ਕਾਲ।

੨ ਗੁਰੁ ਮੁਖਿ ਨਿਰਖਤ ਸਿਖੁ ਕੋ ਅਨੁਭਵ ਹੋਤ ਬਿਸਾਲ॥ ੧੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਿਮ = ਜਿਵੇਂ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ। ਚੰਦਹ = ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਤੋਂ, ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ (ਰੌਸ਼ਨੀ) ਤੱਕ ਕੇ। ਲਹਿ = ਲਖ ਕੇ, ਲੈ ਕੇ। ਚੰਦਮਣਿ (ਚੰਦ੍ਰਕਾਂਤ, ਚੰਦ੍ਰਕਾਂਤ) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਮਣਿ, ਜੋ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸ੍ਰਵਦੀ ਹੈ (ਦੇਖੋ ਚੰਦ੍ਰਕਾਂਤ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)। ਅਮੀ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਜਲ। ਦ੍ਰਵਤ = ਸ੍ਰਵ ਜਾਂਦਾ, ਵਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਤਿਹ = ਉਸੇ। ਕਾਲ = ਸਮੇਂ। ਮੁਖਿ = ਮੁੱਖੜਾ, ਦਰਸ਼ਨ। ਨਿਰਖਤ = ਦੇਖ ਕੇ। ਕੋ = ਨੂੰ। ਅਨੁਭਵ = ਪ੍ਰੋਖ ਗਿਆਨ, ਪ੍ਰਤੱਖ ਗਿਆਨ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ। ਬਿਸਾਲ = ਬਹੁਤਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਚੰਦਰਮਣੀ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸ੍ਰਵਦਾ ਹੈ।

੨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਰਾਗ ਵੈਸ਼ ਦੀ ਮੈਲ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਕਾਰ ਰਹਿਤ ਨਿਰਮਲ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੧॥

ਸਿਖਜੋਵਾਚ ॥

ਸਿੱਖ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਅਰਜ਼ ਹੈ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਹੋਂ ਸਰਣਾਗਤਿ ਰਾਵਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਦੀਨ ਦਜਾਲੁ ।

੨ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ ਬੰਦੋਂ ਚਰਣ ਹਰੇ ਕਠਿਨ ਉਰ ਸਾਲ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਹੋਂ = ਮੈਂ। ਸਰਣਾਗਤਿ (ਸ਼ਰਣ+ਆਗਤਿ) = ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ (ਆਗਤਿ) ਆਇਆ ਹਾਂ।
 ਰਾਵਰੇ = ਆਪ ਦੀ। ਦੀਨ = ਗਰੀਬ। ਦਜਾਲੁ = ਦਿਆਲੂ, ਹੇ ਗਰੀਬਾਂ 'ਤੇ ਦਇਆ, ਤਰਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਸਿੰਧੁ = ਸਮੁੰਦਰ, ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਬੰਦੋਂ = ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਹਾਂ। ਹਰੇ = ਦੂਰ ਕਰੋ, ਨਾਸ ਕਰੋ। ਉਰ = ਦਿਲ, ਹਿਰਦਾ। ਸਾਲ = ਦੁੱਖ, ਦਿਲ ਦੇ ਦੁੱਖੜੇ, ਦਿਲ ਦੇ ਪਾਪ, ਵਿਕਾਰ, ਜ਼ਖਮ। ਕਠਿਨ = ਅਤਿ ਮੁਸ਼ਕਲ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੂਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗਰੀਬਾਂ 'ਤੇ ਤਰਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਚਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।
 ੨ ਐ ਤਰਸ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ! ਮੈਂ ਦਿਲੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨ ਕੰਵਲਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੇ ਅਤਿ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੁੱਖੜੇ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਓ ਜੀ। ੧੨ ॥

ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ :

ਸਤਿਗੁਰ ਆਇਓ ਸਰਣਿ ਤੁਹਾਰੀ ॥

ਮਿਲੈ ਸੂਖੁ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਸੋਭਾ ਚਿੰਤਾ ਲਾਹਿ ਹਮਾਰੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਅਵਰ ਨ ਸੂਝੈ ਦੂਜੀ ਠਾਹਰ ਹਾਰਿ ਪਰਿਓ ਤਉ ਦੁਆਰੀ ॥

ਲੇਖਾ ਛੋਡਿ ਅਲੇਖੈ ਛੂਟਹ ਹਮ ਨਿਰਗੁਨ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰੀ ॥ ੧ ॥

ਸਦ ਬਖਸਿੰਦੁ ਸਦਾ ਮਿਹਰਵਾਨਾ ਸਭਨਾ ਦੇਇ ਅਧਾਰੀ ॥ (ਪੰਨਾ ੭੧੩)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਹੋਂ ਅਨਾਥੁ ਅਤਿ ਸੈ ਦੁਖੀ ਡਰਜੇ ਦੇਖਿ ਸੰਸਾਰੁ ।

੨ ਡੂਬਤ ਹੋਂ ਭਵਸਿੰਧੁ ਮੈ ਮੋਹਿ ਕਰੋ ਪ੍ਰਭ ਪਾਰ ॥ ੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਹੋਂ = ਮੈਂ। ਅਨਾਥ = ਯਤੀਮ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਹਾਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਲਾਵਾਰਸ। ਅਤਿ ਸੈ = ਬਹੁਤ ਹੀ। ਡਰਜੇ = ਡਰ ਗਿਆ। ਦੇਖਿ ਸੰਸਾਰੁ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੇਖ ਕੇ। ਡੂਬਤ ਹੋਂ = ਡੁੱਬਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਭਵਸਿੰਧੁ = ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ। ਮੈ = ਵਿਚ। ਮੋਹਿ = ਮੈਨੂੰ। ਪਾਰ = ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਮੈਂ ਲਾਵਾਰਸ ਹਾਂ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਭੈ ਭੀਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ।
 ੨ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਗਰਕ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਐ ਮੇਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ! ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ-ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਲਗਾ ਦਿਓ। ੧੩ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਚਿੰਤ ਬਹੁ ਏ ਡਾਇਣ ਘਰ ਮਾਹਿ ।

੨ ਜੀਵਨ ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਹੋਇ ਮਮ ਹ੍ਰਿਦੈ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਕੋ ਖਾਹਿ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਆਸਾ = ਮਨ ਚਾਹੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ। ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ = ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਤਵੱਜੋਂ ਹੋਣੀ। ਚਿੰਤ = ਚਿੰਤਾ, ਸੋਚ, ਚੰਗੀਆਂ-ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੋਚ, ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਗਮ। ਡਾਇਣ = ਭੂਤਨੀਆਂ। ਮਾਹਿ = ਵਿਚ। ਜੀਵਨ = ਨਿਰਬਾਹ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ। ਕਿਹ ਬਿਧਿ = ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ। ਮਮ = ਮੇਰੀ। ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ = ਯਾਦ-ਸ਼ਕਤੀ। ਕੇ = ਨੂੰ। ਖਾਹਿ = ਖਾਈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਰਥ :

੧ ਆਸਾ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ (ਮਨ ਚਾਹੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਆਸਾ ਤੇ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਸੋਚ) ਇਹ ਦੋ ਭੂਤਨੀਆਂ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ-ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

੨ (ਐ ਗੁਰੂ ਜੀ !) ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ-ਨਿਰਬਾਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਚੰਗੀ ਯਾਦ-ਸ਼ਕਤੀ (ਚੰਗੇ-ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ) ਨੂੰ ਇਹ ਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ੧੪॥

ਅੱਗੇ ਸਿੱਖ ਬੜੀ ਆਜ਼ਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਐ ਗੁਰੂ ਜੀ !

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਬਹੂੰ ਸੁਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚਿਤਿ ਕਬਹੂੰ ਕੁਮਤਿ ਅਧੀਨ ।

੨ ਬਿਬ ਨਾਰੀ ਕੇ ਕੰਤ ਜਜੋਂ ਰਹਿਤ ਸਦਾ ਅਤਿ ਦੀਨ ॥ ੧੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਬਹੂੰ = ਕਦੇ। ਸੁਮਤਿ = ਚੰਗੀ ਅਕਲ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ ਖਿਆਲ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ = ਜ਼ਾਹਿਰ, ਖਿੜਨਾ, ਖਿਆਲ ਉੱਠਣੇ। ਚਿਤਿ = ਦਿਲ ਵਿਚ। ਕੁਮਤਿ = ਭੈੜੇ ਖਿਆਲ। ਅਧੀਨ = ਕਾਬੂ, ਅਸਰ ਹੇਠ, ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠਾਂ। ਬਿਬ = ਦੋ। ਨਾਰੀ = ਇਸਤਰੀ। ਬਿਬ ਨਾਰੀ = ਦੋ ਇਸਤਰੀਆਂ। ਕੰਤ = ਪਤੀ। ਰਹਿਤ = ਰਹਿੰਦਾ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਹੀ। ਦੀਨ = ਦੁਖੀ।

ਅਰਥ :

੧ (ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ) ਕਦੇ ਚੰਗੀ ਅਕਲ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਕਦੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਮਾੜੀ ਅਕਲ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੨ ਜਿਵੇਂ ਦੋ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਧੁੰਦੀ ਹੈ। (ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਆਰਾਮ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ) ਇੰਜ ਮੈਂ ਚੰਗੀ ਤੇ ਮਾੜੀ ਅਕਲ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਨਦਿ ਆਸਾ ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਤਟ ਭਰੀ ਮਨੋਰਥ ਨੀਰ ।

੨ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਮਿਤ ਤਰੰਗ ਜਿਹ ਭਵਰ ਭਰਮ ਗੰਭੀਰ ॥ ੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਨਦਿ = ਨਦੀ। ਸੁਭ ਅਸੁਭ = ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ। ਤਟ = ਕਿਨਾਰਾ, ਕੰਢਾ। ਮਨੋਰਥ = ਮਨ ਹੈ ਰਥ ਜਿਸ ਦਾ, ਇੱਛਾ, ਚਾਹਨਾ, ਵਾਸ਼ਨਾ, ਸੰਕਲਪ, ਮਨੋ ਰਾਜ, ਮਨ ਦੇ ਖਿਆਲ। ਨੀਰ = ਪਾਣੀ, ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਅਵਿਚਾਰ ਮਨ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਰੂਪ ਪਾਣੀ। ਅਮਿਤ = ਬੇਅੰਤ। ਤਰੰਗ = ਲਹਿਰਾਂ। ਜਿਹ = ਜਿਸ ਦੀਆਂ। ਭਵਰ = ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ। ਭਰਮ = ਭਟਕਣਾ ਰੂਪ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ। ਗੰਭੀਰ = ਡੂੰਘੀ।

ਅਰਥ :

੧ ਆਸਾ ਰੂਪ ਇਕ ਨਦੀ ਹੈ, ਚੰਗੇ ਤੇ ਮਾੜੇ ਖਿਆਲ ਜਿਸ ਦੇ ਦੋ ਕੰਢੇ ਹਨ, ਜੋ ਮਨ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ।

੨ ਅਨੇਕਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਰੂਪ ਵਾਸਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਲਹਿਰਾਂ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਭਟਕਣਾ ਰੂਪ ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ ਵਿਚ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ। ੧੬।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ : ਜੀ, ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਜਲ-ਜੰਤੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਧਰ ਕਿਹੜੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ :

ਦੋਹਰਾ ॥੧ ਰਾਗਾਦਿਕ ਜਲ ਜੰਤ ਬਹੁ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਬਲ ਪ੍ਰਵਾਹ।

੨ ਪ੍ਰਿਤ ਤਰੁ ਹਰਣੀ ਤਰਣ ਤਿਹਿ ਬੇਦਨ* ਮੋ ਮਨਿ ਆਹ ॥੧੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਰਾਗਾਦਿਕ = ਰਾਗ, ਦ੍ਰੈਸ਼, ਅਵਿਦਿਆ, ਅਸੰਮਤਾ, ਅਭੀਨਿਵੇਸ਼। ਜਲ = ਪਾਣੀ। ਜੰਤ = ਜੀਵ। ਬਹੁ = ਬਹੁਤੇ। ਚਿੰਤਾ = ਫਿਕਰ, ਗ਼ਮ, ਸੋਚ। ਪ੍ਰਬਲ = ਜ਼ੋਰਦਾਰ। ਪ੍ਰਵਾਹ = ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਹਿਣ। ਪ੍ਰਿਤ = ਧੀਰਜ। ਤਰੁ = ਬ੍ਰਿਛ, ਦਰੱਖਤ। ਹਰਣੀ = ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ਤਿਹਿ = ਉਸ ਤੋਂ (ਤਰਨ ਵਾਸਤੇ)। ਬੇਦਨ = ਦੁੱਖ, ਪੀੜਾ, ਦਰਦ। ਮੋ = ਮੇਰੇ। ਮਨਿ = ਮਨ ਵਿਚ, ਦਿਲ ਵਿਚ। ਆਹ = ਹੈ, ਇੱਛਾ।

ਅਰਥ :

੧ (ਆਸਾ ਰੂਪ ਨਦੀ ਵਿਚ) ਰਾਗ ਦ੍ਰੈਸ਼ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਜੀਵ ਜੰਤ ਹਨ, ਆਸਾ ਰੂਪ ਨਦੀ ਵਿਚ ਸੰਕਲਪਾਂ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਬੜਾ ਤੇਜ਼ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

੨ (ਜੋ) ਹੌਸਲਾ ਰੂਪ ਦਰੱਖਤ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਪੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਣ ਲਈ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਪੀੜਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ॥੧੭॥

ਦੋਹਰਾ ॥੧ ਪ੍ਰਬਲ ਜੁਗਲ ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਗਜ ਭਿਰਤ ਸੁ ਰੋਸੁ ਬਢਾਇ।

੨ ਅਪਨੀ ਭੂਲਿ ਅਨਾਥ ਹੋਂ ਪਰਜੋ ਮੱਧ ਤਿੰਹ ਆਇ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪ੍ਰਬਲ = ਬਲਵਾਨ। ਜੁਗਲ = ਦੋ। ਸੁਭ ਅਸੁਭ = ਚੰਗੇ ਤੇ ਮਾੜੇ ਖਿਆਲਾਂ ਰੂਪ। ਗਜ = ਹਾਥੀ। ਭਿਰਤ = ਭਿੜਦੇ ਪਏ ਸਨ। ਸੁ = ਉਹ। ਰੋਸ = ਗੁੱਸਾ। ਬਢਾਇ = ਵਧਾ ਕੇ, ਬੜੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ। ਅਪਨੀ ਭੂਲਿ ਅਨਾਥ ਹੋਂ = ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਨਾਲ। ਪਰਜੋ ਮੱਧ ਤਿੰਹ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਕੇ ਫਸ ਗਿਆ।

ਅਰਥ :

੧ ਚੰਗੇ ਤੇ ਮਾੜੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਰੂਪ ਦੋ ਬੜੇ ਬਲ ਵਾਲੇ ਹਾਥੀ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ।

੨ ਮੈਂ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਫਸ ਗਿਆ। ਭਾਵ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜਿਆ ਗਿਆ। ੧੮ ॥

ਮਨ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ —

ਦੋਹਰਾ ॥੧ ਕਬਹੂੰ ਨ ਮਨ ਥਿਰਤਾ ਗਹੀ ਸਮਝਾਯੋ ਸੈ ਪੋਤ।

੨ ਜੈਸੇ ਮਰਕਟ ਬ੍ਰਿਛ ਪਰਿ ਕਬਹੂੰ ਨ ਠਾਢੋ ਹੋਤ ॥ ੧੯ ॥

* ਪਹਿਲੇ ਛਾਪਿਆਂ ਵਿਚ ਏਥੇ ਪਾਠ ਬੋਧਤ ਜਾਂ ਬੇਦਤ ਛਾਪਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਠੀਕ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਕੇ ਅਸੀਂ ਪਾਠ ਬੇਦਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਬਹੂੰ = ਕਦੇ ਵੀ। ਬਿਰਤਾ = ਟਿਕਾਅ, ਇਸਥਿਤੀ। ਗਹੀ = ਫੜੀ। ਸੈ = ਸੈਂਕੜੇ। ਪੋਤ = ਵਾਰੀ, ਵਾਰ। ਜੈਸੇ = ਜਿਵੇਂ। ਮਰਕਟ = ਬਾਂਦਰ। ਬਿਛ = ਦਰੱਖਤ। ਪਰਿ = ਉੱਪਰ। ਠਾਢੇ = ਖੜਾ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਕਦੇ ਵੀ ਮਨ ਨੇ ਟਿਕਾਅ ਨਹੀਂ ਫੜਿਆ (ਮੈਂ) ਸੈਂਕੜੇ ਵਾਰ ਸਮਝਾਇਆ ਵੀ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ —
 - ੨ ਜਿਵੇਂ ਬਾਂਦਰ ਕਦੇ ਵੀ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਇਕ ਟਾਹਣੀ 'ਤੇ ਟਿਕਦਾ ਨਹੀਂ (ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ)। ੧੯॥
- ਛੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਮਨ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਚਲਦਲ ਪੜ੍ਹ ਪਤਾਕ ਪਟ ਦਾਮਨ ਕੱਛਪ ਮਾਥ।

੨ ਭੂਤ ਦੀਪ ਦੀਪਕ ਸਿਖਾ ਯੋਂ ਮਨ ਵਿਰਤਿ ਅਨਾਥ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਚਲਦਲ = ਪਿੱਪਲ। ਪੜ੍ਹ = ਪੱਤਾ। ਪਤਾਕ = ਝੰਡਾ, ਨਿਸ਼ਾਨ। ਪਟ = ਕੱਪੜਾ, ਫਰਹਰਾ। ਦਾਮਨ = ਬਿਜਲੀ, ਆਕਾਸ਼ੀ ਬਿਜਲੀ। ਕੱਛਪ = ਕੱਛੂ-ਕੁੰਮਾ। ਮਾਥ = ਮੱਥਾ। ਭੂਤ ਦੀਪ = ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਅੱਗ। ਦੀਪਕ = ਦੀਵਾ। ਸਿਖਾ = (ਅੱਗ ਦੀ) ਲਾਟ। ਯੋਂ = ਇੰਜ। ਵਿਰਤਿ = ਵਿਰਤੀ, ਹਾਲਤ, ਦਸ਼ਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਪਿੱਪਲ ਦਾ ਪੱਤਾ, ਝੰਡੇ ਦਾ ਫਰਹਰਾ, ਆਕਾਸ਼ੀ ਬਿਜਲੀ, ਕੱਛੂ ਦਾ ਮੱਥਾ।
- ੨ ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਅੱਗ, ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ (ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਉਪਰੋਕਤ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਟਿਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀਆਂ) ਇੰਜ ਹੀ ਮਨ ਦੀ (ਤਰਸਯੋਗ) ਹਾਲਤ ਹੈ (ਇਹ ਵੀ ਕਦੇ ਟਿਕਦਾ ਨਹੀਂ)। ੨੦॥

ਸੁਘੜ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਕਦੇ ਦੋ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਤੇ ਕਦੇ ਦੋ ਬਲਵਾਨ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤੇ ਕਦੇ ਆਸਾ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰੂਪ ਨਦੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਕੇ ਤੇ ਕਦੇ ਬਾਂਦਰ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਕੇ ਅਤੇ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਚੋਟੀ ਦਾ ਪੱਤਾ, ਝੰਡੇ ਦਾ ਫਰਲਾ, ਆਕਾਸ਼ੀ ਬਿਜਲੀ, ਕੱਛੂ ਦਾ ਮੱਥਾ, ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਅੱਗ, ਦੀਵੇ ਦੀ ਲਾਟ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸਦਿਆਂ ਮਨ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਦਾ ਬੜੀ ਖੂਬੀ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਕੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨ 'ਚ ਕਦੇ ਵੀ ਟਿਕਾਅ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਟਕਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਲਾਲਚੀ ਮਨੁੱਖ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਖੂਬ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਕਬਹੂੰ ਜੀਅਤਾ ਉਭਿ ਚੜਤੁ ਹੈ ਕਬਹੂੰ ਜਾਇ ਪਇਆਲੇ ॥

ਲੋਭੀ ਜੀਅਤਾ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹਤੁ ਹੈ ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਭਾਲੇ ॥ ੨ ॥ (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੮੭੬)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ ਅਕਾਸ਼ ਕੋ ਪਾਵਕ ਝਰਪ ਚਲੰਤ।

੨ ਚੰਚਲ ਸੁਤੇ ਅਨਾਦਿ ਕੋ ਮਨ ਰਤਿ ਬਿਖੈ ਕਰੰਤ ॥ ੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਹਜ ਸੁਭਾਵ = ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ, ਨਿਰਯਤਨ ਹੀ। ਕੋ = ਨੂੰ। ਪਾਵਕ = ਅੱਗ। ਝਰਪ = ਲਾਟ, ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਦਾ ਲਪੇਟ। ਚਲੰਤ = ਚਲਦਾ। ਸੁਤੇ = ਸੁਭਾਵਕ। ਅਨਾਦਿ = ਅਨਾਦੀ। ਕੋ = ਦਾ, ਪੁਰਾਣਾ ਹੀ। ਰਤਿ = ਪ੍ਰੀਤੀ। ਬਿਖੈ = ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ। ਕਰੰਤ = ਕਰਨਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਦੇ ਲਾਟ ਦਾ ਲਪੇਟ ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਦਾ ਵੀ ਪੁਰਾਣਾ ਸੁਭਾਅ ਚੰਚਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ। ੨੧॥
ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਗ ਸਾਚੇ ਮਿਥਯਾ ਕਿਥੋਂ ਗਹਜੇ ਤਜਯੇ ਨਹੀਂ ਜਾਤ।

੨ ਗਹੀ ਚਚੁੰਦਰ ਸਰਪ ਜਜੋਂ ਉਗਲਤ ਬਨਤ ਨ ਖਾਤ ॥ ੨੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਗ = ਜਗਤ, ਸੰਸਾਰ। ਸਾਚੇ = ਸੱਚਾ, ਅਸਲ। ਮਿਥਯਾ = ਝੂਠਾ, ਨਾਸ਼ਮਾਨ। ਕਿਥੋਂ = ਅਥਵਾ, ਜਾਂ। ਗਹਜੇ = ਫੜਿਆ। ਤਜਯੇ = ਛੱਡਿਆ। ਜਾਤ = ਜਾਂਦਾ। ਗਹੀ = ਫੜੀ। ਚਚੁੰਦਰ = ਚਕਚੁੰਧਰ, ਇਹ ਚੂਹੇ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬੜੀ ਬਦਬੋ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਮ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸੱਪ ਚਕਚੁੰਧਰ ਨੂੰ ਫੜ ਲਵੇ ਤਦ ਬਦਬੋ ਦੇ ਕਾਰਣ ਖਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਖਾਣ ਤੋਂ ਕੋੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਚਕਚੁੰਧਰ ਸੱਪ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭੰਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼) 'ਗਹੀ ਫਨੀ ਚਚੁੰਧਰੰ ਤਜੀ ਨ ਖਾਇ ਯੋ ਨਾਰਮਣਾ ਭਯੋ'। (ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)। ਜਜੋਂ = ਜਿਵੇਂ। ਉਗਲਤ = ਉਗਲਣਾ, ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਚੀਜ਼ ਪਾ ਕੇ ਮੁੜ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਨੂੰ ਉਗਲਣਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਨਤ = ਬਣਦਾ। ਖਾਤ = ਖਾਣਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਸੰਸਾਰ ਸੱਚਾ ਜਾਂ ਝੂਠਾ ਹੈ, ਇਹ ਨਾ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ।
੨ ਜਿਵੇਂ ਸੱਪ ਚਕਚੁੰਧਰ ਨੂੰ ਫੜ ਲਵੇ ਉਹ ਨਾ ਅੰਦਰ ਲੰਘਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੋੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੨੨॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਮਾਧਾਨ ਗੁਰ ਕਹਿਤ ਹੈਂ ਦਯਾ ਜੁਗਤਿ ਕਹਿ ਬੋਲ।

੨ ਮਮ ਬਚਨਨ ਮੈਂ ਆਨ ਤੂੰ ਆਪਤ ਬਾਕ ਅਡੋਲ ॥ ੨੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਮਾਧਾਨ = ਉੱਤਰ, ਧੀਰਜ, ਮਨ ਦਾ ਟਿਕਾਓ। ਦਯਾ = ਕਿਰਪਾ। ਜੁਗਤਿ = ਸੰਯੁਗਤ, ਮਿਲੇ ਹੋਏ। ਕਹਿ = ਆਖ ਕੇ। ਬੋਲ = ਬਚਨ, ਉਪਦੇਸ਼। ਮਮ = ਮੇਰੇ। ਬਚਨਨ = ਬਚਨਾਂ 'ਤੇ, ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਪਰ। ਮੈਂ = ਵਿਚ, ਉੱਤੇ। ਆਨ = ਲਿਆ। ਆਨ ਤੂੰ = (ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਪਰ) ਭਰੋਸਾ ਲਿਆਉਣਾ ਕਰ। ਆਪਤ = ਯਥਾਰਥ, ਸੱਚੇ, ਸ਼ੱਕ ਸੁਭਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ। ਬਾਕ = ਬਚਨ। ਅਡੋਲ = ਅਡਿੱਗਾ, ਡਾਵਾਂ-ਡੋਲਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ।

ਅਰਥ :

੧ (ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ) ਗੁਰੂ ਦਇਆ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਬਚਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਦੇ ਕੀਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
੨ (ਕਿ ਐ ਸਿੱਖ !) ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਬਚਨਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲਿਆਉਣਾ ਕਰ, (ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਜੇ ਕੁਝ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਮੇਰੇ ਬੋਲ) ਸੱਚੇ ਅਤੇ ਡਾਵਾਂ-ਡੋਲਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ (ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ)। ੨੩॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਨਹਿ ਸੰਸੈ ਮਨ ਹੈ ਚਪਲ ਦੁਹਕਰ ਗਤਿ ਅਤਿ ਆਹਿ।

੨ ਗੁਰ ਸੂਤਿ ਸੁਧ ਅਭਯਾਸ ਕਰਿ ਨਿਹਚਲ ਕੀਜਤ ਤਾਹਿ ॥ ੨੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੰਸੈ = ਸੰਸਾ, ਸ਼ੱਕ। ਚਪਲ = ਚੰਚਲ, ਸ਼ੈਤਾਨ, ਚਾਲਾਕ, ਅ-ਸਥਿਰ। ਦੁਹਕਰ = ਮੁਸ਼ਕਿਲ, ਜਿਸ

ਦਾ ਪਕੜਨਾ, ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇ, ਕਠਿਨ। ਗਤਿ = ਚਾਲ, ਪਕੜਨਾ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ।
ਆਹਿ = ਹੈ। ਸੂਤਿ = ਉਪਦੇਸ਼, ਵੇਦ ਵਾਕ। ਸੁਧ = ਪਵਿੱਤਰ, ਸਾਫ਼। ਅਭਯਾਸ = ਬਾਰ-ਬਾਰ ਗੱਲ ਨੂੰ
ਚੇਤੇ ਕਰਨਾ। ਨਿਹਚਲ = ਟਿਕਾਉਣਾ। ਕੀਜਤ = ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਤਾਹਿ = ਉਸ (ਮਨ) ਨੂੰ।

ਅਰਥ :

੧ (ਐ ਸਿੱਖ ! ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ) ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਚੰਚਲ ਹੈ, (ਇਸ ਦਾ) ਪਕੜਨਾ (ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ)
ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ।

੨ ਗੁਰੂ-ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਾਫ਼ ਮਨ ਹੋ ਕੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਚੇਤੇ ਕੀਤਿਆਂ ਇਸ ਅੱਖੜ ਮਨ ਨੂੰ ਟਿਕਾਇਆ ਜਾ
ਸਕਦਾ ਹੈ। ੨੪॥

ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

ਮਨ ਵਸਿ ਆਵੈ ਨਾਨਕਾ ਜੇ ਪੂਰਨ ਕਿਰਪਾ ਹੋਇ॥ (ਬਿਤੀ ਗਉੜੀ, ਪੰਨਾ ੨੯੮)

ਸਿੱਖ ਬਚਨ

ਸਿੱਖ ਵਲੋਂ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਬੇਨਤੀ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਹੋਂ ਬਿਖਈ ਅਤਿ ਅਜਿਤ ਮਨੁ ਨਾਹਿਨ ਹੋਤ ਅਭਯਾਸ।

੨ ਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭ ਤੁਮ ਪਦ ਸਰਣਿ, ਹਰਹੁ ਕਠਿਨ ਜਗ ਤ੍ਰਾਸ॥ ੨੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਹੋਂ = ਮੈਂ। ਬਿਖਈ = ਵਿਸ਼ੱਈ, ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਰੀਧ ਆਦਿ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ,
ਵਿਖਯਾਸ਼ੱਕਤ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ। ਅਜਿਤ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾ ਜਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ। ਨਾਹਿਨ = ਨਹੀਂ।
ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ। ਅਭਯਾਸ = ਬਾਰ-ਬਾਰ ਰਟਣਾ, ਮੁੜ-ਮੁੜ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵੱਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ। ਤਾਂ
ਤੇ = ਇਸ ਵਾਸਤੇ। ਤੁਮ = ਤੁਹਾਡੀ। ਪਦ = ਚਰਨ। ਹਰਹੁ = ਦੂਰ ਕਰੋ। ਕਠਿਨ = ਮੁਸ਼ਕਿਲ।
ਤ੍ਰਾਸ = ਡਰ, ਖੌਫ਼।

ਅਰਥ :

੧ ਐ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਮਨ ਬੜਾ ਬੇਕਾਬੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, (ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ
ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ) ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। •

੨ ਇਸ ਲਈ ਹੋ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਜਗਤ (ਦੇ ਜਨਮ ਮਰਨ) ਦਾ
ਡਰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਓ। ੨੫॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੇ ਵਾਚ ॥

ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸੁਨ ਸਿੱਖ ਉੱਤਮ ਸਿਖ ਕਹੂੰ ਜੋ ਚਾਹਤ ਨਿਜ ਸ੍ਰੇਯ।

੨ ਜਗ ਬੰਧਨ ਇੱਛਤ ਮੁਚਯੋ ਤੈ ਸਤਸੰਗ ਕਰੇਯ॥ ੨੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੁਨ = ਸੁਣ। ਉੱਤਮ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ। ਸਿੱਖ = ਸਿੱਖਿਆ, ਉਪਦੇਸ਼। ਕਹੂੰ = ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਜੋ = ਜੇਕਰ।
ਚਾਹਤ = ਚਾਹੁੰਦਾ। ਨਿਜ = ਆਪਣੀ। ਸ੍ਰੇਯ = ਕਲਿਆਨ, ਮੁਕਤੀ, ਛੁਟਕਾਰਾ। ਬੰਧਨ = ਰੁਕਾਵਟਾਂ।

ਇੱਛਤ = ਇੱਛਾ, ਤਮੰਨਾ, ਭਾਵਨਾ। ਮੁਚਯੋ = ਛੁਟਣ ਦੀ। ਤੋਂ = ਤਾਂ, ਇਸ ਲਈ। ਕਰੇਯ = ਕਰ।

ਅਰਥ :

੧ ਐ ਸਿੱਖ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ (ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ) ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ (ਦੀ) ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਿਆਣ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ।

੨ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬਿਘਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਭਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ। ੨੬॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਗਹੈ ਚਚੁੰਧਰ ਅਹਿ ਮਰੈ ਤਜੈ ਦ੍ਰਿਗਨ ਕੀ ਹਾਨਿ।

੨ ਜਲ ਪਾਵੈ ਸੁਖੁ ਹੋਤ ਹੈ ਨਰ ਸਤਸੰਗ ਪ੍ਰਮਾਨ ॥ ੨੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਗਹੈ = ਫੜਿਆਂ, ਖਾਧਿਆਂ। ਚਚੁੰਧਰ = ਚੂਹੇ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤਿ। ਅਹਿ = ਸੱਪ। ਮਰੈ = ਮਰਦਾ ਹੈ।
ਤਜੈ = ਛੱਡਦਾ ਹੈ ਤਾਂ। ਦ੍ਰਿਗਨ = ਅੱਖਾਂ। ਹਾਨਿ = ਹਾਨੀ, ਨਾਸ਼। ਜਲ ਪਾਵੈ = ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਵੇ।
ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ। ਜੇਕਰ ਸੱਪ ਚਚੁੰਧਰ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਵੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਚਚੁੰਧਰ ਦੇ (ਮੂੰਹ ਵਿਚ) ਫੜਿਆਂ ਸੱਪ (ਉਸ ਦੀ ਬਦਬੋ ਨਾਲ ਹੀ) ਮਰਦਾ ਹੈ, (ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੀਆਂ) ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

੨ (ਸੱਪ ਜੇਕਰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ) ਸੁਖ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਤਸੰਗ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ੨੭।

ਸੋਰਠਾ ॥ ੧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਪਰਮ ਦਯਾਲੁ ਅਸਰਨ ਸਰਨ ਉਦਾਰ ਅਤਿ।

੨ ਜਨ ਅਨਾਥ ਉਰ ਸਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਤ ਚਾਹਤ ਹਰਜੈ ॥ ੨੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪਰਮ = ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ। ਅਸਰਨ = ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਰਨ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਨੂੰ।
ਸਰਨ = ਆਸਰਾ। ਉਦਾਰ = ਸਖੀ, ਦਾਨੀ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਹੀ। ਜਨ = ਸੇਵਕ, ਸਿੱਖ। ਅਨਾਥ = ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ। ਉਰ = ਹਿਰਦਾ, ਦਿਲ। ਸਾਲ = ਸਲਜ, ਦੁੱਖ। ਹਰਜੈ = ਦੂਰ ਕਰਨਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਦਿਆਲੂ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਬੜੇ ਦਾਨੀ ਹਨ।

੨ ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ। ੨੮॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਿੱਖ ਅਸਿੱਖ ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਬਿਸ਼ਮ ॥ ੧ ॥

ਦੂਜਾ ਬਿਸ਼ੁਮ

ਸਿੱਖ ਬਚਨ :

ਸਿੱਖ ਵਲੋਂ ਬੇਨਤੀ —

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਹੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਿ ਸਾਧ ਕੇ ਲੱਛਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੇਵ ।

੨ ਜਾਹਿ ਨਿਰਖਿ ਹਿਤ ਆਪਨੋ ਕਰੋਂ ਭਲੀ ਬਿਧਿ ਸੇਵ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਹੋ = ਆਖੋ। ਲੱਛਨ = ਚਿੰਨ੍ਹ, ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ। ਸ੍ਰੀ = ਸੁਭਾਇਮਾਨ। ਜਾਹਿ = ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ।
ਨਿਰਖਿ = ਦੇਖ ਕੇ। ਹਿਤ = ਕਲਿਆਣ ਪ੍ਰੇਮ। ਕਰੋਂ = ਕਰਾਂ, ਮੈਂ ਕਰਾਂ। ਭਲੀ ਬਿਧਿ = ਸੋਹਣੀ ਵਿਧੀ
ਨਾਲ, ਚੰਗੇ ਢੰਗ ਨਾਲ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਧੂ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦੱਸੋ ਕਿ ਸਾਧੂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

੨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਲਿਆਣ (ਮੁਕਤੀ) ਵਾਸਤੇ ਅਜਿਹੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ
ਸੰਤਾਂ-ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂ। ੧।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੇਵਾਚ ਸਾਧ ਲੱਛਨ

ਹੁਣ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਗੁਰੂ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਤਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਨਹਿ ਦ੍ਰੋਹ ਚਿਤਿ ਸਹਨ ਸੀਲਤਾ ਸਾਰੁ ।

੨ ਸਮ ਦਮ ਆਦਿ ਅਕਾਮ ਮਤਿ ਮ੍ਰਿਦੁਲ ਸਰਬ ਉਪਕਾਰ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਤਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ = ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਿਰਪਾਲੂ, ਤਰਸ ਵਾਲਾ। ਦ੍ਰੋਹ = ਛਲ, ਧੋਖਾ, ਠੱਗੀ, ਵਲਛਲ।
ਸਹਨ ਸੀਲਤਾ = ਮਾਨ-ਅਪਮਾਨ, ਆਦਰ-ਨਿਰਾਦਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮਾਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ। ਸਾਰੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ।
ਸਮ = ਮਨ ਨੂੰ ਬੁਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੋਕਣਾ। ਦਮ = ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨ, ਨੱਕ ਆਦਿ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾੜੇ
ਪਾਸਿਓਂ ਰੋਕਣਾ (ਸਮ, ਦਮ, ਸ਼ਰਧਾ, ਸਮਾਧਾਨ, ਉਪਰਾਮ, ਤਤਿਖਿਆ ਆਦਿ)। ਅਕਾਮ = ਕਾਮਨਾ, ਇੱਛਾ
ਰਹਿਤ। ਮਤਿ = ਬੁੱਧੀ, ਅਕਲ, ਸੋਚ ਸ਼ਕਤੀ। ਮ੍ਰਿਦੁਲ = ਕੋਮਲ, ਨਰਮ ਸੁਭਾਵ। ਸਰਬ = ਸਾਰਿਆਂ 'ਤੇ।
ਉਪਕਾਰ = ਭਲਾ।

ਅਰਥ :

੧ (ਸੰਤ) ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਿਆਲੂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਛਲ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਆਦਰ ਨਿਰਾਦਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮਾਨ
ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ।

੨ ਮਨ, ਇੰਦਰੇ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਫੇਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕਿਸੇ
ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਬੜੇ ਨਰਮ ਅਤੇ (ਹਰ ਵੇਲੇ) ਸਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਹੀ
ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨ ॥

ੳ) ਪਰਉਪਕਾਰ ਨਿਤ ਚਿਤਵਤੇ ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਪੋਚ॥ (ਪੰਨਾ ੮੧੬)

ਅ) ਨਾਨਕ ਭੋਜਨ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰੇਣ ਨਿੰਦਕ ਆਵਧ ਹੋਇ ਉਪਤਿਸਟਤੇ॥ ੨੭॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੫੬)

ਸੰਤ ਲੱਖਣ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋਵਾਚ

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਆਤਮ ਵਿਤ ਜੁ ਅਨੀਹ ਸੁਚ ਨਿਹਕੰਚਨ ਗੰਭੀਰ।

੨ ਅਪ੍ਰਮੇਵ ਮਤਸਰ ਰਹਤ ਮੁਨਿ ਤਪ ਸਾਂਤਿ ਸੁ ਧੀਰ॥ ੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਆਤਮ ਵਿਤ = ਆਤਮਾ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਵੇਤੇ, ਆਤਮ ਗਿਆਨੀ। ਅਨੀਹ = ਇੱਛਾ ਰਹਿਤ। ਸੁਚ = ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ। ਨਿਹਕੰਚਨ = ਸੁੱਧ, ਸਰਵ ਤਿਆਗੀ। ਗੰਭੀਰ = ਡੂੰਘਾ, ਅਥਾਹ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋਵੇ। ਅਪ੍ਰਮੇਵ = ਜਿਸ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਅਮਾਪ, ਅੰਦਾਜ਼ੇ (ਅਕਲ) ਤੋਂ ਬਾਹਰ। ਮਤਸਰ = ਈਰਖਾ। ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ। ਮੁਨਿ = ਮਹਾਤਮਾ। ਤਪ = ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਧੀਰ = ਧੀਰਜਵਾਨ, ਹੌਸਲੇ ਵਾਲੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਜੋ ਆਤਮਾ ਦੇ ਜਾਣੂੰ, ਇੱਛਾ ਰਹਿਤ, ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ, ਸਰਵ ਤਿਆਗੀ ਤੇ ਡੂੰਘੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ।
੨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਈਰਖਾ ਰਹਿਤ, ਮੁਨੀ ਜਨ ਤਪੱਸਵੀ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ, ਜੋ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਤੇ ਧੀਰਜਵਾਨ ਹਨ। ੩॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਿਤ ਖਟ ਗੁਨ ਪ੍ਰਿਤਮਾਨ ਕਵਿ ਮਾਨਦ ਆਪ ਅਮਾਨ।

੨ ਸਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਅਨੀਤਿ ਗਤਿ ਕਰੁਣਾ ਸੀਲ ਨਿਧਾਨ॥ ੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਿਤ = ਜਿਸ ਵਿਚ। ਖਟ = ਛੇ, ੬। ਪ੍ਰਿਤਮਾਨ = ਧੀਰਜਵਾਨ। ਮਾਨਦ = (ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ) ਮਾਣ ਦੇਣ ਵਾਲੇ। ਆਪ = ਖੁਦ। ਅਮਾਨ = ਨਿਰਮਾਣ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ। ਸਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ = ਸੱਚ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ। ਅਨੀਤ = ਬੇਨਿਆਈ, ਧੋਖਾ, ਛਲ, ਕਪਟ। ਗਤਿ = ਨਾਸ। ਕਰੁਣਾ = ਦਇਆ, ਤਰਸ। ਸੀਲ = ਸੀਲ ਸੁਭਾਅ, ਨਰਮ ਸੁਭਾਅ, ਜਤ ਸਤ। ਨਿਧਾਨ = ਖਜ਼ਾਨਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੬ ਗੁਣ ਹਨ, ਧੀਰਜਮਾਨ, ਕਵੀਸ਼ਰ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਖੁਦ ਅਭਿਮਾਨ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਫੇਰ)
੨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਚ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ, ਬੇਨਿਆਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਕਿਰਪਾਲੂ ਤੇ ਸੀਲ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਹਨ। ੪॥

ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਾਧੂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਛੇ ਗੁਣ ਹੋਣ ਉਹੀ ਸਾਧੂ ਅਖਵਾਉਣ ਯੋਗ ਹੈ :

੧ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜੁਬਾਨ ਨਾਲ ਜਪਣਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਣ ਕੇ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਸੁਰਤ ਜੋੜਨੀ।
੨ ਦੁੱਖਾਂ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਜਾਣਨਾ ਵੈਰ-ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ।
੩ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰਨਾ ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ।
੪ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿਣਾ।

੫ ਵੈਰੀ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਦੇਖਣਾ।

੬ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨਾ ਕੰਨੀ ਸੁਣਨੀ, ਨਾ ਕਹਿਣੀ, ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਨੋੜੇ ਨਾ ਢੁਕਣ ਦੇਣਾ ਤੇ ਸਭ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧੂੜੀ ਬਣਨਾ।

ਸੰਤ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੂਰਨ ਜਾਣਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਬਣ ਜਾਣੀ ਕਿ ਅੰਦਰੋਂ ਮੇਰ-ਤੇਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣੀ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਹੀ ਖੁਰਾਕ ਬਣਾਉਣੀ :

ਮੰਤ੍ਰ ਰਾਮ ਰਾਮ ਨਾਮੰ ਧ੍ਰੁਨੰ ਸਰਬਤ੍ਰ ਪੂਰਨਹ॥

ਗ੍ਰਾਨੰ ਸਮ ਦੁਖ ਸੁਖੰ ਜੁਗਤਿ ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਵੈਰਣਹ॥

ਦਯਾਲੈ ਸਰਬਤ੍ਰ ਜੀਆ ਪੰਚ ਦੋਖ ਬਿਵਰਜਿਤਹ॥

ਭੋਜਨੰ ਗੋਪਾਲ ਕੀਰਤਨੰ ਅਲਪ ਮਾਯਾ ਜਲ ਕਮਲ ਰਹਤਹ॥

ਉਪਦੇਸੰ ਸਮ ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰਹ ਭਗਵੰਤ ਭਗਤਿ ਭਾਵਨੀ॥

ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਨਹ ਸ੍ਰੋਤਿ ਸ੍ਰਵਣੰ ਆਪੁ ਤ੍ਰਿਗਿ ਸਗਲ ਰੇਣੁਕਹ॥

ਖਟ ਲਖੁਣ ਪੂਰਨੰ ਪੁਰਖਹ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਸਾਧ ਸੁਜਨਹ॥ ੪੦॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੫੭)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ ਕਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਲੋਂ ਟੁੱਟਦੀ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਸ੍ਰਾਸ-ਸ੍ਰਾਸ ਨਾਮ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਹਨ :

ਜਿਨਾ ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸਿ ਨ ਵਿਸਰੈ ਹਰਿ ਨਾਮਾਂ ਮਨਿ ਮੰਤ੍ਰੁ॥

ਧੰਨੁ ਸਿ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਪੂਰਨੁ ਸੇਈ ਸੰਤੁ॥ (ਪੰਨਾ ੩੧੯)

ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ੍ਰਾਸ-ਸ੍ਰਾਸ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਗਜ (ਮਨ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਸੁਰੰਧਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ :

ਹਰ ਨਫਸ ਦਾਰੰਦ ਦਿਲ ਰਾ ਸੂਏ ਹੱਕ।

ਸੁਦ ਮੁਅੱਤਰ ਮਗਜੇ ਸਾਂ ਅਜ ਬੂਏ ਹੱਕ॥ ੪੯੫॥ (ਜ਼ਿੰਦਗੀਨਾਮਾ)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਉਸਤਤਿ ਨਿੰਦਾ ਮਿੱਤ੍ਰ ਰਿਪੁ ਸੁਖ ਦੁਖ ਉਚ ਅਰੁ ਨੀਚ।

੨ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤ੍ਰਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗਰਲ ਕੰਚਨ ਕਾਚਨ ਬੀਚ॥ ੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਉਸਤਤਿ = ਸ਼ਲਾਘਾ, ਕੀਰਤੀ, ਤਾਰੀਫ਼, ਵਡਿਆਈ। ਨਿੰਦਾ = ਵਿਰੋਧ, ਦੇਸ਼ ਲਾਉਣਾ, ਬਦਨਾਮੀ, ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਲਾਉਣਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ "ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਰਮਹਿ, ਬਕਹਿ ਸਾਧ ਨਿੰਦ॥" (ਗਉੜੀ ਥਿਤੀ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੨੯੮) ਖੁਦ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਆਖਣਾ। ਮਿਤ੍ਰ = ਸੱਜਣ। ਰਿਪੁ = ਦੁਸ਼ਮਣ। ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਨੀਚ = ਨੀਵਾਂ। ਬ੍ਰਹਮਾ = ਇਕ ਦੇਵਤਾ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ "ਇਕਿ ਸੰਸਾਰੀ" (ਜਪੁ ਜੀ) ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਤ੍ਰਿਨ = ਕੱਖ, ਘਾਹ, ਹੌਲਾ, ਛੋਟਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ = ਮਿੱਠਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ*, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੀਤਿਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਆਦਮੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਰਲ = ਜ਼ਹਿਰ, ਵਿਖ, ਵਿਹੁ। ਕੰਚਨ = ਸੋਨਾ। ਕਾਚਨ = ਕੱਚ, ਬਿਲੌਰ। ਬੀਚ = ਵਿਚ, ਵਿਚਕਾਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ।

ਅਰਥ :

੧ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਵਿਰੋਧ, ਸੱਜਣ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ, ਸੁਖ ਤੇ ਦੁੱਖ, ਉੱਚਾ ਤੇ ਨੀਵਾਂ।

੨ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇ ਕੱਖ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਜ਼ਹਿਰ, ਕੱਚ ਤੇ ਸੋਨਾ (ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ) ਵਿਚ (ਜੋ ਇਕ ਸਮਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ)।

*ਪਾਣੀ, ਘਿਓ, ਦੁੱਧ, ਧਨ, ਸੁਆਦ ਦਾਇਕ ਰਸ, ਮੁਕਤਿ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਮ ਦਰਸੀ ਸੀਤਲ ਹਿੰਦੈ ਗਤਿ ਉਦਬੇਗ ਉਦਾਰ।

੨ ਸੂਛਮ ਚਿਤ ਸੁਮਿੱਤ੍ਰ ਜਗ ਚਿਦ ਬਪੁ ਨਿਰਹੰਕਾਰ ॥ ੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਮ = ਬਰਾਬਰ। ਦਰਸੀ = ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ, ਸਮਦਰਸੀ = ਇਕ ਸਮਾਨ ਸਭ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ। ਸੀਤਲ = ਠੰਡਾ, ਸ਼ਾਂਤ। ਹਿੰਦੈ = (ਹਿਰਦਾ) ਦਿਲ। ਗਤਿ = ਨਾਸ, ਚਾਲ। ਉਦਬੇਗ = ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ, ਚਿੱਤ ਦੀ ਘਬਰਾਹਟ। ਉਦਾਰ = ਦਾਨੀ। ਸੂਛਮ = ਬਰੀਕ। ਸੂਛਮ ਚਿਤ = ਚਿੱਤ ਦੀ ਸੋਚਣੀ ਬੜੀ ਬਰੀਕ। ਸੁਮਿੱਤ੍ਰ = ਉੱਤਮ ਮਿੱਤਰ। ਚਿਦ ਬਪੁ = ਚੇਤਨ ਦਾ ਰੂਪ। ਨਿਰਹੰਕਾਰ = ਮਾਣ ਰਹਿਤ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਸੱਜਣ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ) ਇਕ ਸਮਾਨ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ, (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਤੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਹਿਰਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੈ, ਦਿਲ ਦੀ ਘਬਰਾਹਟ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੋਂ ਦਾਨੀ, ਸੁਭਾਵ ਹੈ।
- ੨ ਚਿਤ ਦੀ ਸੋਚਣੀ ਬੜੀ ਬਰੀਕ ਹੈ (ਭਾਵ ਲੰਮੀ ਸੋਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ) ਤੇ ਉੱਤਮ ਮਿੱਤਰ ਹਨ ਜੀਵ ਦੇ, ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਮਾਣ ਰਹਿਤ ਹਨ। ੬ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਰਬ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਿਹਕਲਪ ਮਨਿ ਤਜਾਰੀ ਅਤਿ ਸੰਤੋਖਿ।

੨ ਐਸੁਰਜ ਬਿਗਜਾਨ ਬਲ ਜਾਨਤ ਬੰਧ ਅਰੁ ਮੋਖ ॥ ੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਰਬ = ਸਭ ਦੇ। ਨਿਹਕਲਪ = ਕਲਪਨਾ ਰਹਿਤ। ਮਨਿ ਤਜਾਰੀ = ਮਨ ਦੇ ਤਿਆਗੀ, ਮੋਹ-ਮਮਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਹੀ, ਬੜੇ। ਸੰਤੋਖਿ = ਸੰਤੋਖ ਵਾਲੇ, ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ। ਐਸੁਰਜ = ਧਨ-ਸੰਪਦਾ। ਬਿਗਜਾਨ = ਅਪ੍ਰੇਖ ਗਿਆਨ। ਬੰਧ = ਬੰਧਨ। ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਮੋਖ = ਮੁਕਤੀ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਸਭ ਦੇ ਮਿੱਤਰ, ਕਲਪਨਾ ਰਹਿਤ, ਫੇਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹ-ਮਮਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਬੜੇ ਸੰਤੋਖੀ ਹਨ।
- ੨ (ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਰੂਪ) ਧਨ-ਸੰਪਦਾ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਹੈ), ਹਸਤਾਮਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਹੈ, ਜੀਵ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਿਵੇਂ ਦਿਵਾਉਣਾ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ੭ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਤਨੁ ਮਤਿ ਗਤਿ ਆਨੰਦਮਯ ਗੁਣਾਤੀਤ ਨਿਸਪ੍ਰੇਹ।

੨ ਬਿਗਤ ਕਲੇਸ ਸੁਛੰਦ ਮਤਿ ਸੰਤਾਂ ਭੂਖਨ ਏਹ ॥ ੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਮਤਿ = ਬੁੱਧੀ, ਅਕਲ, ਵਿਰਤੀ। ਗਤਿ = ਵਿਰਤੀ। ਆਨੰਦਮਯ = ਅਨੰਦ ਰੂਪ। ਗੁਣਾਤੀਤ = (ਗੁਣ+ਅਤੀਤ) ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਰਜੇ, ਸਤੋ, ਤਮੋ। ਨਿਸਪ੍ਰੇਹ = ਇੱਛਾ ਰਹਿਤ, ਕਾਮਨਾ ਰਹਿਤ। ਬਿਗਤ = ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਾਸ। ਕਲੇਸ* = ਕਲਪਣਾ, ਦੁੱਖ। ਸੁਛੰਦ = ਆਜ਼ਾਦ। ਮਤਿ = ਬੁੱਧੀ, ਅਕਲ। ਭੂਖਣ = ਗਹਿਣਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਸੰਤਾਂ ਨੇ) ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਵਿਰਤੀ ਸੁਖਮ ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਇੱਛਾ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ

*ਪੰਜ ਕਲੇਸ਼ : ਅਵਿਦਿਆ, ਅਸਮਤਾ, ਅਭਿਨਿਵੇਸ਼, ਰਾਗ, ਦ੍ਰੋਸ਼।

ਹਨ।

੨ (ਫੇਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਜ) ਕਲੇਸ਼ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਬੁੱਧੀ (ਦੁੱਖਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ) ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਏਹ ਸੰਤਾਂ ਦੇ (ਮਾਨੋ) ਗਹਿਣੇ ਹਨ। ੮॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸੁ ਸੰਬੇਦਜ ਨਹਿ ਕਹਿ ਸਕੋਂ ਲੱਛਨ ਸੰਤ ਮਹੰਤ।

੨ ਪ੍ਰਸੰਬੇਦਜ ਕਹੇ ਕਛੁ ਸੰਗੁ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਹੰਤ ॥ ੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੁ = ਉਹਨਾਂ (ਸੰਤਾਂ ਦੇ)। ਸੰਬੇਦਜ (ਸੰਵੇਦਜ) = ਆਪਣੇ ਆਪ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਨ ਲਾਇਕ, ਸਮਝਣ ਯੋਗਜ। ਸਕੋਂ = ਸਕਦਾ। ਲੱਛਣ = ਚਿਹਨ, ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਗੁਣ। ਮਹੰਤ = ਪੂਜਨੀਕ, ਆਦਰਨੀਯ। ਪ੍ਰਸੰਬੇਦਜ (ਪਰਸੰਵੇਦ, ਪਰਸੰਵੇਦਜ) = ਦੂਜੇ ਕਰਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਨ ਯੋਗ। ਸੰਗੁ = ਸੰਕੋਚਵਾਂ, ਕੁਝ-ਕੁ। ਪ੍ਰਤਾਪ = ਜਸ। ਕਹੰਤ = ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਅਰਥ :

੧ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਹਨਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ।
੨ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣ-ਸੁਣਾ ਕੇ (ਜਾਂ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ) ਕੁਝ-ਕੁ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਜਸ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ੯॥

ਸਤ ਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ

੧ ਸਤਸੰਗਤਿ ਨਿਜ ਕਲਪ ਤਰੁ ਸਕਲੰ ਕਾਮਨਾ ਦੇਤ।

੨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਬਚਨ ਕਹਿ ਤਿਹੂੰ ਤਾਪ ਹਰ ਲੇਤ ॥ ੧੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਤਸੰਗਤਿ = ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ। ਨਿਜ = ਆਪ। ਕਲਪ ਤਰੁ = ਇਕ ਬ੍ਰਿਛ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਪਾਸ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।* ਕਲਪ = ਕਲਪਨਾ। ਤਰੁ = ਬ੍ਰਿਛ, ਦਰੱਖਤ। ਕਲਪਤਰੁ = ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਦਰੱਖਤ। ਸਕਲ = ਸਾਰੀਆਂ। ਕਾਮਨਾ = ਇੱਛਾਵਾਂ, ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਦੇਤ = ਦੇਂਦਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗੇ ਮਿੱਠੇ। ਬਚਨ = ਬੋਲ। ਕਹਿ = ਆਖ ਕੇ। ਤਿਹੂੰ = ਤਿੰਨ (ਆਧੀ, ਬਿਆਧੀ, ਉਪਾਧੀ)। ਤਾਪ = ਬੁਖਾਰ। ਹਰ (ਹਿਰ) = ਨਾਸ, ਖਿੱਚ। ਲੇਤ = ਲੈਂਦੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਸਤ ਸੰਗਤ (ਸੱਚੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ) ਖੁਦ ਇਕ ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਾਰਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

੨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗੇ ਮਿੱਠੇ-ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਆਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ (ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ) ਦੰਗਾ-ਫਸਾਦ ਰੂਪ) ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਖਾਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ੧੦॥

ਭਾਵ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕਲਪਣਾ ਕਲੇਸ਼ ਆਦਿ ਸਭ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਹਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

*ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੁਰਤਰੁ ਲਿਖੇ ਹਨ : ਮੰਦਾਰ, ਪਾਰਿਜਾਤ, ਸੰਤਾਨ, ਕਲਪਬ੍ਰਿਛ, ਹਰਿਚੰਦਨ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮੱਤ ਵਿਚ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ 'ਸਿਦਰਤੁਲ ਮੁਤਹਾ' ਬ੍ਰਿਛ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਤਵੇਂ ਅਸਮਾਨ ਖੁਦਾ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਹੈ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਜਦ ਬੁੱਰਾਕ 'ਤੇ (ਇਹ ਇਕ ਪੰਖਧਾਰੀ ਚਿੱਟਾ ਜਾਨਵਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੱਦ ਖੱਚਰ ਅਤੇ ਗਧੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ। ਨੌਹ ਸ਼ੇਰ ਜਹੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ) ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਥਾਂ ਪੁੱਜੇ, ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਪੱਤੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਰਗੇ ਅਤੇ ਫਲ ਘੜੇ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੇ ਸਨ (ਮਹਾਨ ਕੋਈ ਪੰਨਾ ੨੧੯)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਪਦ ਬੰਦਨ ਤਨ ਅਘ ਹਰਨ ਤੀਰਥ ਮੈ ਪਦ ਦੋਇ ।

੨ ਸੰਭਾਖਨ ਚਿਤੁ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪਰਮ ਪਦੁ ਹੋਇ ॥ ੧੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪਦ = ਪੈਰ, ਚਰਨ। ਬੰਦਨ = ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨੀ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ। ਤਨ = ਸਰੀਰ, ਮਨ।
ਅਘ = ਪਾਪ, ਗੁਨਾਹ। ਹਰਨ = ਨਾਸ਼, ਖਤਮ। ਤੀਰਥ ਮੈ = ਤੀਰਥ ਰੂਪ, ਤੀਰਥ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰ।
ਦੋਇ = ਦੋਨੋਂ। ਸੰਭਾਖਨ = ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਨਾਲ।
ਚਿਤੁ = ਦਿਲ। ਸ਼ਾਂਤ = ਠੰਡਾ। ਕਰਿ = ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕ੍ਰਿਪਾ = ਬਖਸ਼ਿਸ਼। ਪਰਮ-ਪਦ = ਬੜਾ ਵੱਡਾ
ਪਦ, ਆਤਮ ਪਦ। ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਦੇ) ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਸਰੀਰਕ ਕੀਤੇ ਗੁਨਾਹ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਚਰਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ੨ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ) ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕੀਤੀਆਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚੋਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਪਸ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ) ਠੰਡ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ 'ਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ (ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ) ਆਤਮ-ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੧੧ ॥

ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ :

ਸੰਤੁ ਮਿਲੈ ਕਿਛੁ ਸੁਨੀਐ ਕਹੀਐ ॥ ਮਿਲੈ ਅਸੰਤੁ ਮਸਟਿ ਕਰਿ ਰਹੀਐ ॥ (ਗੋਂਡ ਕਬੀਰ ਜੀ ਪੰਨਾ ੮੭੦)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਤਸੰਗਤਿ ਸੁਖ ਸਿੰਧੁ ਬਰੁ ਮੁਕਤਾ ਨਿਜ ਕੈਵਲਜ ।

੨ ਆਸ਼੍ਰਿਤ ਪਰਮ ਅਗਾਧ ਅਤਿ ਕੋ ਪੈਠੇ ਮਨੁ ਦਲਜ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਿੰਧੁ = ਸਮੁੰਦਰ। ਬਰੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ। ਮੁਕਤਾ = ਮੋਤੀ। ਨਿਜ = ਆਪਣੀ। ਕੈਵਲਜ = ਮੁਕਤੀ।
ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ : ਸਲੋਕ, ਸਰੂਪ, ਸਮੀਪ ਤੇ ਸਾਯੁਜ। ਪੰਜਵੀਂ ਮੁਕਤੀ
ਦਾ ਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕੈਵਲ ਮੁਕਤੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਆਪੇ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋਣਾ, ਏਕਤਾ ਹੋ
ਜਾਣੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਅਭੇਦਤਾ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ "ਦੈ ਤੇ ਏਕ ਰੂਪ ਹੈ ਗਯੋ ॥"
(ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਅਧਿ. ੫) ਆਸ਼੍ਰਿਤ = ਸਿਧਾਂਤ। ਪਰਮ = ਵੱਡਾ। ਅਗਾਧ = ਡੂੰਘਾ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਹੀ।
ਕੋ = ਕੋਈ ਕੋਈ। ਪੈਠੇ = ਵੜਦਾ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਲਜ = ਦਲ ਕੇ, ਮਲ ਕੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਸਤਸੰਗਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੋ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸੁਖ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰ ਵਰਗਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸੰਨ—ਜੀ, ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੋਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?

ਉੱਤਰ—ਇਸ ਸਤਸੰਗਤ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਕੈਵਲ ਮੁਕਤੀ ਰੂਪ ਮੋਤੀ ਹਨ ਭਾਵ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਆਪੇ

ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋਣਾ ਹੈ।

੨ ਸਤਸੰਗ ਦਾ ਜੋ ਗੂੜ੍ਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਮਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ
ਕਰਕੇ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ੧੨ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਤਸੰਗਤਿ ਸੁਖ ਪਲਕ ਜੋ ਮੁਕਤਿ ਨ ਤਾਸ ਸਮਾਨਿ ।

੨ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਇੰਦ੍ਰਾਦਿ ਭੁਵ ਨਿਪਟ ਅਲਪ ਏ ਜਾਨ ॥ ੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪਲਕ = ਪਲ ਮਾਤ੍ਰ, ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਖੋਲ੍ਹਣ-ਮੀਚਣ ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ। ਜੋ = ਜਿਹੜਾ।
ਤਾਸ = ਉਸ ਦੇ। ਸਮਾਨਿ = ਬਰਾਬਰ। ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ = ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੋਂ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵ।
ਇੰਦ੍ਰਾਦਿ = ਇੰਦਰ ਤੋਂ ਆਦਿ ਪਿਤਰ ਦੇਵਤੇ, ਅਜਾਨ ਦੇਵਤੇ, ਕਰਮ ਦੇਵਤੇ, ਬ੍ਰਹਸਪਤਿ, ਪਰਜਾਪਤਿ।
ਭੁਵ = ਧਰਤੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਰਾਜੇ। ਨਿਪਟ = ਸਮੂਹ, ਸਾਰੇ, ਨਿਰਾ, ਸਰਾਸਰ, ਕੇਵਲ, ਬਿਲਕੁਲ।
ਅਲਪ = ਤੁੱਛ, ਹੌਲੇ, ਛੋਟੇ। ਜਾਨ = ਜਾਣੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਸਤ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਤ ਸੰਗੀ ਨੂੰ ਜੋ ਸੁਖ ਨਸੀਬ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੁਕਤੀ ਵੀ ਨਹੀਂ।
੨ ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਦਿ ਤਿੰਨੇ ਮੁੱਖ ਦੇਵਤੇ, (ਪਰਜਾਪਤਿ ਬ੍ਰਹਸਪਤਿ ਤੋਂ ਆਦਿ) ਇੰਦ੍ਰ ਵਰਗੇ ਦੇਵਤੇ, ਧਰਤੀ ਦੇ
ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਤ ਸੰਗੀ ਨੂੰ ਸਤ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ
ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ ਪਲ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਛੋਟਾ ਹੈ। ੧੩ ॥

ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ :

ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਜੋ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਸੁਖ ਰੀਧਰਵ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ
ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਰੀਧਰਵ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸੌ ਗੁਣ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਖ ਦੇਵ ਰੀਧਰਵਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
ਦੇਵ ਰੀਧਰਵਾਂ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਖ ਪਿਤਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
ਪਿਤਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਖ ਅਜਾਨ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
ਅਜਾਨ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਖ ਕਰਮ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
ਕਰਮ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਖ ਮੁੱਖ ਦੇਵਤੇ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।
ਮੁੱਖ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਖ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਇੰਦਰ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਖ ਬ੍ਰਹਸਪਤਿ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
ਬ੍ਰਹਸਪਤਿ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਖ ਪਰਜਾਪਤਿ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
ਪਰਜਾਪਤਿ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੁਖ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।
ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਸੁਖ ਸਤ ਸੰਗੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਲ ਮਾਤਰ ਸਤ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ : ਜੀ, ਮੋਹ ਦੀ ਫਾਹੀ ਕਿਵੇਂ ਕੱਟੀ ਜਾਵੇ ?

ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਹੈ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਗਤ ਮੋਹ ਫਾਸੀ ਅਜਰ ਕਟੇ ਨ ਆਨ ਉਪਾਇ ।

੨ ਜੋ ਨਿਜ ਸਤਸੰਗਤਿ ਕਰੈ ਸਹਜਿ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਇ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਗਤ = ਸੰਸਾਰ। ਮੋਹ = ਮਮਤਾ। ਫਾਸੀ = ਫਾਹੀ, ਫਾਂਸੀ। ਅਜਰ = ਅਕੱਟ ਹੈ, ਕੱਟੀ ਨਹੀਂ
ਜਾਂਦੀ, (ਜਰ) ਬੁਢੇਪਾ, ਬੁਢਾਪੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ, ਮਮਤਾ ਕਦੀ ਬੁੱਢੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਜਰ = ਜਲਨ, ਸੜਨ ਤੋਂ

ਰਹਿਤ, (ਜ਼ਰ) ਜੰਗਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ, ਪੁਰਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਟੇ ਨ = ਕੱਟੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ।
ਆਨ = ਹੋਰ। ਉਪਾਇ = ਯਤਨ, ਉਪਰਾਲਾ। ਜੋ = ਜਿਹੜਾ। ਨਿਜ = ਖੁਦ, ਆਪ। ਕਰੈ = ਕਰਦਾ।
ਸਹਜਿ = ਸੁਭਾਵਕ, ਨਿਰਯਤਨ। ਹੋ ਜਾਇ = ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਕਤ = ਛੁਟਕਾਰਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਗਤ ਵਿਚ ਮਮਤਾ ਦੀ ਫਾਹੀ ਬੜੀ ਅਕੱਟ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਉਪਰਾਲੇ ਨਾਲ ਕੱਟੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ।
- ੨ ਜੋ (ਇਨਸਾਨ) ਖੁਦ ਸਤ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਰਯਤਨ ਹੀ ਸੰਸਾਰਕ ਮਮਤਾ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੪।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਾਮਧੇਨੁ ਅਰੁ ਕਲਪ ਤਰੁ ਜੋ ਸੇਵਤ ਫਲੁ ਹੋਇ ।

੨ ਸਤਸੰਗਤਿ ਛਿਨ ਏਕ ਮੈ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪਾਵੈ ਸੋਇ ॥ ੧੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਾਮਧੇਨੁ = ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵਰਗ ਦੀ ਇਕ ਗਊ, ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਰਿੜਕਣ ਸਮੇਂ ਨਿਕਲੀ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਮਨ ਚਿਤਵੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਕਾਮਧੇਨੁ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਲਿਕਾ ਪੁਰਾਣ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਦਕਸ਼ ਦੀ ਕੰਨਿਆ ਸੁਰਭੀ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਕਸ਼ਯਪ ਦੀ ਬੇਟੀ ਰੋਹਿਣੀ ਜਨਮੀ। ਰੋਹਿਣੀ ਦੇ ਗਰਭ ਤੋਂ ਸੂਰਸੇਨ ਵਸੁ ਦੇ ਵੀਰਯ ਕਰਕੇ ਕਾਮਧੇਨੁ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਵਿਸ਼ਈ ਵੇਤਾਲ ਕਾਮਧੇਨੁ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੈਲ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਕਾਮਧੇਨੁ ਨਾਲ ਭੋਗ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਕ ਵੱਡੇ ਕੱਦ ਦਾ ਬੈਲ ਜਨਮਿਆ ਜੋ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਵਾਹਨ ਹੋਇਆ।

ਕਪਿਲਾ ਨਾਮਕ ਕਾਮਧੇਨੁ ਇਕ ਗਊ, ਜੋ ਮਨ ਚਿਤਵੇ ਪਦਾਰਥ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਗਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਭ੍ਰਿਗੂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਜਮਦਗਨਿ ਰਿਖੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਜਦ ਕਾਰਤਵੀਰਯ ਨੇ ਜਮਦਗਨੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਤਦ ਇਹ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਪੰਨਾ ੩੨੦-੨੧) ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਕਲਪ ਤਰੁ = ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ। ਜੋ = ਜਿਹੜਾ। ਸੇਵਤ = ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ। ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਛਿਨ ਏਕ ਮੈ = ਇਕ ਛਿਨ ਵਿਚ। ਪ੍ਰਾਣੀ = ਮਨੁੱਖ। ਪਾਵੈ = ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਇ = ਉਹ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਹੜਾ ਫਲ (ਸਾਲਾਂ ਵੱਧੀ) ਕਾਮਧੇਨੁ ਅਤੇ ਕਲਪ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ੨ ਉਹ (ਫਲ) ਸਤ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਅੱਧਾ ਪਲ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੧੫ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਪਾਰਸ ਮੈ ਅਰੁ ਸੰਤ ਮੈ ਬਡੋ ਅੰਤਰੋ ਜਾਨੁ ।

੨ ਵਹ ਲੋਹਾ ਕੰਚਨੁ ਕਰੈ ਵਹ ਕਰੈ ਆਪਿ ਸਮਾਨੁ ॥ ੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪਾਰਸ = ਇਕ ਕਲਪਿਤ ਪੱਥਰ, ਜਿਸ ਦੇ ਛੂਹਣ ਤੋਂ ਸੋਨਾ ਹੋਣਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈ = ਵਿਚ।
ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਸੰਤ = ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਭਜਨੀਕ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਪਰਮ ਆਪੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵ। ਬਡੋ = ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡਾ। ਅੰਤਰੋ = ਭੇਦ, ਫਰਕ।
ਜਾਨੁ = ਜਾਣੇ। ਵਹ = ਉਹ। ਕੰਚਨੁ = ਸੋਨਾ। ਕਰੈ = ਕਰਦਾ। ਆਪਿ = ਆਪਣੇ। ਸਮਾਨੁ = ਬਰਾਬਰ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਪਾਰਸ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸੰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡਾ ਫਰਕ ਜਾਣੇ।
- ੨ ਉਹ ਪਾਰਸ ਛੂਹਣ ਕਰਕੇ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਸੋਨਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਪਾਰਸ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ) ਤੇ ਉਹ (ਸੰਤ)

ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ੧੬।

ਭਾਵ "ਜੈਸਾ ਸੇਵੈ ਤੈਸੇ ਹੋਇ॥" ਪੰਨਾ (੨੨੩)

ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਜਾਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤਿ ਕਾਲਿ ਨਾਰਾਇਣੁ ਸਿਮਰੈ ਐਸੀ ਚਿੰਤਾ ਮਹਿ ਜੇ ਮਰੈ॥

ਬਦਤਿ ਤਿਲੋਚਨੁ ਤੇ ਨਰ ਮੁਕਤਾ ਪੀਤੰਬਰ ਵਾ ਕੈ ਰਿਦੈ ਬਸੈ॥ ੫॥ (ਗੁਜਰੀ, ਪੰਨਾ ੫੨੬)

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਬਿਧਿ ਵਤ ਜਗ ਕਰਤ ਸਦਾ ਜੇ ਦ੍ਰਿਜ ਉਤਮ ਗੋਤ।

੨ ਸਾਧੁ ਨਿਕਟਿ ਚਲਿ ਜਾਤ ਹੀ ਸੋ ਫਲੁ ਪਗੁ ਪਗੁ ਹੋਤ॥ ੧੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਿਧਿ = (ਵਿਧਿ) ਰੀਤਿ, ਢੰਗ। ਬਿਧੀ ਵਤ = ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਵੇਦ ਜਾਂ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਤਰੀਕੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨ ਯੋਗਜ ਕਿਰਿਆ। ਜਗ = ਯਗਜ*, ਪੂਜਨ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਅਰਦਾਸ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਬਲਿਦਾਨ। ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ। ਦ੍ਰਿਜ = ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਪੁਜਾਰੀ ਲੋਕ। ਉਤਮ ਗੋਤ = ਚੰਗੇ ਉਚੇਰੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ। ਚਲਿ = ਤੁਰ ਕੇ। ਜਾਤ ਹੀ = ਜਾਂਦਿਆਂ। ਚਲਿ ਜਾਤ = ਤੁਰ ਕੇ ਜਾਂਦਿਆਂ। ਸੋ = ਉਹ। ਪਗੁ ਪਗੁ = ਕਦਮ ਕਦਮ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ।

ਅਰਥ :

੧ (ਵੇਦ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ) ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਪੌਲਸਤ ਆਦਿ ਚੰਗੇ ਗੋਤ ਦੇ ਉੱਚ-ਜਾਤੀਏ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਜੱਗ ਕਰਕੇ ਜੋ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

੨ (ਅਜਿਹੇ ਅਸਮੇਧ ਜੱਗ ਦਾ ਫਲ) ਭਜਨੀਕ ਸਾਧੂ ਕੋਲ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹਰ-ਇਕ ਕਦਮ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੭॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਦਯਾ ਆਦਿ ਤੇ ਧਰਮ ਸਭ ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਦਾਨੁ।

੨ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਇਨ ਸਭਨ ਤੇ ਸੋ ਸਤਸੰਗ ਪ੍ਰਮਾਨੁ॥ ੧੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਦਯਾ = ਤਰਸ ਕਰਨਾ। ਧਰਮ = ਸ੍ਰੈ ਧਰਮ, ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਹੋਣਾ। ਤੇ = ਕਰਕੇ। ਜਪੁ = ਕਿਸੇ ਕਰਮ ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਮੰਤਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ, ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਮੰਤਰ ਆਦਿ ਦਾ ਜਾਪ। ਤਪੁ = ਪੰਜ ਧੂਣੀਆਂ, ਜਲ ਧਾਰਾ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਭੁੱਖੇ ਪਿਆਸੇ ਰਹਿ ਤਪ ਸਾਧਣਾ। ਸੰਜਮੁ = ਇੰਦਰਿਆਂ ਦਾ ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ। ਦਾਨੁ = ਧਨ ਦਾ ਦਾਨ ਕਰਨਾ। ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਇਨ ਸਭਨ ਤੇ = ਜੋ ਫਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੋ = ਉਹ ਫਲ। ਪ੍ਰਮਾਨੁ = (ਪ੍ਰ) ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਮਾਨ = ਮੰਨੋ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਪ, ਤਪ, ਸੰਜਮ, ਦਾਨ ਤੇ ਜੀਵਾਂ 'ਤੇ ਦਇਆ ਆਦਿ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਤੇ ਧਰਮੀ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋ ਫਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੀਤਿਆਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

੨ ਉਹ ਫਲ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਸੁਖਾਲਾ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੮॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਤੀਰਥ ਗੰਗਾਦਿਕ ਸਬੈ ਕਰਿ ਨਿਸਚੈ ਸੇਵੈ ਜੁ।

੨ ਸੋ ਕੇਵਲ ਸਤਸੰਗ ਮੈ ਪ੍ਰਾਨੀ ਫਲੁ ਲੇਵੈ ਜੁ॥ ੧੯॥

*ਜੱਗ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਹੈ : ਅਸੁ ਮੇਧ, ਹਸਤ ਮੇਧ, ਗੈਂਡਾ ਮੇਧ, ਸਰਪ ਮੇਧ, ਨਰ ਮੇਧ ਆਦਿ।

ਪਦ ਅਰਥ :

ਗੰਗਾਦਿਕ = ਗੰਗਾ ਤੋਂ ਆਦਿ ਜਮੁਨਾ ਸੁਰਸਤੀ। ਸਬੈ = ਸਾਰੇ। ਨਿਸਚੈ = ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖ ਕੇ। ਸੇਵੈ ਜੁ = ਜਿਹੜਾ ਸੇਵਨ ਕਰਨਾ। ਸੈ = ਉਹ। ਕੇਵਲ = ਸਿਰਫ। ਲੇਵੈ ਜੁ = ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖ ਕੇ ਗੰਗਾ (ਜਮੁਨਾ ਸੁਰਸਤੀ) ਆਦਿ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੋ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

੨ ਉਹ (ਫਲ) ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਪਲ ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੧੯॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ ਦੇਵਾ ਸਕਲ ਤਿਨ ਭਜਿ ਜੋ ਫਲੁ ਹੋਤ।

੨ ਸਤਸੰਗਤਿ ਮੈ ਸਹਜ ਹੀ ਵੇਗਹਿ ਹੋਤ ਉਦੋਤ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬ੍ਰਹਮਾਦਿਕ = ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਆਦਿ। ਦੇਵਾ = ਦੇਵਤੇ। ਸਕਲ = ਸਾਰੇ। ਤਿਨ = ਉਨ੍ਹਾਂ। ਭਜਿ = ਭਜ ਕੇ, ਯਾਦ ਕਰਕੇ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ। ਮੈ = ਵਿਚ। ਸਹਜ ਹੀ = ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ, ਨਿਰਯਤਨ ਹੀ। ਵੇਗਹਿ = ਛੇਤੀ, ਜਲਦੀ। ਉਦੋਤ = ਪ੍ਰਗਟ।

ਅਰਥ :

੧ ਬ੍ਰਹਮਾ (ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵ ਜੀ) ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ, ਜੋ ਫਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

੨ ਉਹ ਫਲ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਿਰਯਤਨ ਹੀ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੨੦॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬੇਦਾਦਿਕ ਵਿੱਦਯਾ ਸਭੈ ਪਾਵੈ ਪਢੈ ਜੁ ਕੋਇ।

੨ ਸਤਸੰਗਤਿ ਖਿਨ ਏਕ ਮੈ ਹੋਇ ਸੁ ਅਨੁਭਵ ਲੋਇ ॥ ੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬੇਦਾਦਿਕ = ਚਾਰ ਵੇਦ, ਛੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ਛੇ ਵੇਦ ਦੇ ਅੰਗ)* ਨਜਾਯ, ਮੀਮਾਂਸਾ, ਪੁਰਾਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ। ਸਭੈ = ਸਾਰੀਆਂ। ਪਾਵੈ = ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹੈ ਜੁ ਕੋਇ = ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਪੜ੍ਹ ਕੇ। ਮੈ = ਵਿਚ। ਸੁ = ਉਸ ਨੂੰ। ਅਨੁਭਵ = ਗਿਆਨ। ਲੋਇ = ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ।

ਅਰਥ :

੧ ਵੇਦ ਆਦਿ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜੋ ਫਲ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

੨ ਉਹ ਫਲ, ਮਨੁੱਖ ਸਤ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਪਲ ਮਾਤਰ ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੨੧॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਿੰ ਸੁਮੇਰੁ ਕੈਲਾਸ਼ਾ ਕਿੰ ਸਭ ਤਰ ਤਰੈ ਰਹੰਤ।

੨ ਸਤਸੰਗਤਿ ਗਿਰ ਮਲਜ ਸਮ ਸਭ ਤਰੁ ਮਲਜ ਕਰੰਤ ॥ ੨੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ : ਕਿੰ = ਕਿਆ, ਕੀ ਹੈ। ਸੁਮੇਰੁ = ਇਕ ਖਾਸ ਪਹਾੜਾ। ਸਭ = ਸਾਰੇ। ਤਰੁ = ਬ੍ਰਿਛ, ਦਰੱਖਤ।

* ੬ ਵਿਆਕਰਣ ਆਦਿ।

੧ ਇਹ ਪਹਾੜ ਭਾਗਵਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੁਰਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਵਰਣ ਦਾ ਹੈ ਅਰ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੁਰੀਆਂ ਹਨ। ਸੁਮੇਰ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਚੌਰਾਸੀ ਹਜ਼ਾਰ ਯੋਜਨ ਲਿਖੀ ਹੈ ਅਰ ਸੇਲਾ ਹਜ਼ਾਰ ਯੋਜਨ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਗੌਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚੋਟੀ ਬੌਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਯੋਜਨ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਹੈ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੨੧੮)

੨ ਕੈਲਾਸ਼—ਕੇ (ਪਾਣੀ ਵਿਚ) ਬਲੰਦ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਲਾਸ਼) ਲਿਸਕਣ ਵਾਲਾ, ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਪਹਾੜ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੀਨੀ 'ਕਿਯੂਨਲਨ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸ਼ਿਵ ਅਤੇ ਕੁਬੇਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪਰਬਤ ਹੈ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੩੪੯)

ਤਰੈ = ਹੇਠਾਂ। ਰਹਿੰਤ = ਰਹਿੰਦੇ। ਗਿਰ = ਪਹਾੜ, ਪਰਬਤ। ਮਲਜ = ਚੰਦਨ^੧। ਸਮ = ਬਰਾਬਰ।
ਤਰੁ = ਦਰੱਖਤ। ਕਰੰਤ = ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਕੀ ਹੈ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ, ਕਿਆ ਹੈ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ (ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਦਰੱਖਤ ਜਾਂ ਬੂਟਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ) ਸਾਰੇ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।
- ੨ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਚੰਦਨ ਦੇ ਪਰਬਤ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਜੋ ਜੀਵਾਂ ਰੂਪ ਦਰੱਖਤ ਆਪਣੇ ਬਰਾਬਰ ਭਗਤੀ ਰੂਪ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਸਰਸਾਰ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ੨੨॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਮੁਕਤਿ ਦੁਆਰ ਪਾਲਕ ਚਤੁਰ ਸਮ ਸੰਤੋਖ ਬਿਚਾਰਿ।

੨ ਚੌਥੇ ਸਤਸੰਗਤਿ ਪਰਮ ਮਹਾ ਪੂਜ ਨਿਰਧਾਰਿ॥ ੨੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਮੁਕਤਿ = ਮੁਕਤੀ ਰੂਪ ਮਹਿਲ ਵਿਚ। ਦੁਆਰ ਪਾਲਕ = ਦਰਵਾਨਚੀ, ਚੋਬਦਾਰ। ਚਤੁਰ = ਚਾਰ, ੪। ਸਮ = ਮਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕਣਾ। ਸਮ ਸੰਤੋਖ ਬਿਚਾਰਿ = ਤਿੰਨ ਸਾਧਨ। ਪਰਮ = ਵੱਡਾ। ਮਹਾ ਪੂਜ = ਮਹਾਨ ਪੂਜਨੀਕ। ਨਿਰਧਾਰਿ = ਨਿਰਣਾ ਕਰੋ, ਨਿਸਚੇ ਕਰੋ। ਬਿਚਾਰਿ = ਵਿਚਾਰੋ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਮੁਕਤੀ ਰੂਪ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਚਾਰ ਦਰਵਾਨਚੀ ਹਨ 'ਸਮ (ਮਨ ਦਾ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕਣਾ), ਅੰਤੋਖ (ਸਤੁਸ਼ਟੀ ਧਾਰਨੀ), (ਸਤ ਅਸੱਤ, ਝੂਠ ਸੱਚ ਦੀ) 'ਬਿਚਾਰ ਕੰਰਨੀ, 'ਉੱਤਮ ਸਤ ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੂਜਨੀਕ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ੨੩॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਮੁਕਤਿ ਕਰਨ ਬੰਧਨ ਹਰਨ ਬਹੁਤ ਜਤਨ ਜਗ ਭਬਜ।

੨ ਪੈ ਯਹ ਕੋਟਿ ਉਪਾਇ ਕਰਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਕਰਤੱਬਜ॥ ੨੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਰਣ = ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਬੰਧਨ = ਰੁਕਾਵਟਾਂ। ਹਰਣ = ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਜਤਨ = ਉਪਰਾਲੇ, ਤਰੀਕੇ, ਢੰਗ। ਭਬਜ = ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ। ਪੈ = ਬਹੁਤੋਂ, ਫਿਰ। ਯਹ = ਇਹ। ਕੋਟਿ = ਕਰੋੜਾਂ। ਉਪਾਇ = ਜਤਨ। ਕਰਤੱਬਜ = ਚੰਗਾ ਕੰਮ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਬੰਧਨ ਕੱਟ ਕੇ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਢੰਗ ਦੱਸੇ ਹਨ।
- ੨ ਭਾਵੇਂ ਕਰੋੜਾਂ ਉਪਰਾਲੇ ਦੱਸੇ ਹਨ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਸਤ ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੈ। ੨੪॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਔਰ ਧਰਮ ਜੇਤਕ ਜਗਤ ਆਹਿ ਸਕਾਮ ਸਰੂਪ।

੨ ਸਾਧਨ ਗਜਾਨ ਉਦੋਤ ਕੇ ਹੈ ਸਤਸੰਗ ਅਨੂਪ॥ ੨੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਔਰ = ਹੋਰ। ਜੇਤਕ = ਜਿੰਨੇ ਵੀ। ਆਹਿ = ਹਨ। ਸਕਾਮ = ਇੱਛਾ ਵਾਲੇ। ਸਾਧਨ = ਢੰਗ, ਤਰੀਕਾ। ਗਜਾਨ = ਆਪੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ। ਉਦੋਤ = ਪ੍ਰਗਟ। ਕੇ = ਨੂੰ। ਅਨੂਪ = ਉਪਮਾ ਰਹਿਤ।

^੧ ਦੱਖਣ ਦੀ ਇਕ ਪਹਾੜਧਾਰਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦਾ ਦੇਸ਼, ਜਿੱਥੇ ਉੱਤਮ ਚੰਦਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਗੰਜਮ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੋਰ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਕੰਮ ਹਨ, ਸਭ ਇੱਛਾ ਰੂਪ ਹਨ।

੨ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਇਕ ਅਨੂਪਮ ਸਤ ਸੰਗਤ ਹੀ ਹੈ। ੨੫।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸੂਤਿ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਕਹਯੋ ਸਤਸੰਗਤਿ ਜਗ ਸਾਰੁ।

੨ ਅਨਾਥ ਮਿਟਾਵੈ ਬਿਖਮਤਾ ਦਰਸਾਵੈ ਸੁਬਿਚਾਰੁ ॥ ੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੂਤਿ = ਵੇਦ। ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ = ੨੭ ਸਿਮਰਤੀਆਂ। ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ = ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ। ਕਹਯੋ = ਆਖਿਆ ਹੈ।
ਸਾਰੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ। ਮਿਟਾਵੈ = ਮਿਟਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਬਿਖਮਤਾ = ਮੁਸੀਬਤ, ਮੁਸ਼ਕਿਲ, ਔਖਾ ਸਮਾਂ।
ਦਰਸਾਵੈ = ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੁਬਿਚਾਰ = ਚੰਗੀ ਸੋਚ, ਉੱਤਮ ਵਿਚਾਰ।

ਅਰਥ :

੧ ਚਾਰ ਵੇਦ, ੨੭ ਸਿਮ੍ਰਤੀਆਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਾਗਵਤ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਤ ਸੰਗਤ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਆਖੀ ਹੈ।

੨ ਅਨਾਥ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਦੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਚੰਗੀ ਵਿਚਾਰ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ੨੬ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ-ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਮਹਿਮਾ ਦੁਤੀਯੋ ਬਿਸੁਮ।

ਤੀਜਾ ਬਿਸ਼ੁਮ

ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸਤ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਆਵੇਗਾ।

ਸੇਵਕ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਦੋ ਦੋਹਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਹੈ :-

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਭੋ ਭਗਵਨ ਗੁਨ ਸਾਧੁ ਕੇ ਮੈ ਜਾਨੇ ਨਿਰਧਾਰਿ।

੨ ਨਿਰਪੇਖਕ ਸੰਕਲਪ ਗਤਿ ਹੈ ਸੁਖ ਸਿੰਧੁ ਅਪਾਰੁ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਭੋ = ਹੇ। ਭਗਵਨ = ਗੁਰੂ ਜੀ। ਗੁਨ = ਲੱਛਣ। ਜਾਨੇ = ਜਾਣ ਲਏ। ਨਿਰਧਾਰਿ = ਨਿਰਣੇ ਸਹਿਤ, ਨਿਰਣੇ ਪੂਰਬਕ। ਸੰਕਲਪ = ਖਿਆਲ ਜਾਂ ਫੁਰਨੇ। ਨਿਰ = ਰਹਿਤ। ਪੇਖਕ = ਇੱਛਾ। ਗਤਿ = ਨਾਸ। ਸਿੰਧੁ = ਸਮੁੰਦਰ। ਅਪਾਰੁ = ਬੇਅੰਤ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਮੈਂ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਲੱਛਣ ਬੜੇ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਏ ਹਨ।

੨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਤਮਾਮ ਫੁਰਨੇ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਇੱਛਾ (ਵਾਸ਼ਨਾ) ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਆਤਮਕ ਸੁਖ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹਨ। ੧ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਹੌਂ ਕਾਮੀ ਵੈ ਸੁਮਤਿ ਚਿਤ ਮੋਹਿ ਨ ਆਵੈ ਬੁਝ।

੨ ਕੈਸੇ ਹਿਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀ ਪਰੇ ਗੈਲ ਨਿਜ ਸੁਝ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਹੌਂ = ਮੈਂ। ਕਾਮੀ = ਵਿਸ਼ੱਈ। ਵੈ = ਉਹ। ਸੁਮਤਿ ਚਿਤ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਤੇ ਚੇਤੰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਾਲੇ। ਮੋਹਿ = ਮੈਨੂੰ। ਬੁਝ = ਸੋਝੀ, ਵਿਚਾਰ, ਅਕਲ। ਨ ਆਵੈ = ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਕੈਸੇ = ਕਿਵੇਂ। ਹਿਤ = ਆਪਣਾ ਭਲਾ। ਉਪਦੇਸ਼ = ਸਿੱਖਿਆ। ਪਰੇ = ਪਵੇ। ਗੈਲ = ਰਸਤਾ। ਸੁਝ = ਸਮਝ।

ਅਰਥ :

੧ ਮੈਂ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਉਹ ਚੇਤੰਨ ਨਿਸਚੇ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਪਰਮਾਰਥ ਦੀ ਸਮਝ ਕਿਵੇਂ ਆਵੇ ?

੨ ਮੇਰੇ ਭਲੇ ਦੀ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਰਸਤੇ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੋਝੀ ਆਵੇ ? ੨ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋਵਾਚ ॥ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਮੁਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਹਤ ਸੰਤ ਜੇ ਸਹਜ ਹੀ ਬਾਤ ਚੀਤ* ਰੁਚਿ ਬੈਨ।

੨ ਤੇ ਤੇਰੇ ਤਨ ਦੁਖ ਹਰਨ ਵਾਯਕ ਸਬ ਸੁਖ ਦੈਨ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਹਤ = ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ = ਜਿਹੜੇ। ਸਹਜ ਹੀ = ਸੁਭਾਵਕ। ਬਾਤ ਚੀਤ = ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ। ਬਾਤ = ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਖੀਆਂ। ਰੁਚਿ = ਪਿਆਰੇ-ਪਿਆਰੇ। ਬੈਨ = ਬੋਲ। ਤੇ = ਉਹ। ਤਨ = ਸਰੀਰ। ਹਰਨ = ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਵਾਯਕ = ਮਹਾਂਵਾਕ। ਵੇਦ ਦੇ ਚਾਰ ਮਹਾਂਵਾਕ ਹਨ ੧ ਅਯੰ ਆਤਮ ਬ੍ਰਹਮ, ੨ ਪ੍ਰਗਯਾਨਮਾਨੰਦ ਬ੍ਰਹਮ, ੩ ਅਹੰ ਬ੍ਰਹਮਾਸਮੀ, ੪ ਤਤ ਤ੍ਵੰ ਅਸੀ। ਸਬ = ਸਾਰੇ। ਦੈਨ = ਦੇਣ ਵਾਲੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਸੰਤ ਜੋ ਸੁਭਾਵਕ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਉਹ ਬੜੇ ਮਿੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
੨ ਐ ਸਿੱਖ! ਉਹ ਤੇਰੇ ਸਰੀਰਕ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਬੋਲ ਮਹਾਂਵਾਕਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ੩ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬੋਲਤ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ਜੋ ਬਚਨ ਮਨੋਹਰ ਸੰਤ।

੨ ਸਪਤ ਭੂਮਿਕਾ ਗਯਾਨ ਕੀ ਤਿਨ ਹੀ ਮੈਂ ਦਰਸੰਤ ॥ ੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬੋਲਤ = ਬੋਲਦੇ। ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ = ਸੁਤੇ ਸਿਧ। ਜੋ = ਜਿਹੜੇ। ਬਚਨ = ਬੋਲ। ਮਨੋਹਰ = ਮਨ ਨੂੰ ਹਰਨ ਵਾਲੇ, ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲੇ। ਸਪਤ = ਸੱਤ। ਭੂਮਿਕਾ = ਪੌੜੀਆਂ, ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ। ਤਿਨ ਹੀ ਮੈਂ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ। ਦਰਸੰਤ = ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਰਥ :

੧ ਸੰਤ ਜੋ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਬਚਨ ਬੋਲਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਐਨੇ ਪਿਆਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।
੨ ਜੋ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਹਨ, ਉਹ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ) ਵਿਚ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ। ੪।

ਸਿੱਖ ਬਚਨ (ਸਿੱਖ ਵਲੋਂ ਅਰਜ਼)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਭੋ ਭਗਵਨ ਮੈ ਦੁਖਿਤ ਅਤਿ ਔਰ ਨ ਕਛੂ ਸੁਹਾਇ।

੨ ਸਪਤ ਭੂਮਿਕਾ ਗਯਾਨ ਕੀ ਕਹੀਯੈ ਮੇ ਸਮਝਾਇ ॥ ੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਭੋ = ਹੇ। ਭਗਵਨ = ਗੁਰੂ ਜੀ। ਦੁਖਿਤ = ਦੁਖੀ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਹੀ। ਔਰ = ਹੋਰ। ਸੁਹਾਇ = ਸੁਖਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਮੇ = ਮੈਨੂੰ। ਸਮਝਾਇ = ਸਮਝਾ ਕੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ! ਮੈਂ ਮਾਨਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ (ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਬਾਹਰਲਾ) ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।
੨ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਭੂਮਿਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਬੋਲ ਕੇ ਸਮਝਾਓ। ੫ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੇਵਾਚ (ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸੁਭਇੱਛਾ ਸੁਬਿਚਾਰਨਾ ਤਨੁਮਾਨਸਾ ਸੁ ਹੋਇ ।
੨ ਸਤ੍ਰਾਪਤਿ ਅਸੰਸਕਤ ਪਦਾਰਥਾਭਾਵਨੀ ਸੋਇ ॥ ੬ ॥

ਅਰਥ :

੧ ਸੁਭਇੱਛਾ, ਸੁਵਿਚਾਰਨਾ (ਚੰਗੀ ਵਿਚਾਰ), ਤਨੁਮਾਨਸਾ (ਸੂਖਮ ਸੋਚ) ।

੨ ਸਤ੍ਰਾਪਤਿ, ਅਸੰਸਕਤ, ਪਦਾਰਥ ਅਭਾਵਨੀ ਉਹ ਹੈ । ੬ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਤੁਰੀਆ ਸਪਤ ਭੂਮਿਕਾ ਹੇ ਸਿਖ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਿ ।
੨ ਜੋ ਕਛੁ ਅਬ ਸੰਸਯ ਕਰੋ ਬਰਨੋਂ ਸੋ ਪਰਕਾਰ ॥ ੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਤੁਰੀਆ = ਸੱਤਵੀਂ ਤੁਰੀਆ ਨਾਮ ਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਧਾਰਿ = ਨਿਰਣੇ ਕਰ ਲੈ। ਅਬ = ਹੁਣ।
ਸੰਸਯ = ਸ਼ੰਕਾ, ਸਵਾਲ। ਬਰਨੋਂ = ਆਖਾਂਗਾ। ਸੋ ਪਰਕਾਰ = ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਸਿੱਖ ! ਇਹ ਸੱਤ ਭੂਮਿਕਾਂ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਨਿਸਚੇ ਕਰ।

੨ ਅੱਗੋਂ ਜੇ ਵੀ ਕੁਝ ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਕਰੇਂਗਾ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਣਾਵਾਂਗਾ। ੭।

ਸਿੱਖ ਬਚਨ

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਭੋ ਭਗਵਨ ਲਘੁ ਮਤਿ ਸੁ ਮਮ ਰਹਸ ਲਹਜੋ ਨਹਿ ਜਾਤ ।
੨ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤਹ ਤੇ ਕਹੋ ਰਾਜਾਨ ਭੂਮਿਕਾ ਸਾਤ ॥ ੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਭੋ = ਹੇ। ਭਗਵਨ = ਗੁਰੂ ਜੀ। ਲਘੁ = ਛੋਟੀ। ਮਤਿ = ਅਕਲ, ਬੁੱਧੀ। ਸੁ = ਉਹ। ਮਮ = ਮੇਰੀ।
ਰਹੱਸ = ਤਾਤਪਰਜ, ਸਿੱਧਾਂਤ, ਨਿਚੋੜ। ਲਹਜੋ ਨਹਿ ਜਾਤ = ਜਾਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ = ਵੱਖੋ-
ਵੱਖ। ਤਹ ਤੇ = ਤਾਂ ਤੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ। ਸਾਤ = ਸੱਤ, ੭। ਕਹੋ = ਆਖੋ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਮੇਰੀ ਬੁੱਧੀ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

੨ ਇਸ ਲਈ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਭੂਮਿਕਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਆਖੋ। ੮।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੇਵਾਚ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਤ ਭੂਮਿਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਸਦੇ ਹਨ —

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬਿਖਿਆ ਬਿਖੈ ਭਈ ਦੈਖਤਾ ਗੁਰ ਤੀਰਥ ਅਨੁਰਾਗੁ ।
੨ ਤਾਂ ਤੇ ਸੁਭ ਇਛਾ ਕਹੀ ਕਥਾ ਸੂਵਨ ਮਨ ਲਾਗਿ ॥ ੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਿਖਿਆ = ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ। ਬਿਖੈ = ਵਿਚ। ਭਈ = ਹੋ ਗਈ। ਦੈਖਤਾ = ਦੈਸ਼ਤਾ, ਵਿਰੋਧਤਾ।
ਅਨੁਰਾਗੁ = ਪ੍ਰੇਮ। ਤਾਂ ਤੇ = ਇਸ ਵਾਸਤੇ। ਸੁਭ ਇਛਾ = ਇਹਦਾ ਸੁੱਭ ਇੱਛਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਸੂਵਨ = ਸੁਣਨ।
ਕਹੀ = ਆਖੀ।

ਅਰਥ :

੧ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਤ ਸੰਗਤ ਰੂਪ ਤੀਰਥ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਹੋ

ਜਾਣਾ।

੨ ਪਰਮਾਤਮਾ (ਪਰਮਾਰਥ) ਦੀਆਂ ਕਥਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਮਨ ਦਾ ਜੁੜਨ ਲੱਗ ਜਾਣਾ, ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸ਼ੁੱਭ ਇੱਛਾ' ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ੯ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਭਗਵਤ ਰਤਿ ਗਤਿ ਆਨ ਮਤਿ ਪ੍ਰੇਮ ਜੁਗਤਿ ਨਿਤ ਚਿੱਤ ।

੨ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਪੁਲਕਤ ਹ੍ਰਿਦੈ ਦਿਨ ਦਿਨ ਸਰਸ ਸੁ ਹਿਤ ॥ ੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਭਗਵਤ = ਭਗਵਾਨ। ਰਤਿ = ਪ੍ਰੀਤੀ। ਆਨ = ਹੋਰ। ਗਤਿ = ਨਾਸ। ਮਤਿ = ਅਕਲ, ਸਮਝ। ਜੁਗਤਿ = ਜੁੜਨਾ, ਚਿੱਤ ਦਾ ਜੁੜ ਜਾਣਾ। ਗਾਵਤ = ਗਾਉਂਦਿਆਂ। ਪੁਲਕਤ = ਪੁਲਕਾਵਲੀ ਆ ਜਾਣੀ, ਸਰੀਰ ਦੇ, ਰੋਮ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਣੇ। ਦਿਨ ਦਿਨ = ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ। ਸਰਸ = ਬਹੁਤ। ਹਿਤ = ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ।

ਅਰਥ :

੧ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ, ਭੈੜੀ ਮੱਤ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਚਿੱਤ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿਣਾ।

੨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਿਆਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੋਮਾਂਸ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਣੇ, ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ (ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ-ਭਜਨ ਵਿੱਚ) ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵਧਦੇ ਜਾਣਾ। ੧੦ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਦੂਜੀ ਕਹੀ ਬਿਚਾਰਨਾ ਉਪਜਯੋ ਤੱਤ ਬਿਚਾਰ ।

੨ ਏਕੰਤ ਹੈ ਸੋਧਨ ਲਗਯੋ ਕੇ ਹੰ ਕੇ ਸੰਸਾਰੁ ॥ ੧੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਹੀ = ਆਖੀ। ਬਿਚਾਰਨਾ = ਸੁਵਿਚਾਰਨਾ। ਉਪਜਯੋ = ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਤੱਤ ਬਿਚਾਰ = ਸਿਧਾਂਤਕ ਸੋਚ। ਏਕੰਤ = ਇਕਾਂਤ ਜਗ੍ਹਾ ਬੈਠ ਕੇ। ਹੈ = ਹੋ ਕੇ। ਸੋਧਨ = ਵਿਚਾਰਨ। ਕੇ = ਕੀ। ਹੰ = ਮੈਂ। ਕੇ ਸੰਸਾਰੁ = ਸੰਸਾਰ ਕੀ (ਚੀਜ਼) ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸੋਚ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਇਹ ਦੂਸਰੀ 'ਸੁਵਿਚਾਰਨਾ' ਨਾਮੀ ਭੂਮਿਕਾ ਆਖੀ ਹੈ।

੨ ਇਕੱਲਾ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਾਰਨ ਲੱਗ ਜਾਣਾ ਕਿ 'ਮੈਂ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹਾਂ, ਦੁਨੀਆਂ ਕੀ ਹੈ?' ੧੧ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ 'ਤਨੁਮਾਨਸਾ' ਸੁ ਤੀਸਰੀ ਮਨ ਕੋ ਪ੍ਰਤਯਾਹਾਰ ।

੨ ਥਿਰੁ ਹੈ ਸੁਧ ਸੁਰੂਪ ਕੀ ਰਾਖੈ ਨਿਤ ਸੰਭਾਰੁ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

'ਤਨੁਮਾਨਸਾ' = ਮਨ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ, ਮਨ ਦੀ ਸੋਚ ਬੜੀ ਬਰੀਕ ਹੋਣੀ। ਕੇ = ਨੂੰ। ਪ੍ਰਤਯਾਹਾਰ = ਰੋਕਣਾ, ਪਿੱਛੇ ਕਰਨਾ, ਇੰਦਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨਾ, ਪਿੱਛੇ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ। ਥਿਰੁ ਹੈ = ਟਿਕ ਕੇ। ਸੰਭਾਰੁ = ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ।

ਅਰਥ :

੧ ਮਨ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਰੱਖਣਾ, ਇਹਦਾ ਨਾਂ 'ਤਨੁਮਾਨਸਾ' ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਤੀਸਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

੨ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਟਿਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੁੱਧ ਸਰੂਪ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ। ੧੨ ॥

ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਆਪਣਾ ਮੂਲੁ ਪਛਾਣੁ ॥ (ਪੰਨਾ ੪੪੯)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਚਤੁਰਥ ਸਤ੍ਰਾਪਤਿ ਯਹ ਅਨੁਭਵ ਉਦੈ ਅਭੰਗ ॥

੨ ਆਤਮ ਜਗੁ ਦਰਸਯੋ ਭਲੇ ਜਯੋਂ ਮਧਿ ਸਿੰਧੁ ਤਰੰਗ ॥ ੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਯਹ = ਇਹ। ਅਨੁਭਵ = ਗਿਆਨ। ਉਦੈ = ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਅਭੰਗ = ਨਾਸ ਰਹਿਤ।
ਆਤਮ = ਆਪਣਾ ਆਪ। ਜਗੁ = ਜਗਤ ਨੂੰ। ਦਰਸਯੋ = ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਦੇਖਣਾ। ਜਯੋਂ = ਜਿਵੇਂ।
ਮਧਿ = ਵਿਚ। ਸਿੰਧੁ = ਸਮੁੰਦਰ। ਤਰੰਗ = ਲਹਿਰਾਂ, ਛੱਲਾਂ।

ਅਰਥ :

੧ ਇਕ ਰਸ ਗਿਆਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਇਹ ਚੌਥੀ ਸਤ੍ਰਾਪਤਿ ਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ।

੨ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਰੂਪ ਦੇਖਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਤੇ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ੧੩ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਛੂਟਯੋ ਤਨ ਅਭਿਮਾਨੁ ਜਬ ਨਿਸਚੈ ਕੀਯੋ ਸਰੂਪ ॥

੨ ਅਸੰਸਕਤਿ ਯਹ ਭੂਮਿਕਾ ਪੰਚਮ ਮਹਾਂ ਅਨੂਪ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਛੂਟਯੋ = ਛੁੱਟ ਗਿਆ, ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਨ = ਸਰੀਰ। ਅਭਿਮਾਨੁ = ਹੰਕਾਰ। ਜਬ = ਜਦੋਂ।
ਨਿਸਚੈ = ਵਿਸ਼ਵਾਸ। ਕੀਯੋ = ਕੀਤਾ। ਸਰੂਪ = ਆਪਣਾ ਆਪਾ, 'ਮੈਂ ਕੀ ਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕੀ ਹੈ?'
ਅਸੰਸਕਤਿ = (ਅਸੰਸਕ੍ਰਿ) ਬਹੁਤ ਹੀ। ਅਨੂਪ = ਜਿਸ ਦੀ ਉਪਮਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਬਲ (ਮਨੁੱਖੀ-ਸ਼ਕਤੀ) ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਆਪੇ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮੰਨ ਲਿਆ।

੨ ਬਾਹਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਮਨ ਦੀ ਉਪਰਾਮਤਾ ਹੋ ਜਾਣੀ, ਇਹ ਪੰਜਵੀਂ ਉਸਤਤੀ ਰਹਿਤ ਅਸੰਸਕਤਿ ਨਾਮ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ੧੪ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਹੇ ਪਦਾਰਥ ਬਿਧਿ* ਲੈ ਸਭ ਕੇ ਹੋਇ ਅਭਾਵ ॥

੨ ਯਹ ਪਦਾਰਥਾਭਾਵਨੀ ਖਸਟੀ ਭੂਮਿ ਲਖਾਵ ॥ ੧੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਹੇ = ਆਖੇ। ਬਿਧਿ = ਬ੍ਰਹਮ। ਲੈ = ਤੱਕ। ਕੇ = ਦਾ। ਅਭਾਵ = ਖਾਤਮਾ, ਨਾਸ। ਯਹ = ਇਹ
'ਪਦਾਰਥਾਭਾਵਨੀ' ਨਾਮ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮਿਟ ਜਾਣਾ ॥
ਖਸਟੀ = ਛੇਵੀਂ। ਭੂਮਿ = ਭੂਮਿਕਾ। ਲਖਾਵ = ਲਖੇ, ਜਾਣੇ, ਸਮਝੋ।

ਅਰਥ :

੧ (ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਤੱਕ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਸੁਖ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦਾ ਖਿਆਲ ਮਿਟ ਜਾਣਾ।

੨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮਿਟ ਜਾਣਾ, ਇਸ ਨੂੰ 'ਪਦਾਰਥਾਭਾਵਨੀ' ਨਾਮੀ

*ਪਾਠਤ੍ਰ: 'ਬਿਧਿ' ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਕਈ ਨੁਸਖਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਬਿਧਿ ਲੈ' ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ 'ਬਿਧਿ' ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਜਾਪਿਆ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ 'ਬਿਧਿ' ਦਾ ਅਰਥ ਬ੍ਰਹਮਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਛੇਵੀਂ ਭੂਮਿਕਾ ਜਾਣੋ। ੧੫।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਭਾਵਾਭਾਵ ਨ ਤਹਾਂ ਕਛੁ ਸਪਤਮ ਤੁਰੀਯਾ ਮਾਹਿੰ।

੨ ਮੈਂ ਤੂੰ ਤਹਾਂ ਨ ਸੰਭਵੈ ਕਹ ਆਹਿ ਕਹ ਨਾਹਿੰ ॥ ੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਭਾਵਾਭਾਵ = ਭਾਵ ਤੇ ਅਭਾਵ (ਭਾਵ-ਖਿਆਲ ਫੁਰਨਾ) ਜਿਥੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ, ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਉਤਪਤੀ, ਨਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਹੋਣੀ। ਤਹਾ = ਉਥੇ। ਸਪਤਮ = ਸੱਤਵੀਂ। ਤੁਰੀਯਾ = ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਜਿਥੇ ਜਾਗ੍ਰੂਤ ਸੁਪਨ ਤੇ ਸੁਖੋਪਤਿ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਰਹੇ। ਗਿਆਨ ਦਸ਼ਾ, ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ। ਸੰਭਵੈ = ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ। ਆਹਿ = ਹੈ। ਕਹ = ਕਿਤੇ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਸੱਤਵੀਂ ਜੋ 'ਤੁਰੀਆ' ਨਾਮ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਨਾ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੈ, ਨਾ ਵਿਨਾਸ਼।
- ੨ ਨਾ ਮੈਂ, ਨਾ ਤੂੰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਦੇ ਓਥੇ ਕੋਈ ਫੁਰਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਨਾਸ਼, ਓਥੇ ਬਸ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਦਾ ਸਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੈ। ੧੬ ॥

ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਤੋਹੀ ਮੇਹੀ ਅੰਤਰੁ ਕੈਸਾ ॥ ਕਨਕ ਕਟਿਕ ਜਲ ਤਰੰਗ ਜੈਸਾ ॥ (ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਪੰਨਾ ੯੩)

ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੜੇ ਵਿਚ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਬੁਲਬੁਲੇ ਵਿਚ ਜਿੰਨਾ-ਕੁ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੋਰਠਾ ॥ ੧ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੀ ਗੁਰਦੇਵ ਸਪਤ ਭੂਮਿਕਾ ਗਜਾਨ ਕੀ।

੨ ਨਾਥ ਲਹੈ ਨਿਜ ਭੇਵ ਚਿਤ ਦੈ ਕਰੈ ਬਿਚਾਰ ਜੋ ॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪ੍ਰਗਟ = ਜਾਹਿਰ। ਕਰੀ = ਕੀਤੀਆਂ। ਗੁਰਦੇਵ = ਮੇਰੇ ਮਾਨ ਯੋਗ ਗੁਰੂ, ਗਿਆਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ। ਸਪਤ = ਸੱਤ। ਭੂਮਿਕਾ = ਅਵਸਥਾ, ਹਾਲਤ। ਨਾਥ = ਅਨਾਥ ਕਵੀ। ਲਹੈ = ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਜ = ਆਪਣਾ। ਭੇਵ = ਭੇਦ। ਦੈ ਕਰੈ = ਦੇ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੋ = ਜਿਹੜਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ (ਗਿਆਨ ਦੇਵ) ਨੇ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸੱਤਾਂ ਭੂਮਿਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।
- ੨ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਆਪੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੧੭ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਗਜਾਨ ਭੂਮਿਕਾ ਤ੍ਰਿਤੀਯੋ ਬਿਸ਼ੁਮ।

੧ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੀ ਰਚਿਤ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਭੂਮਿਕਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਇੰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਸਪਤ ਭੂਮਿਕਾ—ਚਿੱਤ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਹਾਲਤਾਂ।.....ਵੇਦਾਂਤ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨੇ ਇਹ ਸੱਤ ਭੂਮਿਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ :

੧. ਸੁਭੇਛਾ—ਉੱਤਮ ਇੱਛਾ ਅਰਥਾਤ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ।
੨. ਵਿਚਾਰਣਾ—ਵਿਵੇਕ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ।
੩. ਤਨੁਮਾਨਸਾ—ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਫੁਰਨਾ।
੪. ਸਤ੍ਰਾਪਤਿ—ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ।
੫. ਅਸਿਸਕ੍ਰਿ—ਸਿੱਧੀ ਆਦਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਮਨ ਦੀ ਉਪਰਾਮਤਾ।
੬. ਪਦਾਰਥਾਭਾਵਨੀ—ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮਿਟ ਜਾਣਾ।
੭. ਤੁਰੀਯਾ—ਓਥੇ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ—(ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੧੫੪)

ਚੌਥਾ ਬਿਸੁਆਸ

ਸਿੱਖ ਬਚਨ : ਸੇਵਕ ਵਲੋਂ ਬੇਨਤੀ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਭਗਵਨ ਮੈਂ ਜਾਨਜੋ ਭਲੇ ਸਪਤ ਭੂਮਿਕਾ ਗਜਾਨ।

੨ ਨਿਰਮਲ ਗਜਾਨ ਉਦੋਤ ਕੋ ਸਾਧਨ ਕੌਨ ਪ੍ਰਮਾਨ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਭਗਵਨ = ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ। ਜਾਨਜੋ = ਜਾਣ ਲਿਆ। ਸਪਤ = ਸੱਤ। ਨਿਰਮਲ ਗਿਆਨ = ਸ਼ੁੱਧ ਗਿਆਨ, ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ। ਉਦੋਤ = ਪ੍ਰਗਟ। ਕੋ = ਨੂੰ। ਸਾਧਨ = ਢੰਗ, ਤਰੀਕਾ। ਕੌਨ = ਕਿਹੜਾ। ਪ੍ਰਮਾਨ = ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ, ਪੱਕਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ, ਜਾਂ ਖਟ ਪ੍ਰਮਾਣ* ਵੇਦਾਂਤੀਆਂ ਨੇ ਮੰਨੇ ਹਨ।

*1 ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ, 2 ਅਨੁਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਣ, 3 ਉਪਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਣ, 4 ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਮਾਣ, 5 ਅਰਥਾਪਤਿ ਪ੍ਰਮਾਣ, 6 ਅਨੁਪਲਧਿ ਪ੍ਰਮਾਣ। ਸੰਭਵ ਅਤੇ ਐਤਿਹਾਸ।

੧ ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਕਰਕੇ ਨੌਤ੍ਰਾਇਕ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋਇਆ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ।

ੳ) ਕੁਦਰਤਿ ਦਿਸੈ ਕੁਦਰਤਿ ਸੁਣੀਐ ਕੁਦਰਤਿ ਭਉ ਸੁਖ ਸਾਰੁ ॥ (ਵਾਰ ਆਸਾ, ਪੰਨਾ ੪੬੪)

ਅ) ਜੈਸਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੁਣੀਦਾ ਤੈਸੇ ਹੀ ਮੈ ਡੀਠੁ ॥ (ਵਾਰ ਰਾਮਕਲੀ, ਪੰਨਾ ੯੫੭)

੨ ਕਾਰਣ ਦੁਆਰਾ ਕਾਰਯ ਦਾ ਗਿਆਨ ਅਨੁਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਧੂਮ ਤੇ ਆਗ ਰਹੈ ਨ ਦੁਰੀ ਜਿਮ,

ਤਿਉ ਛਲ ਤੇ ਤੁਮ ਕੋ ਲਖਿ ਪਾਯੋ ॥ ੧੫੫੪ ॥ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ, ਪੰਨਾ ੪੫੪)

੩ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਤੁਲਯ ਕਿਸੇ ਅਣਦੇਖੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਉਪਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਗਾਂ ਜੇਹਾ ਰੋਝ, ਬਘਿਆੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕੁੱਤੇ ਜੇਹਾ, ਬਿੱਲੀ ਜਿਹਾ ਬਾਘ, ਇੱਲ ਜੇਹਾ ਹੈ ਬਾਜ਼।

੪ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਅਥਵਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਾਕਯ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ੳ) ਸੁਣਿਆ ਮੰਨਿਆ ਮਨਿ ਕੀਤਾ ਭਾਉ ॥ ਅੰਤਰਗਤਿ ਤੀਰਥ ਮਲਿ ਨਾਉ ॥ (ਜਪੁ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੪)

ਅ) ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ ॥

ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ ॥ (ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ੮)

ੲ) ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਸਤਿ ਸਤਿ ਕਰਿ ਜਾਣਹੁ ਗੁਰਸਿਖਹੁ

ਹਰਿ ਕਰਤਾ ਆਪਿ ਮੁਹਹੁ ਕਢਾਏ ॥ (ਵਾਰ ਗਉੜੀ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੩੦੮)

੫ ਇਕ ਬਾਤ ਵਜਰਥ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਸਿੱਧੀ ਲਈ, ਦੂਜੀ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਕਰਾਵੇ, ਇਹ ਅਰਥਾਪਤਿ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ

ਸਾਹਿਬੁ ਜਿਸ ਕਾ ਨੰਗਾ ਭੁਖਾ ਹੋਵੈ, ਤਿਸ ਦਾ ਨਫਰੁ ਕਿਥਹੁ ਰਜਿ ਖਾਏ ॥

ਜਿ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਘਰਿ ਵਥੁ ਹੋਵੈ ਸੁ ਨਫਰੈ ਹਥਿ ਆਵੈ ਅਣਹੋਦੀ ਕਿਥਹੁ ਪਾਏ ॥ (ਵਾਰ ਗਉੜੀ, ਪੰਨਾ ੩੦੬)

੬ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੁਆਰਾ ਜਿੱਥੇ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਅਨੁਪਲਧਿ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਜਾਨ ਪਰੈ ਨਹਿ ਵਸਤੁ ਕਛੁ ਅਨੁਪਲਧਿ ਹੈ ਸੋਯ। (ਲਲਿਤ ਕੋਮੁਦੀ)

ਉਦਾਹਰਣ

ਨਾਰਾਇਣ ਨਿੰਦਸਿ ਕਾਇ ਭੂਲੀ ਗਵਾਰੀ ॥

ਦੁਕ੍ਰਿਤੁ ਸੁਕ੍ਰਿਤੁ ਥਾਰੋ ਕਰਮੁ ਰੀ ॥.....

ਪੁਰਬਲੋ ਕ੍ਰਿਤ ਕਰਮੁ ਨ ਮਿਟੈ ਰੀ ਘਰ ਗੋਹਣਿ

ਤਾ ਚੇ ਮੋਹਿ ਜਾਪੀਅਲੇ ਰਾਮ ਚੇ ਨਾਮੇ ॥ (ਧਨਾਸਰੀ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਪੰਨਾ ੬੯੫) [ਦੇਖੋ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੪੦੧-੨]

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਮੈਂ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਭੂਮਿਕਾਂ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੁਣ ਲਈਆਂ ਹਨ।

੨ ਹੁਣ (ਸਮੱਸਟੀ ਤੇ ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਉਪਾਧੀ ਰੂਪ ਮੈਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਸੁੱਧ ਗਿਆਨ ਦਾ ਕੋਈ ਢੰਗ (ਤਰੀਕਾ) ਦੱਸੋ ਇਹਦਾ ਕੀ ਸਬੂਤ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ—

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਭਗਵਨ ਤਿਮਰ ਨਾਸੈ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਦੀਪਕ ਕੀ ਬਾਤ ।

੨ ਪੂਰਣ ਗਿਆਨ ਉਦੋਤ ਬਿਨੁ ਹਿੰਦੈ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਜਾਤ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਤਿਮਰ = ਹਨੇਰਾ, ਅੰਧਕਾਰ। ਨਾਸੈ ਨਹੀਂ = ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਹਿ = ਆਖਿਆਂ। ਦੀਪਕ = ਦੀਵਾ।
ਬਾਤ = ਗੱਲ, ਗੱਲਾਂ। ਪੂਰਣ ਗਿਆਨ = ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਆਪੇ ਦੀ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ।
ਉਦੋਤ = ਪ੍ਰਗਟ, ਜ਼ਾਹਿਰ। ਹਿੰਦੈ = ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ, ਦਿਲ ਵਿੱਚੋਂ। ਨਹੀਂ ਜਾਤ = ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਜਿਵੇਂ ਦੀਵਾ-ਦੀਵਾ ਆਖਿਆਂ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

੨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਆਪੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ (ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ) ਦਿਲ ਵਿੱਚੋਂ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਤੇ ਆਪੇ ਉਤੇ ਪਿਆ ਭਰਮ ਰੂਪ ਪੜਦਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ੨ ॥

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਜਿਵੇਂ ਖੰਡ-ਖੰਡ ਦਾ ਜਾਪ ਕੀਤੀਆਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅੱਗ ਅੱਗ ਆਖਿਆਂ ਸਰਦੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।
ਡਾਕਟਰ ਜਾਂ ਵੈਦ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਧਨ ਧਨ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਦੌਲਤ ਦਾ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਚੰਨਣ ਚੰਨਣ ਕਿਹਾ ਖੁਸ਼ਬੋ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਤੇ ਚੰਦ ਚੰਦ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਖਾਂਡ ਖਾਂਡ ਕਹੈ ਜਿਹਬਾ ਨ ਸ੍ਰਾਦ ਮੀਠੇ ਆਵੈ, ਅਗਨਿ ਅਗਨਿ ਕਹੈ ਸੀਤ ਨ ਬਿਨਾਸ ਹੈ।

ਬੈਦ ਬੈਦ ਕਹੈ ਰੋਗ ਨ ਮਿਟਤ ਕਾਹੂ ਕੋ, ਦਰਬ ਦਰਬ ਕਹੈ ਕੋਊ ਦਰਬਹਿ ਨ ਬਿਲਾਸ ਹੈ।

ਚੰਦਨ ਚੰਦਨ ਕਹਤ ਪ੍ਰਗਟੈ ਨ ਸੁਬਾਸ ਬਾਸੁ, ਚੰਦੁ ਚੰਦੁ ਕਹੈ ਉਜਿਆਰੇ ਨ ਪ੍ਰਾਸ ਹੈ।.....੪੩੭ ॥

(ਕਬਿੱਤ ਸ੍ਰਯੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ ਸਾਧਨ ਕਹਤ ਹੈ :

ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਢੰਗ ਦੱਸਦੇ ਹਨ—

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਜਗਤ ਅਸਕਤ ਤਜਿ ਦਾਰਾ ਸੁਤ ਗ੍ਰਹ ਬਿਤ ।

੨ ਬਿਖ ਵਤ ਬਿਖੈ ਬਿਸਾਰੁ ਜਗਿ ਰਾਗ ਦ੍ਰੈਖ ਅਤਿਤ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪ੍ਰਿਥਮੈ = ਪਹਿਲਾਂ। ਅਸਕਤ = ਪਕੜ, ਲੌਲਪਤਾ, ਮੋਹ। ਤਜਿ = ਛੱਡ ਦੇ। ਦਾਰਾ = ਘਰਵਾਲੀ, ਇਸਤਰੀ। ਸੁਤ = ਪੁੱਤਰ। ਗ੍ਰਹ = ਘਰ। ਬਿਤ = ਧਨ, ਦੌਲਤ। ਬਿਖ = ਜ਼ਹਿਰ। ਵਤ = ਵਰਗੇ, ਸਮਾਨ। ਬਿਖੈ = ਵਿਸ਼ੇ, ਵਿਕਾਰ। ਬਿਸਾਰੁ = ਭੁਲਾ ਦੇ। ਜਗਿ = ਜਗਤ ਦੇ। ਰਾਗ = ਪ੍ਰੇਮ। ਦ੍ਰੈਖ = ਦ੍ਰਿਸ਼, ਈਰਖਾ। ਅਤਿਤ = ਵਿਰੋਧੀ ਤੜ ਰਹਿਤ, ਝੂਠੇ, ਅਸਾਰ, ਫੋਗ।

ਅਰਥ :

੧ ਐ ਸਿੱਖ! ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪਕੜ ਛੱਡ, ਪੁੱਤਰ, ਇਸਤਰੀ, ਘਰ ਤੇ ਦੌਲਤ ਦੀ ਮਮਤਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ।

੨ (ਫੇਰ) ਜ਼ਹਿਰ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਵਿਸਾਰ ਦੇ, (ਸਬੰਧੀਆਂ ਦਾ) ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ (ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨਾਲ) ਈਰਖਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਭ ਫੇਕੇ ਹਨ। ੩॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਤ੍ਰਿਯ ਅਤਿ ਪ੍ਰਿਯ ਜੋ ਜਾਨਿ ਨਰ ਕਰਤ ਪ੍ਰੀਤਿ ਅਧਿਕਾਇ।

੨ ਤੇ ਸਠ ਅਤਿ ਮਤਿ ਮੰਦ ਜਗਿ ਬ੍ਰਿਥਾ ਧਰੀ ਨਰ ਕਾਇ ॥ ੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਤ੍ਰਿਯ = ਇਸਤਰੀ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤੀ। ਪ੍ਰਿਯ = ਪਿਆਰੀ। ਜੋ = ਜਿਹੜਾ। ਜਾਨਿ = ਜਾਣ ਕੇ। ਕਰਤ = ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੀਤਿ = ਪਿਆਰ। ਅਧਿਕਾਇ = ਬਹੁਤਾ। ਤੇ = ਉਹ। ਸਠ = ਮੂਰਖ, ਬੇਸਮਝ। ਮਤਿ = ਅਕਲ, ਬੁੱਧੀ, ਸਮਝ। ਮੰਦ = ਮਾੜੀ, ਭੈੜੀ। ਜਗਿ = ਜਗਤ ਵਿਚ। ਬ੍ਰਿਥਾ = ਫਜ਼ੂਲ, ਬੇਅਰਥ। ਧਰੀ = ਧਾਰੀ, ਲਈ। ਕਾਇ = ਸਰੀਰ, ਕਾਇਆ।

ਅਰਥ :

੧ ਜੋ ਮਨੁੱਖ (ਵਿਗਾਨੀ) ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੀ (ਸੋਹਣੀ) ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਬੜੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।
੨ ਉਹ ਬੜਾ ਮੂਰਖ ਹੈ (ਬੇਸਮਝ ਹੈ), ਉਸ ਦੀ ਮਾਨੋ ਅਕਲ ਵੀ ਭੈੜੀ ਹੈ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਦੇਹ ਧਾਰੀ ਵੀ ਵਿਅਰਥ ਹੈ। ੪॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਸਥਿ ਮਾਸ ਅਰੁ ਰੁਧਿਰ ਤ੍ਰੁਚ ਕਸਮਲ ਨਖ ਸਿਖ ਪੂਰਿ।

੨ ਨਿਰਗੁਣ ਅਸੁਚ ਮਲੀਨ ਤਨ ਤਜਾਗੁ ਆਗ ਜਜੋਂ ਦੂਰਿ ॥ ੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਸਥਿ = ਹੱਡੀਆਂ। ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਰੁਧਿਰ = ਲਹੂ, ਖੂਨ। ਤ੍ਰੁਚ = ਚਮੜੀ। ਕਸਮਲ = ਪਾਪ, ਵਿਕਾਰ। ਨਖ = ਨੌਹ, ਪੈਰ ਦੇ ਨੌਹਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ। ਸਿਖ = ਚੋਟੀ, ਬੋਦੀ, ਭਾਵ ਸਿਰ ਤੱਕ। ਪੂਰਿ = ਭਰਪੂਰ, ਨੱਕੋ ਨੱਕ ਭਰੀ ਹੋਈ। ਨਿਰਗੁਣ = ਭਾਉ ਭਗਤੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਹੈ। ਅਸੁਚ = ਅਪਵਿੱਤਰ, ਮਲੀਨ, ਗੰਦਾ ਸਰੀਰ, ਬਾਰ-ਬਾਰ ਮਾਂਹਵਾਰੀ ਆਉਣ ਕਰਕੇ। ਤਜਾਗੁ = ਛੱਡ ਦੇ। ਜਜੋਂ = ਜਿਵੇਂ। ਆਗ = ਅੱਗ। ਜਜੋਂ ਦੂਰਿ = ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਤਿਆਗ ਦੇਣੀ ਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ (ਹੇ ਸਿੱਖ! ਦੇਖ,) ਇਸਤਰੀ ਵਿਚ ਹੈ ਕੀ? ਹੱਡੀਆਂ, ਮਾਸ, ਲਹੂ ਅਤੇ ਉੱਤੇ ਚਿੱਟੀ ਚਮੜੀ ਹੈ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ (ਪੈਰਾਂ ਦੇ) ਨੌਹਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ (ਸਿਰ ਦੀ) ਚੋਟੀ ਤੱਕ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ।
੨ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ, ਮਨ ਕਰਕੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, (ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਿਗਾਨੀ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ) ਦੂਰ ਰਹੋ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਦੇ ਸਾੜ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਦੂਰ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। ੫॥
ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੋਂਦੇ ਹਨ -

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਹਿ ਬਿਖੁ ਤਨ ਕਾਟੈ ਚਢੈ ਯਹ ਚਿਤਵਤ ਚਢਿ ਜਾਇ।

੨ ਗਜਾਨ ਧਜਾਨ ਪੁਨਿ ਪ੍ਰਾਨ ਹੂੰ ਲੇਤ ਮੂਲ ਜੁਤ ਖਾਇ ॥ ੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਹਿ = ਸੱਪ। ਬਿਖੁ = ਜ਼ਹਿਰ। ਕਾਟੈ = ਕੱਟਿਆਂ, ਡੰਗ ਮਾਰਿਆਂ। ਚਢੈ = ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਯਹ = ਇਹ। ਚਿਤਵਤ = ਦੇਖਦਿਆਂ, ਦੇਖਣ ਸਾਰ। ਚਢਿ ਜਾਇ = ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਜਾਨ ਧਜਾਨ = ਸਦ ਗੁਣ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਹਨ, ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਜੋ ਵੀ ਹਨ। ਪੁਨਿ = ਫੇਰ। ਪ੍ਰਾਨ = ਸ਼ਾਸ। ਹੂੰ = ਤੋਂ। ਲੇਤ = ਲੈਂਦੀ।

ਮੂਲ = ਮੁੱਢ। ਜੁਤ = ਸਮੇਤ।

ਅਰਥ :

੧ (ਦੇਖੋ) ਸੱਪ ਦੇ ਕੱਟਿਆਂ ਹੀ (ਉਸ ਦੀ) ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਇਹਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਸਰੂਰ (ਨਸ਼ਾ) ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੨ ਮੂਲ ਰੂਪ ਸ਼ਾਸਾਂ ਸਮੇਤ ਧਰਮ ਕਰਮ ਸਹਿਤ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਹਨ, ਸਭ ਕੁਝ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਵਿਗਾਨੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸੰਗ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਕੀਦੇ ਤੋਂ ਡੇਗ ਕੇ ਰਸਾਤਲ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ੬॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਮੈਥੁਨ ਅਸਟ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੋ ਅਨਾਥ ਕਹਯੋ ਸੂਤਿ ਮਾਹਿ*।

੨ ਇਨ ਤੇ ਨਿਜ ਬਿੱਪ੍ਰੀਤ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਕਹਿ ਤਾਹਿ ॥ ੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਮੈਥੁਨ = (ਮਿਥੁਨ) ਜੋੜੇ ਦਾ ਮਿਲਾਪ, ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਸੰਗਮ, ਰਤਿ ਕ੍ਰੀੜਾ। ਚਰਕ ਸੰਹਿਤਾ ਵਿਚ ਵਸੰਤ ਅਤੇ ਸਰਦ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਵਰਖਾ ਅਤੇ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ। ਅਸਟ = ਅੱਠ। ਪ੍ਰਕਾਰ = ਤਰ੍ਹਾਂ। ਸੂਤਿ ਮਾਹਿ = ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ। ਇਨ ਤੇ = ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ। ਨਿਜ = ਆਪ। ਬਿੱਪ੍ਰੀਤ = ਉਲਟਾ, ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ, ਵਿਰੁੱਧ। ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ = ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਜੋ ਕਾਮ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਜਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤਾਹਿ = ਉਸੇ ਨੂੰ।

ਅਰਥ :

੧ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਅੱਠ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਮ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

੨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਠ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਮ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਖੁਦ ਨੂੰ ਉਲਟ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੭॥

ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ^੧ਸ੍ਰਵਨ ^੨ਸਿਮਰਨ ਐ ^੩ਕੀਰਤਨ ^੪ਚਿਤਵਨ ^੫ਬਾਤ ਇਕੰਤ।

੨ ^੬ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੰਕਲਪ ^੭ਪ੍ਰਯਤਨ ਤਨ ^੮ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਅਸਟ ਕਹੰਤ ॥ ੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸ੍ਰਵਨ = ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨੀਆਂ। ਸਿਮਰਨ = ਯਾਦ ਕਰਨਾ। ਐ = ਅਤੇ। ਕੀਰਤਨ = ਸ਼ਲਾਘਾ, ਕੀਰਤੀ, ਉਪਮਾ ਕਰਨੀ ਜਾਂ ਸੁਣਨੀ। ਚਿਤਵਨ = ਦੇਖਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਬਾਤ ਇਕੰਤ = ਇਕਾਂਤ ਬੈਠ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ। ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੰਕਲਪ = ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਬਣਾ ਲੈਣਾ। ਪ੍ਰਯਤਨ ਤਨ = ਸਰੀਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਭਾਲਣੇ। ਪ੍ਰਾਪਤਿ = ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਅਸਟ = ਅੱਠ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ। ਕਹੰਤ = ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ (ਇਸਤਰੀ ਦੀਆਂ) ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨੀਆਂ, ਚੇਤੇ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਦੇਖਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਇਕੱਲਿਆਂ ਬੈਠ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ।

੨ ਫੇਰ ਪੱਕੀ ਧਾਰਨਾ ਬਣਾ ਲੈਣੀ, ਇਸਤਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਸੋਚਣੇ, ਹਰ ਸੰਭਵ ਢੰਗ ਵਰਤ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਜਾਣਾ, ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਅੱਠ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਕਾਮ

ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ੮॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸੁਤ ਮੀਠੀ ਬਾਤੈਂ ਕਰੈ ਮਨੋ ਮੋਹਨੀ ਮੰਤ।

੨ ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਆਨੰਦ ਪਾਵਹੀਂ ਬਸਿ ਹੋਤ ਜਗਿ ਜੰਤ ॥ ੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੁਤ = ਪੁੱਤਰ। ਮੀਠੀ = ਮਿੱਠੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ। ਬਾਤੈਂ = ਗੱਲਾਂ, ਤੋਤਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ। ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੋ = ਮਾਨੋ, ਜਾਣੋ। ਮੋਹਨੀ ਮੰਤ = ਮਨ ਨੂੰ ਵਸ ਕਰ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਜਾਦੂ। ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ = ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ। ਆਨੰਦ = ਖੇੜਾ, ਖੁਸ਼ੀ। ਪਾਵਹੀਂ = ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਸਿ = ਅਧੀਨ, ਕਾਬੂ, ਉਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਬੱਚੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਣਾ ਹੀ ਵਸ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਜਗਿ ਜੰਤ = ਜਗਤ ਦਾ ਹਰੇਕ ਜੀਵ।

ਅਰਥ :

੧ (ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ) ਪੁੱਤਰ ਮਿੱਠੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ (ਭਾਵ ਤੋਤਲੀਆਂ) ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਮਾਨੋ, ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਉਤੇ ਜਾਦੂਮਈ ਅਸਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।*

੨ (ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ) ਸੁਣ-ਸੁਣ ਕੇ ਹਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੯॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਾਜ ਅਕਾਜ ਲਹਜੋ ਨਹੀਂ ਗਹਜੋ ਮੋਹ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਬੰਧ।

੨ ਸੁ ਗੁਰੁ ਖੋਜਿ ਮਗੁ ਨ ਚਹਜੋ ਵਹਜੋ ਸਿੰਧ ਮਤਿ ਅੰਧੁ ॥ ੧੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਾਜ = ਕੰਮ ਕੀ ਹੈ, ਕਲਿਆਣ ਵਾਸਤੇ। ਅਕਾਜ = ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਯਤਨ। ਲਹਜੋ ਨਹੀਂ = ਜਾਣਿਆ ਨਹੀਂ। ਗਹਜੋ = ਪਕੜਿਆ ਗਿਆ। ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ = ਪੱਕੇ। ਬੰਧ = ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ, ਮੋਹ ਦੇ ਰੱਸਿਆਂ ਨਾਲ। ਖੋਜਿ = ਭਾਲ ਕੇ, ਖੋਜ ਕੇ। ਮਗੁ = ਰਸਤਾ। ਨ ਚਹਜੋ = ਨਹੀਂ ਚਾਹਿਆ। ਵਹਜੋ = ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਸਿੰਧ = ਸਮੁੰਦਰ। ਮਤਿ ਅੰਧੁ = ਅਕਲ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਚੰਗਾ ਤੇ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੁਕਤੀ ਤੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ਦੇ ਕੀਤਿਆਂ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਮੂਰਖ ਮੋਹ ਦੀ ਜਕੜ ਵਿਚ ਹੀ ਫਸਿਆ ਰਿਹਾ।

੨ ਆਤਮਦਰਸ਼ੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਕੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ ਨਾ ਚਾਹਿਆ, ਅਕਲ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ। ੧੦॥

ਸੋਰਠਾ ॥ ੧ ਅੰਧ ਕੂਪ ਸਮ ਗ੍ਰੋਹ, ਪਚਜੋ ਨ ਜਾਨਜੋ ਮਰਮ ਸਠ।

੨ ਬੰਧਜੋ ਸੁ ਪਸੁ ਵਤ ਨੇਹ, ਸੁਤ ਤ੍ਰਿਯ ਕ੍ਰੀੜਾ ਮ੍ਰਿਗ ਭਯੋ ॥ ੧੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅੰਧ ਕੂਪ = ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੂਹ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਜਿਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹੇਠਾਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੂਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮ = ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਨ। ਗ੍ਰੋਹ = ਘਰ, ਗ੍ਰਹਿਸਤ। ਪਚਜੋ = ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਰਮ = ਭੇਦ। ਸਠ = ਮੂਰਖ। ਬੰਧਜੋ = ਬੱਝ ਗਿਆ। ਸੁ = ਉਹ। ਵਤ = ਵਾਂਗ। ਨੇਹ = ਪ੍ਰੇਮ, ਮੋਹ।

*ਬੋਲੈਂ ਬਚਨ ਤੋਤਰੇ ਮੀਠੇ। ਸੁਨਹਿ ਨਾਰਿ ਨਰ ਲਾਗਹਿ ਈਠੇ।

ਹੋਰਹਿ ਮਾਤ ਤਾਤ ਅਨੁਰਾਗਹਿ।.....੮॥ (ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬਾਰਧ, ਅਧਿ. ੫)

ਸੁਤ = ਪੁੱਤਰ। ਤ੍ਰਿਯਾ = ਇਸਤਰੀ। ਕ੍ਰੀੜਾ = ਖੇਡ, ਮੌਜ ਮਸਤੀ। ਮ੍ਰਿਗ = ਹਰਨ, ਚੰਚਲ। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਰਥ :

੧ (ਇਹ) ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਜਾਂ ਘਰ ਇਕ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਮੂਰਖਤਾ ਕਰਕੇ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਫਸਿਆ ਰਿਹਾ (ਇਸ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ) ਭੇਦ ਨਾ ਜਾਣਿਆ।

੨ (ਜਿਵੇਂ ਪਸ਼ੂ ਰੱਸੇ-ਸੰਗਲ ਨਾਲ ਬੱਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ) ਮੋਹ (ਰੂਪ ਰੱਸੇ) ਨਾਲ ਪੁੱਤਰ-ਇਸਤਰੀ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਬੱਝ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਹਿਰਨ ਵਾਂਗ ਮਸਤ ਹੋ ਗਿਆ। ੧੧॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਦੁਬ ਦੁਖਦ ਤਿਹੁੰ ਭਾਂਤਿ ਯਹ ਸੰਪਤਿ ਮਾਨਤ ਕੂਰਿ।

੨ ਬਿਸਰਜੋ ਆਤਮ ਗਜਾਨ ਧਨੁ ਸਭ ਸੁਖ ਸੰਪਤਿ ਮੂਰ॥ ੧੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਦੁਬ (ਦੁਵਜ) = ਧਨ। ਦੁਖਦ = ਦੁਖਦਾਈ, ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਤਿਹੁੰ = ਤਿੰਨ। ਭਾਂਤਿ = ਤਰ੍ਹਾਂ। ਤਿਹੁੰ ਭਾਂਤਿ = ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁੱਤਰ, ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਘਰ। ਯਹ = ਇਹ। ਸੰਪਤਿ = ਸੰਪੱਤੀ ਦੌਲਤ, ਜਾਇਦਾਦ। ਮਾਨਤ = ਮੰਨਦਾ। ਕੂਰਿ = ਝੂਠੀ। ਬਿਸਰਜੋ = ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਆਤਮ ਗਜਾਨ = ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦਾ ਗਿਆਨ। ਮੂਰ = ਮੁੱਢ।

ਅਰਥ :

੧ ਇਹ ਧਨ (ਪੁੱਤਰ, ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਘਰ ਤਿੰਨਾਂ ਵਾਂਗ) ਦੁੱਖਦਾਈ ਹੈ; ਇਹ ਸੰਪਦਾ ਹੈ ਝੂਠੀ, ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸੱਚੀ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਦੁਖਦਾਈ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਉਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

੨ (ਕਿਉਂਕਿ) ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਦਾ ਗਿਆਨ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਜੇ ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਤੇ ਦੌਲਤ ਦਾ ਮੁੱਢ ਸੀ। ੧੨॥

ਸਵਾਲ : ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਧਨ ਨੂੰ ਦੁਖਦਾਈ ਕਿਹਾ ਹੈ? ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਦੋਂ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ? ਉੱਤਰ :

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ *ਬਹੁਤ ਜਤਨ ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਰੈ ਅਤਿ ਕਲੇਸਤਾ ਹੇਤੁ।

੨ ਜੁਰੇ ਤਾ ਰੱਛਾ ਨਿਪਟ ਦੁਖ ਜਾਇ ਤ ਪ੍ਰਾਨ ਸਮੇਤ॥ ੧੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਤਨ = ਉਪਰਾਲਾ। ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਹੀ। ਕਲੇਸਤਾ = ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ। ਹੇਤੁ = ਕਾਰਨ, ਸਬੱਬ। ਜੁਰੇ = ਜੁੜ ਜਾਵੇ, ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਰੱਛਾ = ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ, ਰਾਖੀ ਲਈ। ਨਿਪਟ = ਸਮੂਹ, ਸਾਰੇ, ਨਿਰਾ, ਸਰਾਸਰ, ਕੇਵਲ, ਬਿਲਕੁਲ। ਪ੍ਰਾਣ = ਸ਼ਾਸ। ਸਮੇਤ = ਸਹਿਤ, ਨਾਲ।

ਅਰਥ :

੧ ਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਬੜੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਧਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ।

੨ ਜੇਕਰ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਲਈ ਬੜੇ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਲੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਾਸ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੩॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਤਾਂ ਤੇ ਇਨ ਕੇ ਸੰਗੁ ਤੂੰ ਛਾਡਿ ਕੁਸਲ ਜੀਅ ਜਾਨਿ।

੨ ਮਾਨੋ ਬਿਖ ਤੇ ਸਰਪ ਤੇ ਠਗ ਤੇ ਛੂਟਜੋ ਨਿਦਾਨ॥ ੧੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਤਾਂ ਤੇ = ਇਸ ਵਾਸਤੇ, ਇਸ ਲਈ। ਇਨ = ਇਨ੍ਹਾਂ। ਕੇ = ਦਾ। ਸੰਗੁ = ਸਾਥ। ਛਾਡਿ = ਛੱਡ ਦੇ।

ਪਾਠਾਤ ਬਹੁ ਉੱਦਮ ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਰੈ ਵੀ ਹੈ।

ਕੁਸਲ = ਸੁਖ। ਜੀਅ = ਦਿਲ। ਜਾਨਿ = ਜਾਣ ਕੇ। ਬਿਖ = ਜ਼ਹਿਰ। ਤੇ = ਤੋਂ। ਸਰਪ = ਸੱਪ। ਠਗ
ਤੇ = ਠੱਗਾਂ ਤੋਂ, ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਤੋਂ। ਛੂਟਯੋ = ਬਚ ਗਿਆ। ਨਿਦਾਨ = ਮੂਰਖ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਇਸ ਵਾਸਤੇ (ਹੇ ਮਨੁੱਖ ! ਤੂੰ ਧਨ, ਪੁੱਤਰ, ਇਸਤਰੀ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥ (ਮੋਹ-ਮਮਤਾ) ਛੱਡ ਦੇ,
ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੁਖ ਜਾਣ ਕੇ।
- ੨ (ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਗਿਆ) ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਤਾਂ ਤੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕਿ ਮੈਂ ਜ਼ਹਿਰ, ਸੱਪ ਅਤੇ ਠੱਗਾਂ ਤੋਂ ਬਚ
ਗਿਆ ਹਾਂ। ੧੫॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਗਤ ਖੇਦ ਮਹਿ ਪਰਹਿ ਜਿਨ ਕੇਵਲ ਦੁਖ ਤਾ ਮਾਹਿ ।

੨ ਸਤਿ ਕਹੂੰ ਸਤਿ ਕਹੂੰ ਸਤਿ ਕਹੂੰ ਸੁਖ ਸੁਪਨੇ ਹੂੰ ਨਾਹਿ ॥ ੧੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਖੇਦ = ਦੁੱਖ। ਮਹਿ = ਵਿਚ। ਪਰਹਿ = ਪੈ। ਜਿਨ = ਮਤ, ਮਤਾਂ, ਨਾ। ਕੇਵਲ = ਸਿਰਫ।
ਤਾ = ਉਸ। ਮਾਹਿ = ਵਿਚ। ਸਤਿ = ਸੱਚ, ਸਹੀ। ਕਹੂੰ = ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਸੁਪਨੇ = ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਐ ਮਨੁੱਖ ! ਤੂੰ ਇਸ ਦਿਸਦੇ) ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਾ ਫਸ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਦੁੱਖ ਹੀ ਦੁੱਖ ਹਨ।
- ੨ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਸੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਸੱਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਖ
ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਰੂਪ ਦਰਸਾ ਰਹੇ ਹਨ—

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਗ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਆਸ਼ਕਤ ਜਲ ਕਾਮਾਦਿਕ ਬਹੁ ਜੰਤ ।

੨ ਭਰਮ ਭਵਰ ਤਾ ਮੈ ਫਿਰੈ ਦੁਖ ਸੁਖ ਲਹਰ ਅਨੰਤ ॥ ੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਆਸ਼ਕਤ ਜਲ = ਮੋਹ ਰੂਪ ਪਾਣੀ। ਕਾਮਾਦਿਕ = ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ। ਬਹੁ = ਬਹੁਤ।
ਜੰਤ = ਜੀਵ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਜੀਵ। ਭਵਰ = ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ। ਅਨੰਤ = ਬਿਅੰਤ, ਅਨੇਕਾਂ। ਤਾ ਮੈ = ਉਸ ਵਿਚ,
ਉਸ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ। ਫਿਰੈ = ਫਿਰਦੀ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਸੰਸਾਰ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ, (ਇਸ ਵਿਚ) ਮੋਹ ਰੂਪ ਪਾਣੀ ਹੈ, ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪ ਜਲ-ਜੀਵ
ਹਨ।
- ੨ ਆਪਣੇ ਆਪੇ 'ਤੇ ਪੜਦਾ ਉਸ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਦੁੱਖ ਤੇ ਕਦੇ ਸੁਖ ਇਹ ਅਨੇਕਾਂ
ਲਹਿਰਾਂ ਹਨ। ੧੬॥

ਸਵਾਲ : ਇਸ ਦੋਹਰੇ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਜੀਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ।

ਫੇਰ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਬੜਾਵਾ ਅੱਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਕਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਹਵਾ ਚਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਲਹਿਰਾਂ

ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਇਕ ਦੁਖੁ ਰਾਮ ਰਾਇ ਕਾਟਹੁ ਮੇਰਾ ॥

ਅਗਨਿ ਦਹੈ ਅਰੁ ਗਰਭ ਬਸੇਰਾ ॥ (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ, ਪੰਨਾ ੩੨੯)

ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ (ਬੋੜੇ) ਚਲਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ? ਏਧਰ ਤੁਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ? ਉੱਤਰ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਚਿੰਤਾ ਬੜਵਾ ਅਗਨਿ ਜਿਹ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਪ੍ਰਬਲ ਸਮੀਰ।

੨ ਜਿਹ ਜਹਾਜ਼ ਯਾ ਮੈ ਪਰੋ ਤਿਹ ਕਿਮ ਧੀਰ ਸਰੀਰ ॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬੜਵਾ = ਸਮੁੰਦਰੀ ਅੱਗ, ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸੁਕਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹ = ਜਿਸ ਵਿਚ।
ਤ੍ਰਿਸਨਾ = ਵਾਸਨਾ, ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ। ਪ੍ਰਬਲ = ਜ਼ੋਰਦਾਰ। ਸਮੀਰ = ਹਵਾ। ਜਿਹ = ਜਿਸ ਦਾ। ਜਹਾਜ਼ = ਬੋੜਾ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬੋੜਾ, ਸਰੀਰ ਰੂਪ ਬੋੜਾ। ਯਾ = ਇਸ। ਮੈ = ਵਿਚ। ਤਿਹ = ਉਸ। ਕਿਮ = ਕਿਵੇਂ।
ਧੀਰ = ਧੀਰਜ, ਹੌਸਲਾ, ਤਸੱਲੀ।

ਅਰਥ :

੧ (ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ) ਚਿੰਤਾ ਰੂਪ ਬੜਵਾ ਅਗਨੀ ਹੈ, ਵਾਸਨਾ ਰੂਪ ਹਵਾ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ।

੨ ਜਿਸ ਦਾ ਸਰੀਰ-ਬੋੜਾ ਇਸ (ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ) ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ੧੭ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਪਨਾ ਚਿਤ ਦੁਰਸ ਭਯੋ ਪਰ ਅਵਗੁਨ ਦਰਸੰਤ।

੨ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦੋਖ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਜਜੋਂ ਬਿਬ ਸਸਿ ਗਗਨਿ ਲਹੰਤ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਦੁਰਸ = ਬੁਰਾ, ਭੈੜਾ, ਮਾੜਾ (ਦੁਰਾਸਾ, ਖੋਟੀ ਆਸਾ, ਝੂਠੀ ਉਮੀਦ, ਬੁਰਾ ਖਿਆਲ)। ਭਯੋ = ਹੋਇਆ।
ਪਰ = ਵਿਗਾਨਾ, ਦੂਜਾ, ਦੂਜੇ ਦੇ, ਵਿਗਾਨੇ ਦੇ। ਅਵਗੁਨ = ਗੁਨਾਹ, ਪਾਪ, ਦੋਸ਼, ਅਪਰਾਧ, ਐਬ।
ਦਰਸੰਤ = ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਦ੍ਰਿਸਟਿ = ਨਜ਼ਰ। ਦੋਖ = ਫਰਕ। ਤੇ = ਕਰਕੇ। ਜਜੋਂ = ਜਿਵੇਂ। ਬਿਬ = ਦੋ।
ਸਸਿ = ਚੰਦਰਮਾ। ਗਗਨਿ = ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ, ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ। ਲਹੰਤ = ਲਖਦਾ, ਜਾਣਦਾ।

ਅਰਥ :

੧ (ਜਿਸ ਦਾ) ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਮਾੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ (ਜਿਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੋਟ ਹੈ, ਉਹ) ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਐਬ (ਪਾਪ) ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

੨ ਜਿਵੇਂ (ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਪਣੀ) ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਫਰਕ ਪੈ ਜਾਵੇ (ਭਾਵੇਂ) ਜਾਹਿਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ (ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਚੰਦਰਮਾ ਇਕ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ) ਉਹ ਦੋ ਚੰਦਰਮਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ੧੮ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਤਾਂ ਤੇ ਤਨੁ ਅਭਿਮਾਨੁ ਤਜਿ ਅਜਰ ਫਾਸਿ ਬਰ ਆਹਿ।

੨ ਗਜਾਨ ਲੋਪ ਸੰਸਾਰ ਕਰਿ ਕਬਹੂੰ ਨ ਗਹੀਏ ਤਾਹਿ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਤਾਂ ਤੇ = ਇਸ ਵਾਸਤੇ। ਤਨੁ = ਸਰੀਰ। ਅਭਿਮਾਨੁ = ਹੰਕਾਰ, ਮਾਣ। ਤਜਿ = ਤਿਆਗ ਦੇ, ਛੱਡ

੧ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਗਾਂ

ਦਾਵਾ ਅਗਨਿ : ਜਿਸ ਨਾਲ ਰੋਟੀ ਪਕਾਈਦੀ ਹੈ। ਡਾਵਾ ਅਗਨਿ : ਜੋ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਦੀ ਹੈ। ਜਠਰ ਅਗਨਿ : ਮੇਧੇ ਦੀ ਗਰਮੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਖਾਧਾ ਭੋਜਨ ਹਜ਼ਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਥਿਧਨ ਅਗਨਿ (ਬੜਵਾਨਲ, ਬਿਜਲੀ) ਜੋ ਜਲ ਨੂੰ ਭਸਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਕਰਜ ਅਗਨਿ : ਖਾਨਿ ਦੀ ਅੱਗ। ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ। ਹਉਮੇ ਦੀ ਅੱਗ। ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਅੱਗ। ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦੀ ਅੱਗ। ਹਿੰਸਾ ਦੀ ਅੱਗ : ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣਾ। ਹੇਤੁ (ਹਿਤੁ, ਮੋਹ) ਅਗਿਆਨ ਵਸਿ ਹੋ ਕੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਅੱਗ। ਲੋਭ : ਅਯੋਗ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਲੈਣ ਦੀ ਇੱਛਾ। ਕ੍ਰੋਧ : ਅਕਾਰਣ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਸੜਨਾ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਨੀ ਪੁਚਾਉਣੀ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੧੮੩-੮੪)

ਦੇ। ਅਜਰ ਫਾਸਿ = ਇਹ ਫਾਹੀ ਬੜੀ ਅਕੱਟ ਹੈ, ਪ੍ਰਤੱਖ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੜਦੀ ਨਹੀਂ। ਬਰ = ਬੜੀ।
ਆਹਿ = ਹੈ। ਲੋਪ = ਗੁਪਤ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ = ਜੀਵ। ਕਬਹੂੰ = ਕਦੇ ਵੀ। ਗਹੀਏ = ਪਕੜੀਏ।
ਤਾਹਿ = ਉਸ ਨੂੰ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਐ ਮਨੁੱਖ !) ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਤੂੰ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਛੱਡ ਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪ ਫਾਹੀ ਬੜੀ ਅਕੱਟ ਹੈ।
- ੨ (ਇਹ ਹੰਕਾਰ) ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਫੜ ਨਾ।
੧੯॥

ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਘਰ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਗ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਦੌਲਤ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ, ਪੁੱਤਰ, ਧੀਆਂ, ਸਾਕ-ਸਬੰਧ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ।

— ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਘਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਘਰ ਦੀ ਮਮਤਾ ਵਿਚ ਹੈ।

— ਜ਼ਮੀਨ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸੋ ਮਨ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਹੈ।

— ਧਨ ਦੌਲਤ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਇਤਨਾ ਧਨ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ, ਹੰਕਾਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੈ।

— ਪਰਿਵਾਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਕਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਪਰਿਵਾਰ ਛੱਡਤਾ, ਪ੍ਰਵਾਰਿਕ ਮੋਹ ਵਿਚ ਹੈ।

ਸੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰਿਓ ! ਮਾਣ ਛੱਡਣਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ।

ਕਬੀਰ ਜੀ ਬੜੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :-

ਕਬੀਰ ਮਾਇਆ ਤਜੀ ਤ ਕਿਆ ਭਇਆ ਜਉ ਮਾਨੁ ਤਜਿਆ ਨਹੀ ਜਾਇ॥

ਮਾਨ ਮੁਨੀ ਮੁਨਿਵਰ ਗਲੇ ਮਾਨੁ ਸਭੈ ਕਉ ਖਾਇ॥ ੧੫੬॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੭੨)

ਇਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :

ਮੈ ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਹਉ ਨਹੀ ਕਿਛੁ ਆਹਿ ਨ ਮੇਰਾ॥ (ਬਿਲਾਵਲੁ ਸਧਨਾ, ਪੰਨਾ ੮੫੮)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸੁਖ ਬ੍ਰਹਮਾ ਇੰਦ੍ਰਾਦਿ ਕੇ ਸੁਆਨ ਵਿਸ਼ਟ ਵਤ ਤਜਾਗਿ।

੨ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰੁ ਸੁਖ ਅਵਨਿ ਕੇ ਭੂਲਿ ਨ ਏ ਅਨੁਰਾਗੁ॥ ੨੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬ੍ਰਹਮ = ਬ੍ਰਹਮਪੁਰੀ, ਵਿਸ਼ਨੁਪੁਰੀ, ਸ਼ਿਵਪੁਰੀ ਤਿੰਨਾਂ ਪੁਰੀਆਂ ਦੇ ਸੁਖ। ਇੰਦ੍ਰਾਦਿ = ਇੰਦਰ ਤੋਂ ਆਦਿ ਦੇਵ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ। ਸੁਆਨ = ਕੁੱਤਾ। ਵਿਸ਼ਟ = ਰੀਦਗੀ, ਟੱਟੀ, ਵਿਸ਼ਟਾ। ਵਤ = ਵਾਂਗ, ਵਰਗੀ।
ਤਜਾਗਿ = ਛੱਡ ਦੇ। ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰੁ = ਬੋਝੇ ਸਮੇਂ ਲਈ, ਬੋਝੁ-ਚਿਰੇ। ਅਵਨਿ = ਧਰਤੀ। ਭੂਲਿ = ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ। ਏ = ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ, ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ। ਅਨੁਰਾਗੁ = ਪ੍ਰੇਮ, ਮੋਹ, ਪਕੜ, ਪ੍ਰੀਤਿ।

ਅਰਥ :

੧ ਬ੍ਰਹਮਪੁਰੀ (ਆਦਿ ਤਿੰਨਾਂ ਪੁਰੀਆਂ ਦੇ) ਤੇ ਇੰਦਰਪੁਰੀ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾ ਕਰ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਟੱਟੀ ਵਰਗੇ ਰੀਦੇ (ਨਿਕੰਮੇ) ਜਾਣ ਕੇ ਛੱਡ ਦੇ।

੨ ਫੇਰ ਏਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸੁਖ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੋਝੁ-ਚਿਰੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕਰ। ੨੦॥

ਇਸ ਉਤੇ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਧਾਏ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਧੂਮ ਲਹਿ ਸ੍ਰਾਂਤਿ ਬੂੰਦ ਕੋ ਮਾਨਿ।

੨ ਮੂਰਖ ਪਰਯੋ ਬਿਚਾਰ ਬਿਨੁ ਭਈ ਦ੍ਰਿਗਨ ਕੀ ਹਾਨਿ॥ ੨੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਧਾਏ = ਦੌੜਦਾ ਹੈ। ਚਾੜ੍ਹਕ = ਪਪੀਹਾ। ਧੂਮ = ਧੂੰਆਂ, ਧੂੰਏਂ ਨੂੰ ਬੱਦਲ ਜਾਣ ਕੇ। ਲਹਿ = ਜਾਣ ਕੇ। ਸ੍ਰਾਂਤਿ ਬੁੰਦ = ਇਕ ਖਾਸ ਪਾਣੀ ਦਾ ਕਤਰਾ। ਕੇ = ਨੂੰ। ਮਾਨਿ = ਮੰਨ ਕੇ। ਮੂਰਖ = ਬੇਸਮਝ (ਪਪੀਹਾ)। ਪਰਜੇ = ਬੱਦਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਬਿਚਾਰ ਬਿਨੁ = ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ। ਭਈ = ਹੋ ਗਈ। ਦ੍ਰਿਗਨ = ਅੱਖਾਂ। ਹਾਨਿ = ਹਾਨੀ, ਨਜ਼ਰ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ, ਅੱਖਾਂ ਧੂੰਏਂ ਨਾਲ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਅਰਥ :

੧ (ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ) ਧੂੰਏਂ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਨੂੰ ਆਇਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਪਪੀਹਾ ਦੌੜਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸ੍ਰਾਂਤੀ ਬੁੰਦ ਦਾ ਕਤਰਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ।

੨ (ਪਰ) ਬੇਸਮਝ ਪਪੀਹਾ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਧੂੰਏਂ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਧੂੰਏਂ ਨਾਲ ਖਰਾਬ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੨੧॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਨਾਰਿ ਪਰਾਈ ਸ੍ਰਪਨ ਮੈ ਭੁਗਤੀ ਅਤਿ ਸੁਖ ਪਾਇ ।

੨ ਧਰਮ ਗਯੋ ਕੰਦ੍ਰਪ ਗਯੋ ਅਸੁਚ ਭਯੋ ਰੁਖ ਸਜਾਇ ॥ ੨੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪਰਾਈ = ਵਿਗਾਨੀ। ਸ੍ਰਪਨ ਮੈ = ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ। ਭੁਗਤੀ = ਭੋਗੀ, ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗ ਕੀਤਾ, ਹਮ ਬਿਸਤਰ ਹੋਏ। ਅਤਿ ਸੁਖ ਪਾਇ = ਬੜੇ ਅਨੰਦ ਨਾਲ, ਚਾਅ ਨਾਲ। ਧਰਮ ਗਯੋ = ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ ਵਾਲਾ ਨਿਯਮ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਪ੍ਰਣ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਕੰਦ੍ਰਪ = ਕਾਮ, ਬੀਰਜ। ਗਯੋ = ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਸੁਚ ਭਯੋ = ਰੀਂਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਰੁਖ = ਚਿਹਰਾ। ਸਜਾਇ = (ਸਿਆਮ) ਕਾਲਾ, ਬੇਰੰਗ। ਰੁਖ ਸਜਾਇ = ਚੇਹਰੇ ਦੀ ਫੱਬਤ ਮੱਠੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵਿਗਾਨੀ ਇਸਤਰੀ ਬੜੇ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਭੋਗੀ।

੨ (ਜਾਗਦਿਆਂ ਜੋ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਗਾਨੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਉਹ) ਨਿਯਮ ਚਲਾ ਗਿਆ (ਟੁੱਟ ਗਿਆ), ਬੀਰਜ (ਨਜਾਇਜ਼) ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬੀਰਜ ਨਿਕਲਣ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰ) ਰੀਂਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਚਿਹਰਾ ਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ੨੨॥

ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮਝਾਇਆ :

ਪਰ ਨਾਰੀ ਕੇ ਸੇਜ ਭੂਲਿ ਸੁਪਨੇ ਹੂੰ ਨ ਜੈਯਹੁ ॥ ੫੧ ॥ (ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੮੪੨)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਚੋਗ ਦੇਖਿ ਜਜੋਂ ਪਰਤ ਖਗ ਆਪਿ ਬੰਧਾਵਤ ਜਾਰਿ ।

੨ ਐਸੇ ਸੁਖ ਸਿਉਂ ਜਾਨਿ ਜਗੁ ਬਸਿ ਭਏ ਹੀਨ ਬਿਚਾਰ ॥ ੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਚੋਗ = ਦਾਣਾ, ਖੁਰਾਕ। ਦੇਖਿ = ਦੇਖ ਕੇ। ਜਜੋਂ = ਜਿਵੇਂ। ਪਰਤ = ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਿ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ। ਖਗ = ਪੰਛੀ। ਬੰਧਾਵਤ = ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਰਿ = ਜਾਲ ਵਿਚ। ਐਸੇ = ਇੰਨੇ ਹੀ। ਸਿਉਂ = ਵਾਲੇ, ਸਹਿਤ। ਜਾਨਿ = ਜਾਣ ਕੇ। ਜਗੁ = ਜੀਵ। ਬਸਿ = ਕਾਬੂ, ਅਧੀਨ। ਹੀਨ ਬਿਚਾਰ = ਬਿਨਾਂ ਸਮਝ, ਬਿਨਾਂ ਸੋਚ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਵੇਂ ਦਾਣਾ (ਖਿੱਲਰਿਆ) ਦੇਖ ਕੇ ਪੰਛੀ ਆ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ (ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ) ਜਾਲ

ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

੨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਜੀਵ ਵਿਸ਼ੇ-ਰਸਾਂ (ਜਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ) ਨੂੰ ਸੁਖਦਾਈ ਜਾਣ ਕੇ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੩॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸ੍ਰਾਨ ਸ੍ਰ ਤਿਯ ਕੋ ਸੰਗੁ ਕਰਿ ਰਹਤ ਘਰੀ ਉਰਝਾਇ।

੨ ਜਗਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਤਾ ਕੋ ਹਸੇਂ ਅਪਨੋ ਜਨਮੁ ਬਿਹਾਇ ॥ ੨੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸ੍ਰਾਨ = ਕੁੱਤਾ। ਸ੍ਰ = ਆਪਣੀ। ਤਿਯ = ਇਸਤਰੀ। ਸ੍ਰਾਨ ਸ੍ਰ ਤਿਯ = ਕੁੱਤਾ ਆਪਣੀ ਇਸਤਰੀ ਕੁੱਤੀ ਨਾਲ। ਕੋ = ਦਾ। ਸੰਗੁ = ਸਾਥ, ਮੇਲ, ਸਬੰਧ, ਮਿਲਾਪ। ਕਰਿ = ਕਰਕੇ। ਘਰੀ = ਘੜੀ-ਦੇ ਘੜੀ, ਕੁਝ ਸਮਾਂ। ਰਹਤ = ਰਹਿੰਦਾ। ਉਰਝਾਇ = ਉਲਝਿਆ, ਫਸਿਆ। ਜਗਿ = ਜਗਤ ਦੇ। ਤਾ ਕੋ = ਉਸ ਕੁੱਤੇ ਵੱਲ ਤੱਕ ਕੇ। ਹਸੇਂ = ਹੱਸਦੇ ਹਨ। ਅਪਨੋ ਜਨਮੁ = ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜਨਮ, ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ। ਬਿਹਾਇ = ਬਤੀਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :

੧ ਕੁੱਤਾ (ਆਪਣੀ) ਇਸਤਰੀ (ਕੁੱਤੀ) ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਘੜੀ ਕੁ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

੨ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਉਸ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਦੇਖ-ਦੇਖ ਕੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਉਸ ਪਾਸੇ ਬਤੀਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ੨੪॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਨਾਥ ਬਿਸਾਰੇ ਬਿਖੈ ਰਸ ਸੰਤਨ ਜਾਨਿ ਮਲੀਨ।

੨ ਤਾ ਉਚਿਸ੍ਰ ਸੇਂ ਰਤਿ ਕਰੈਂ ਕਾਮੀ ਕਾਕ ਅਧੀਨ ॥ ੨੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਨਾਥ = ਕਵੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਅਨਾਥ ਹੈ। ਬਿਸਾਰੇ = ਭੁਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਬਿਖੈ ਰਸ = ਵਿਸ਼ੇ-ਰਸ, ਵਿਕਾਰ। ਸੰਤਨ = ਸੰਤਾਂ ਨੇ। ਜਾਨਿ = ਜਾਣ ਕੇ। ਮਲੀਨ = ਗੰਦੇ, ਮੈਲੇ। ਉਚਿਸ੍ਰ (ਤਚਿਠ) = ਖਾਧੇ ਪਿੱਛੋਂ ਬਚਿਆ ਅੰਨ, ਜੂਠ। ਸੇਂ = ਨਾਲ। ਰਤਿ = ਪ੍ਰੀਤੀ। ਕਰੈਂ = ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਾਮੀ = ਵਿਸ਼ੇਈ। ਕਾਕ = ਕਾਂ।

ਅਰਥ :

੧ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, (ਸੰਤਨ ਜਾਨਿ ਮਲੀਨ) ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਰਸ ਗੰਦੇ ਜਾਣ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਦਿਲੋਂ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

੨ ਉਹਨਾਂ ਤਿਆਗੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ-ਅਧੀਨ ਕਾਮੀ-ਪੁਰਸ਼ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਂ ਜੂਠੇ ਅੰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਚੁੰਜ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ੨੫॥

ਅਰਥਾਤ : ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਕਾਰਯ (ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ) ਅਤੇ ਅਨਿੱਤਤਾ ਆਦਿ ਦੂਸ਼ਣਾਂ ਸਹਿਤ ਜਾਣ ਕੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। (ਬੇਸਮਝ) ਮੂਰਖਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤਿਆਗੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ੇ-ਰਸਾਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ) ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਜਾਣ ਕੇ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਗਿਆਨੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਇੰਜ ਵੈਰਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇ-ਭੋਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਗਿਲਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮੰਦ ਵੈਰਾਗ ਹੈ। ਗਿਆਨਵਾਨ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਜੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇਖ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਮਿਥਿਆ-ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਗ ਅਡੰਬਰ ਸੇਂ ਜਬ ਜਹਾਂ ਉਪਜੈ ਨਿਜ ਨਿਰਵੇਦ।

੨ ਪਾਕ ਕਾਂਚੁਰੀ ਸਰਪ ਜਜੇਂ ਛੁਟੇ ਸਹਜਿ ਜਗਿ ਖੇਦੁ ॥ ੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਡੰਬਰ = ਉੱਪਰਲੀ ਬਨਾਵਟ, ਦਿਖਾਵਾ, ਪਾਖੰਡ, ਠਾਠ-ਬਾਠ। ਸੋਂ = ਨਾਲ। ਜਬ = ਜਦੋਂ। ਜਹਾਂ = ਜਿਸ ਵੇਲੇ। ਉਪਜੈ = ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਜ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ। ਨਿਰਵੇਦ = ਵੈਰਾਗ, ਉਪਰਾਮਤਾ, ਨਫਰਤ। ਪਾਕ = ਪੱਕੀ। ਕਾਂਚੁਰੀ = ਕੁੰਜ। ਸਰਪ = ਸੱਪ। ਜਜੋਂ = ਜਿਵੇਂ। ਛੁਟੇ = ਛੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਹਜਿ = ਨਿਰਯਤਨ। ਖੇਦੁ = ਦੁੱਖ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਦਿਖਾਵਾ ਦੇਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਫਰਤ (ਉਪਰਾਮਤਾ) ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।
- ੨ ਜਿਵੇਂ ਪੱਕੀ ਹੋਈ ਕੁੰਜ ਸੱਪ ਸੁਭਾਵਕ ਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇੰਜ ਹੀ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਯਤਨ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੨੬॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬਿਖੈ ਬਾਸ਼ਨਾ ਤਜਾਗ ਕਰਿ ਸੂਵਨ ਗਜਾਨ ਮੈ ਗੰਥੁ* ॥

੨ ਤਬ ਲਗਿ, ਜਬ ਲਗਿ ਭਲੇ ਸਮਝੈ ਪੰਥ ਅਪੰਥ ॥ ੨੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਿਖੈ = ਵਿਸ਼ੇ, ਵਿਕਾਰ। ਬਾਸ਼ਨਾ = ਖਾਹਿਸ਼, ਇੱਛਾ। ਗਜਾਨ ਮੈ = ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ। ਕਰਿ ਸੂਵਨ = ਸੁਣਨਾ ਕਰ। ਤਬ ਲਗਿ = ਉਦੋਂ ਤਕ। ਜਬ ਲਗਿ = ਜਦੋਂ ਤਕ। ਭਲੇ = ਭਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਸਮਝੈ = ਸਮਝਦਾ, ਜਾਣਦਾ। ਪੰਥ = ਚੰਗਾ ਰਸਤਾ। ਅਪੰਥ = ਮਾੜਾ ਰਸਤਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੰਥਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਗੱਲਾਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ।
- ੨ ਉਦੋਂ ਤਕ ਸੁਣਨਾ ਕਰ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗੇ ਤੇ ਮਾੜੇ ਰਸਤੇ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ੨੭॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਪਾਪ ਛੀਨ ਤਪ ਦਾਨ ਬਲਿ ਹ੍ਰਿਦੈ ਸ਼ਾਂਤ ਗਤਿ ਰਾਗ।

੨ ਸੋ ਅਧਿਕਾਰੀ ਗਜਾਨ ਕੋ ਭਯੋ ਮੁਮੁਖ ਬਡ ਭਾਗ ॥* ੨੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਛੀਨ = ਨਾਸ। ਬਲਿ = ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ, ਤਾਕਤ ਨਾਲ। ਹ੍ਰਿਦੈ = ਹਿਰਦਾ। ਸ਼ਾਂਤ = ਠੰਡਾ। ਗਤਿ = ਨਾਸ। ਰਾਗ = ਮੋਹ ਜਾਂ ਰਾਗ ਦੈਸ਼, ਅਵਿੱਦਿਆ, ਅਸਮਤਾ, ਅਭਿਨਿਵੇਸ਼। ਸੋ = ਉਹ। ਅਧਿਕਾਰੀ = ਹੱਕਦਾਰ, ਲਾਇਕ। ਕੋ = ਦਾ। ਭਯੋ = ਹੋਇਆ। ਬਡ = ਬਹੁਤੇ। ਭਾਗ = ਕਰਮ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਤਪ ਤੇ ਦਾਨ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਿਲ 'ਚੋਂ ਮੋਹ ਖਤਮ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।
- ੨ ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਮੋਹ ਆਦਿ ਪੰਜ ਵਿਕਾਰ ਜਾਂ ਪੰਜ ਕਲੇਸ਼ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਬੁਰੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਹ ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਮੁਕਤੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੨੮॥

ਉੱਪਰ ਲਿਖੇ ਦੋਨਾਂ ਦੋਹਰਿਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਈ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਜ ਵੀ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

* "ਸੋ ਅਧਿਕਾਰੀ ਗਜਾਨ ਕੋ ਸੂਵਣ ਗਜਾਨ ਮਯ ਗੰਥੁ"।

* ਵਿਖਯ ਵਾਸ਼ਨਾ ਤਜਾਗ ਕਰਿ ਭਯੋ ਮੁਮੁਖ ਬਡ ਭਾਗ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਤੜਮਸਿ, ਅਹੰ ਬ੍ਰਹਮਾਸਮਿ ਇਤਜਾਦਿਕ ਮਹਾਵਾਕ ।

੨ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰੇ ਭਲੇ ਸਾਰ ਅਸਾਰਹਿ ਤਾਕ ॥ ੨੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਤੜਮਸਿ ਤਤ ਤ੍ਵੰ ਅਸੀ ਸ਼ਾਮ ਵੇਦ । ਅਹੰ ਬ੍ਰਹਮਾਸਮੀ = (ਅਹੰ ਬ੍ਰਹਮ ਅਸਮੀ) ਯਜੁਰਵੇਦ, (ਅਯੰ ਆਤਮ ਬ੍ਰਹਮ) (ਅਥਰਵ ਵੇਦ), ਪ੍ਰਗਯਾਨਮਾ ਨੰਦ ਬ੍ਰਹਮ (ਰਿਗਵੇਦ) ਚਾਰ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ) ਗੁਰਮੁਖਿ = ਗੁਰੂ ਮੁਖ ਦਾਰਾ । ਸ੍ਰਵਣ ਕਰੇ = ਸੁਣਨਾ ਕੀਤੇ । ਸਾਰ = ਸਤ, ਚਿਤ ਅਨੰਦ । ਅਸਾਰਹਿ = ਅਸਤ, ਜੜ੍ਹ, ਦੁੱਖ । ਤਾਕ = ਤੱਕ ਲਈਦਾ, ਦੇਖ ਲਈਦਾ ।

ਅਰਥ :

੧ ਤਤ ਤ੍ਵੰ ਅਸੀ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਅਸਮੀ ਏਸ ਤੋਂ ਆਦ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ।

੨ ਗੁਰੂ ਮੁਖ ਦਾਰਾ ਸਿੱਖ ਨੇ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੁਣਨਾ ਕੀਤੇ, ਸਤ, ਚਿਤ, ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ (ਈਸ਼ਵਰ) ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਅਸੱਤ ਜੜ੍ਹ ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ॥ ੨੯ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਗ ਪ੍ਰਾਨੀ ਬਿਖੇਪ ਚਿਤ ਤਜੇ ਦੂਰਿ ਤਿਨ ਸੰਗੁ ।

੨ ਬੈਠਿ ਇਕੰਤ ਸੁਤੰਤ੍ਰੁ ਹੈ ਕਰੈ ਮੰਨਨ ਸਰਬੰਗ ॥ ੩੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਿਖੇਪ = ਘਬਰਾਹਟ, ਵਿਆਕੁਲਤਾ । ਤਜੇ = ਛੱਡ ਦੇਵੇ । ਦੂਰਿ = ਦੂਰੋਂ । ਤਿਨ ਸੰਗੁ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ । ਬੈਠਿ = ਬੈਠ ਕੇ । ਇਕੰਤ = ਇਕਾਂਤ । ਸੁਤੰਤ੍ਰੁ = ਆਜ਼ਾਦ । ਹੈ = ਹੋ ਕੇ । ਕਰੈ = ਕਰਦਾ । ਸਰਬੰਗ = ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਘਬਰਾਹਟ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਦੂਰੋਂ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ।

੨ ਇੱਕਲ ਵਾਂਝੇ ਹੋ ਕੇ (ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ) ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਮਹਾਂਵਾਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਨ ਕਰੇ ॥ ੩੦ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਨਿਤਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਤ ਬਿਚਾਰ ਕੇ ਬਿਰਤਾ ਪਾਵੇ ਚਿਤੁ ।

੨ ਬੋਧ ਉਦੈ ਛਿਨ ਛਿਨ ਕਰੇ ਜਾਨਜੇ ਨਿੱਤ ਅਨਿੱਤ ॥ ੩੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਨਿਤਪ੍ਰੀਤਿ = ਰੋਜ਼ਾਨਾ । ਕਰਤ = ਕਰਦਿਆਂ । ਕੇ = ਨੂੰ । ਬਿਰਤਾ = ਟਿਕਾਅ । ਪਾਵੇ = ਪਾਏ । ਬੋਧ = ਗਿਆਨ, ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਪੈਦਾ ਕਰੇ । ਛਿਨ ਛਿਨ = ਹਰੇਕ ਛਿਨ । ਜਾਨਜੇ = ਜਾਣ ਲਿਆ । ਨਿੱਤ = ਸੱਚ । ਅਨਿੱਤ = ਝੂਠ ।

ਅਰਥ :

੧ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਮਹਾਂਵਾਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਚਿਤ ਨੂੰ ਟਿਕਾਵੇ ।

੨ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਹਰੇਕ ਛਿਨ ਪੈਦਾ ਕਰੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਸੱਤ ਜਾਣ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਮਮਤਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਨਿਤ ਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੇ ॥ ੩੧ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸੁਧ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮੈਂ ਕਛੁ ਪ੍ਰਵੇਸਤਾ ਹੋਇ ।

੨ ਸਾਧਨ ਪਾਈ ਪ੍ਰਯੋਗਤਾ ਨਿਧਿਯਾਸਨ ਕਹਿ ਸੋਇ ॥ ੩੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਮੈਂ = ਵਿਚ। ਕਛੁ = ਕੁਝ-ਕੁ। ਪ੍ਰਵੇਸਤਾ = ਪਹੁੰਚ, ਲੀਨਤਾ, ਰਸਾਈ। ਹੋਇ = ਹੁੰਦੀ। ਸਾਧਨ = ਢੰਗ, ਤਰੀਕੇ, ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਚਾਰ ਤਰੀਕੇ, ਵੈਰਾਗ, ਵਿਵੇਕ, ਖਟ ਸੰਪਤੀ, ਮੋਖ ਇੱਛਾ। ਪ੍ਰੋਢਤਾ = ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ, ਮਜ਼ਬੂਤ, ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ। ਨਿਧਯਾਸਨ = ਬਾਰ-ਬਾਰ ਚਿਤ ਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ। ਕਹਿ = ਆਖੀਦਾ। ਸੋਇ = ਉਸ ਨੂੰ।

ਅਰਥ :

੧ ਸੁੱਧ ਸਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕੁ ਰਸਾਈ ਹੋ ਜਾਵੇ।

੨ ਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ ਪਾ ਲੈਣੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਧਿਆਸਣ ਆਖੀਦਾ ਹੈ। ੩੨।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਾਮਾਦਿਕ ਸਮ ਤਾ ਉਦੈ ਭਏ ਸੁ ਯਹ ਪ੍ਰਕਾਰ।

੨ ਨਿਸ ਆਗਮ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਬੈ ਹੋਤ ਅਲਪ ਸੰਚਾਰ ॥ ੩੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਾਮਾਦਿਕ = ਕਾਮ ਤੋਂ ਆਦਿ ਕਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ। ਸਮ = ਬ੍ਰਹਮਾਕਾਰ ਵਿਰਤੀ, ਸਮਾਨਤਾ, ਸਮਭਾਵ। ਤਾ = ਉਸ ਦੇ। ਉਦੈ = ਪੈਦਾ। ਭਏ = ਹੋ ਜਾਣ 'ਤੇ। ਯਹ = ਜਿਸ। ਪ੍ਰਕਾਰ = ਤਰ੍ਹਾਂ। ਨਿਸ = ਰਾਤ। ਆਗਮ = ਆਉਣ ਕਰਕੇ। ਸਬੈ = ਸਾਰੇ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦੇ। ਅਲਪ = ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ। ਸੰਚਾਰ = ਇਕੱਠੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਬ੍ਰਹਮਾਕਾਰ ਵਿਰਤੀ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ) ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਇੰਜ ਸੰਕੋਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੨ (ਜਿਵੇਂ) ਰਾਤ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿੰਨੀ ਥਾਂ (ਘਰ) ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥ ੩੩ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਨੈ ਸਨੈ ਸਖਯਾਤਤਾ ਉਦੈ ਭਈ ਜਬ ਜਾਹਿ।

੨ ਹੈ ਨਾਹੀ ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਸੁਖ ਦੁਖ ਨਹੀ *ਦਰਸਾਹਿ ॥ ੩੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਨੈ ਸਨੈ = ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ। ਸਖਯਾਤਤਾ = ਅੱਖ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ, ਪ੍ਰਤੱਖ, ਜਾਹਿਰ। ਉਦੈ = ਪੈਦਾ। ਭਈ = ਹੋ ਗਈ। ਜਬ = ਜਦੋਂ। ਜਾਹਿ = ਇਹ। ਸੁਭ = ਚੰਗਾ। ਅਸੁਭ = ਮਾੜਾ। ਦਰਸਾਹਿ = ਦਿਸਦਾ। ਜਾਂ ਨ ਦਰਸੈ ਤਾਹਿ = ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ, ਸੁਖ ਦੁੱਖ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਦੋਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸੁਖ ਸਰੂਪ ਦੀ ਅਨੁਭਵਤਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੨ (ਪਰਮ ਆਪੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਏ) ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮਾੜਾ, ਸੁਖ ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ

*ਵੈਰਾਗ : ਇਸ ਲੋਕ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਤੱਕ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਪਦਾਰਥ ਹਨ ਸਭ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਵੈਰਾਗ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਵੇਕ : ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਭਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਅੱਚਲ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੈ, ਅਸੰਤ (ਝੁਠਾ, ਨਾਸਮਾਨ) ਹੈ, ਜੜ੍ਹ, ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਹੈ।

ਖਟ ਸੰਪੱਤੀ : ਸਮ (ਮਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ), ਦਮ (ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਕਾਬੂ ਕਰਨਾ), ਬਰਧਾ (ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵੇਦ ਵਾਕ ਸੱਚੇ ਹਨ),

ਸਮਾਧਾਨ (ਮਨ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਦਾ ਖਾਤਮਾ), ਉਪਰਾਮ (ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਾਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਵਾਂਗ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਜਾਣ ਕੇ ਤਿਆਗਣਾ)। ਪਰ ਇਸਤਰੀ ਵਲੋਂ ਗਿਲਾਨੀ ਹੋਈ। ਤਤਿਖਿਆ (ਗਰਮੀ ਸਰਦੀ, ਭੁੱਖ ਤ੍ਰੇਹ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ)।

ਮੋਖ ਇੱਛਾ : ਪਰਮਾਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੰਸਾਰ ਅਨਰਥ ਦੀ ਨਵਿਰਤੀ।

*ਪਾਠਭ੍ਰ : ਦਰਸੈ ਤਾਹਿ।

ਦਿਸਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ॥ ੩੪ ॥

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ :

ੳ) ਬ੍ਰਹਮ ਦੀਸੈ ਬ੍ਰਹਮ ਸੁਣੀਐ ਏਕੁ ਏਕੁ ਵਖਾਣੀਐ ॥

ਆਤਮ ਪਸਾਰਾ ਕਰਣਹਾਰਾ ਪ੍ਰਭ ਬਿਨਾ ਨਹੀ ਜਾਣੀਐ ॥ (ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੮੪੬)

ਅ) ਦੁਖੁ ਨਾਹੀ ਸਭੁ ਸੁਖੁ ਹੀ ਹੈ ਰੇ ਏਕੈ ਏਕੀ ਨੇਤੈ ॥

ਬੁਰਾ ਨਹੀ ਸਭੁ ਭਲਾ ਹੀ ਹੈ ਰੇ ਹਾਰ ਨਹੀ ਸਭ ਜੇਤੈ ॥ (ਕਾਨੜਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੦੨)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਚਲੀ ਪੂਤਰੀ ਲੌਨ ਕੀ ਥਾਹ ਸਿੰਧ ਕੀ ਲੈਨਿ ॥

੨ ਅਨਾਥ ਆਪ ਆਪੇ ਭਈ ਪਲਟਿ ਕਹੇ ਕੇ ਬੈਨ ॥ ੩੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪੂਤਰੀ = ਡਲੀ, ਵਿਰਤੀ। ਲੌਨ = ਲੂਣ। ਥਾਹ = ਅੰਤ, ਹੱਦ, ਓੜਕ, ਨਦੀ, ਸਮੁੰਦਰ ਆਦਿ ਦਾ ਥੱਲਾ, ਗਹਿਰਾਈ ਦਾ ਅੰਤ, ਡੂੰਘਿਆਈ ਦਾ ਪਤਾ। ਸਿੰਧ = ਸਮੁੰਦਰ, ਪ੍ਰਭੂ। ਲੈਨਿ = ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ। ਆਪ = ਪਾਣੀ। ਆਪੇ = ਪਾਣੀ ਦਾ ਰੂਪ। ਭਈ = ਹੋ ਗਈ। ਪਲਟਿ = ਮੁੜ ਕੇ, ਵਾਪਿਸ ਆ ਕੇ। ਕੇ = ਕੌਣ। ਕਹੇ = ਆਖੇ, ਕਢੇ। ਬੈਨ = ਬੋਲ।

ਅਰਥ :

੧ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਡੂੰਘਿਆਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਲੂਣ ਦੀ ਡਲੀ ਤੁਰ ਪਈ।

੨ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਗਈ, ਮੁੜ ਕੇ ਕੌਣ ਆਖੇ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰ ਕਿਤਨਾ ਡੂੰਘਾ ਹੈ ? ॥ ੩੫ ॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਰੂਪ ਲੂਣ ਦੀ ਡਲੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ-ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਓੜਕ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰ ਪਈ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ-ਕਰਦਿਆਂ (ਤੂੰ ਤੂੰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਿਆਂ) ਬ੍ਰਹਮ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲ ਗਈ (ਪਰਮ ਜੋਤੀ ਵਿੱਚ ਜੋਤ ਰਲ ਗਈ)।

ਕਬੀਰ ਤੂੰ ਤੂੰ ਕਰਤਾ ਤੂ ਹੂਆ ਮੁਝ ਮਹਿ ਰਹਾ ਨ ਹੂੰ ॥

ਜਬ ਆਪਾ ਪਰ ਕਾ ਮਿਟਿ ਗਇਆ ਜਤ ਦੇਖਉ ਤਤ ਤੂ ॥ ੨੦੪ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੭੫)

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਗਿਆਨ ਸਾਧਨ ਚਤੁਰਥ ਬਿਸ਼ੁਮ ॥ ੪ ॥

ਪੰਜਵਾਂ ਬਿਸ਼ੁਮ

(ਸਿੱਖ ਬਚਨ) ਸਿੱਖ ਵਲੋਂ ਬੇਨਤੀ

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਾਧਨ ਗਜਾਨ ਲਹਜੇ ਭਲੇ ਭਗਵਨ ਤੁਮ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ।
੨ ਕਿਹ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਤਮ ਜਗਤ, ਮੇ ਮਨੁ ਅਧਿਕ ਬਿਖਾਦ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਲਹਜੇ = ਜਾਣ ਲਿਆ। ਭਲੇ = ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਭਗਵਨ = ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ! ਪ੍ਰਸਾਦਿ = ਕਿਰਪਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ। ਕਿਹ = ਕਿਸ। ਪ੍ਰਕਾਰ = ਤਰ੍ਹਾਂ। ਆਤਮ = ਆਤਮਾ ਕਿਵੇਂ ਸੱਤ, ਚਿਤ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ। ਜਗਤ = ਸੰਸਾਰ, ਅਸੱਤ ਜੜ੍ਹ ਦੁੱਖ ਰੂਪ। ਮੇ = ਮੇਰਾ। ਅਧਿਕ = ਬਹੁਤਾ। ਬਿਖਾਦ = ਦੁੱਖ, ਚਿੰਤਾ, ਝਗੜਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਮੈਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ (ਵੰਗ) ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਲਏ ਹਨ।
੨ ਆਤਮਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਤ ਚਿਤ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਹੈ ? ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਝੂਠਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਬੜਾ ਝਗੜਾ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥ ੧ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋਵਾਰ) ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਹੋ ਪੁਤ੍ਰ ਕੀਜੈ ਨਹੀਂ ਰੰਚਕ ਐਸੇ ਭਰਮੁ ।
੨ ਕਹਾ ਜਗਤ, ਈਸ਼ਵਰ ਕਹਾ, ਏ ਸਬ ਮਨ ਕੇ ਭਰਮ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਹੋ = ਹੇ। ਪੁਤ੍ਰ = ਸਿੱਖ। ਕੀਜੈ ਨਹੀਂ = ਕਰ ਨਾ। ਰੰਚਕ = ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿੰਨਾ। ਐਸੇ = ਅਜਿਹਾ। ਭਰਮ = ਭੁਲੇਖਾ, ਸੱਕ। ਕਹਾ = ਕਿਵੇਂ, ਕਿੱਥੇ। ਏ = ਇਹ। ਸਬ = ਸਾਰੇ। ਭਰਮ = ਭੁਲੇਖੇ, ਵਹਿਮ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਪੁੱਤਰ ! ਤੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਸੰਸਾ ਨਾ ਕਰ।
੨ ਸੰਸਾਰ ਕਿਵੇਂ ਅਸੱਤ (ਝੂਠਾ) ਹੈ, ਈਸ਼ਵਰ ਕਿਵੇਂ ਸੱਤ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਨ ਦੇ ਵਹਿਮ ਹਨ ॥ ੨ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਰਾਗ, ਦੈਖ ਮਨ ਕੇ ਧਰਮ ਤੂ ਤੇ ਮਨ ਨਹੀ ਹੋਇ ।
੨ ਨਿਰਵਿਕਲਪ ਵਿਆਪਕ ਅਮਲ ਸੁਖ ਸਰੂਪ ਤੂੰ ਸੋਇ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਰਾਗ = ਪ੍ਰੇਮ। ਦੈਖ = ਈਰਖਾ। ਧਰਮ = ਫਰਜ਼, ਸੁਭਾਅ। ਤੇ = ਤਾਂ। ਹੋਇ = ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਨਿਰਵਿਕਲਪ = ਕਲਪਨਾ ਰਹਿਤ। ਵਿਆਪਕ = ਪੂਰਨ। ਅਮਰ = ਮੌਤ ਰਹਿਤ। ਸੋਇ = ਉਹ।

ਅਰਥ :

੧ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਨ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਹਨ ਪਰ ਹੇ ਸਿੱਖ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਨ ਨਹੀਂ ਹੈਂ।

੨ ਜੇ ਸੁਖ ਸਰੂਪ ਕਲਪਨਾ ਰਹਿਤ, ਸਾਰੇ ਪੂਰਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਉਹ ਤੇਰਾ ਆਪਾ ਹੈ॥ ੩॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਜਗੁ ਤੇ ਮੈ, ਤੂੰ ਜਗਤ ਮੈ, ਯੋ ਲਹਿ ਤਜਿ ਹੰਕਾਰੁ।

੨ ਮੈ ਮੇਰੀ ਸੰਕਲਪ ਤਜਿ ਸੁਖ ਮੈ ਅਵਨਿ ਬਿਉਹਾਰ॥ ੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਗ = ਜਗਤ, ਸੰਸਾਰ। ਤੇ = ਤੇਰੇ। ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਜਗਤ ਮੈ = ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ। ਯੋ = ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇੰਜ। ਲਹਿ = ਜਾਣ ਕੇ, ਲਖ ਕੇ। ਤਜਿ = ਛੱਡ। ਹੰਕਾਰੁ = ਮਾਣ, ਫ਼ਖ਼ਰ। ਸੰਕਲਪ = ਫੁਰਨਾ, ਖਿਆਲ। ਸੁਖ ਮੈ = ਸੁਖ ਸਰੂਪ (ਮੈ) ਸਰੂਪ। ਅਵਨਿ = ਧਰਤੀ। ਬਿਉਹਾਰ = ਵਿਚਰਨਾ, ਫਿਰਨਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਗਤ ਤੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਤੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੈਂ, ਇੰਜ ਜਾਣ ਕੇ ਮਾਣ ਛੱਡ।

੨ ਆਹ ਮੇਰਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹਦਾ ਹਾਂ, ਇਉਂ ਮੇਰ-ਤੇਰ ਦਾ ਇਹ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਵਿਚਰ॥ ੪॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਅਗਜਾਨ ਨੀਂਦ ਸੁਪਨੋ ਜਗਤ ਭਯੋ ਕਹੂੰ ਸੁਖਦ ਕਹੂੰ ਤ੍ਰਾਸੁ।

੨ ਗਜਾਨ ਭਯੋ ਜਾਗਯੋ ਜਬੈ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਾਦ੍ਰਿਸ਼ੁ ਨ ਭਾਸੁ॥ ੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਗਜਾਨ = ਅਸੂਝ, ਬੇਸਮਝੀ। ਸੁਪਨੋ = ਸੁਪਨਾ। ਭਯੋ = ਹੋਇਆ। ਸੁਖਦ = ਸੁਖਦਾਈ। ਕਹੂੰ = ਕਿਤੇ। ਤ੍ਰਾਸੁ = ਡਰ, ਭੈ। ਗਜਾਨ = ਸਮਝ, ਜਾਣਕਾਰੀ। ਜਾਗਯੋ = ਜਾਗ ਪਿਆ। ਜਬੈ = ਜਦੋਂ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ। ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਾਦ੍ਰਿਸ਼ੁ = (ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ+ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ) ਦਿਸਦਾ ਤੇ ਅਣਦਿਸਦਾ, ਦਿਸਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਨਾ ਦਿਸਣ ਵਾਲਾ। ਭਾਸੁ = ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣਾ, ਭਾਸਣਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਬੇਸਮਝੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੁੱਤਿਆਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਤੇ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ (ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੰਬੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

੨ ਜਦੋਂ ਜਾਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ॥ ੫॥

ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੋਰਠ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਸਦਿਆਂ ਇਕ ਰਾਜੇ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਕੇ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਇਕ ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗ ਰਖਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪਹਿਰੇ ਹੇਠ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਸੁੱਤਿਆਂ ਉਹ ਸੁਪਨ-ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰਾਜਾ ਇਕ ਮੰਗਤਾ ਬਣ ਗਲੀ-ਗਲੀ ਮੰਗਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਖੇਰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਡਾਢਾ ਤੰਗ ਹੈ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਇਕ ਹਲਕਾਈ ਗਿੱਦੜੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਲੱਤ 'ਤੇ ਦੰਦ ਮਾਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਵੈਦ ਕੋਲ ਪੱਟੀ ਕਰਵਾਉਣ ਤੇ ਦਵਾਈ ਲੈਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੈਸਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵੈਦ ਉਸ ਨੂੰ ਦਵਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਵਿਚਾਰਾ ਵਾਪਿਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਖਮ ਦੀ ਦਰਦ ਨਾਲ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਨੇ 'ਚ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਨਰਪਤਿ ਏਕੁ ਸਿੰਘਾਸਨਿ ਸੋਇਆ ਸੁਪਨੇ ਭਇਆ ਭਿਖਾਰੀ॥

ਅਛਤ ਰਾਜ ਬਿਛੁਰਤ ਦੁਖੁ ਪਾਇਆ ਸੋ ਗਤਿ ਭਈ ਹਮਾਰੀ॥ ੨॥

(ਸੋਰਠਿ, ਪੰਨਾ ੬੫੭)

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਛੁਧਾ ਪਿਪਾਸਾ ਸ਼ੋਕ ਪੁਨਿ ਹਰਖ ਜਨਮ ਅਰੁ ਅੰਤ।

੨ ਯੇ ਖਟ ਉਰਮੀ ਧਰਮ ਤਨ ਆਤਮ ਰਹਿਤ ਅਨੰਤ॥ ੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਛੁਧਾ = ਭੁੱਖ। ਪਿਪਾਸਾ = ਪਿਆਸ, ਤ੍ਰੇਹ। ਸ਼ੋਕ = ਗਮ। ਪੁਨਿ = ਫੇਰ। ਹਰਖ = ਖੁਸ਼ੀ। ਜਨਮ = ਸਰੀਰ ਦਾ ਜੰਮਣਾ। ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਅੰਤ = ਮੌਤ। ਯੇ = ਇਹ। ਖਟ = ਛੇ, ੬। ਉਰਮੀ = ਉਰਮੀਆਂ, ਤਰੰਗਾਂ, ਲਹਿਰਾਂ, ਮੌਜ, ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥ ਏਹੋ ਹਨ ਪਰ ਇਥੇ ਉਰਮੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਦੁੱਖ ਜਾਂ ਕਲੋਸ਼। ਵਿਕਾਰ, ਭੁੱਖ, ਤ੍ਰੇਹ, ਬੁਢਾਪਾ, ਮੌਤ, ਸ਼ੋਕ ਅਤੇ ਮੋਹ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਰਦੀ, ਗਰਮੀ, ਭੁੱਖ ਤੇਹ, ਲੋਭ ਮੋਹ ਏਹ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ (ਦੇਖੋ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)। ਧਰਮ = ਨਿਯਮ। ਤਨ = ਸਰੀਰ। ਧਰਮ ਤਨ = ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹਨ। ਆਤਮ = ਆਪਣਾ ਆਪਾ, ਸੁੱਧ ਸਰੂਪ। ਅਨੰਤ = ਬੇਅੰਤ।

ਅਰਥ :

੧ ਭੁੱਖ, ਤ੍ਰੇਹ, ਗਮ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ, ਜਨਮ ਅਤੇ ਮੌਤ।

੨ ਇਹ ਛੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ (ਵਿਕਾਰ) ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹਨ, ਆਤਮਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਬੇਅੰਤ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਨਾ ਜੰਮਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਹੈ, ਨਾ ਪਿਆਸ। ਨਾ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ, ਨਾ ਗਮੀ॥ ੬॥
ਕਿਉਂਕਿ

ੳ) ਓਹੁ ਅਬਿਨਾਸੀ ਪੁਰਖੁ ਹੈ ਸਭ ਮਹਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ॥ ੧੩॥ (ਸੂਹੀ ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੭੫੯)

ਅ) ਅਚਰਜ ਕਥਾ ਮਹਾ ਅਨੂਪ॥ ਪ੍ਰਾਤਮਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਰੂਪੁ॥ ਰਹਾਉ॥

ਨਾ ਇਹੁ ਬੁਢਾ ਨਾ ਇਹੁ ਬਾਲਾ॥ ਨਾ ਇਸੁ ਦੂਖੁ ਨਹੀ ਜਮ ਜਾਲਾ॥

ਨਾ ਇਹੁ ਬਿਨਸੈ ਨਾ ਇਹੁ ਜਾਇ॥ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ॥ ੧॥

ਨਾ ਇਸੁ ਉਸਨੁ ਨਹੀ ਇਸੁ ਸੀਤੁ॥ ਨਾ ਇਸੁ ਦੁਸਮਨੁ ਨਾ ਇਸੁ ਮੀਤੁ॥

ਨਾ ਇਸੁ ਹਰਖੁ ਨਹੀ ਇਸੁ ਸੋਗੁ॥ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਇਸ ਕਾ ਇਹੁ ਕਰਨੈ ਜੋਗੁ॥ ੨॥

(ਗੋਂਡ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੮੬੮)

ੳ) ਬਾਲਕ ਬੁਢਾ ਜੋ ਨਹਿ ਤਰੁਨਾ। ਜਾਹਿ ਕਦਾਚਿਤ ਜਨਮ ਨ ਮਰਨਾ।

ਜਾਂ ਕੇ ਭੂਖ ਪਿਆਸ ਨ ਥੋਰੀ। ਜਿਹ ਬਿਸਰੇ ਤੇ ਹੈ ਦੁਖ ਘੋਰੀ॥ ੪੭॥

(ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਅਧਿ. ੪੩, ਪੰਨਾ ੪੯੧)

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਜਨਮ ਅਸਤੁ ਅਰੁ ਬ੍ਰਿਧ ਪੁਨਿ ਬਿਪਰਨ ਛਯ ਤਨ ਨਾਸੁ।

੨ ਖਟ ਬਿਕਾਰ* ਯੇ ਦੇਹ ਕੇ ਆਤਮ ਸੁਯੰ ਪ੍ਰਕਾਸੁ॥ ੭॥

*ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ੳ) ਜਨਮ ਅਸਤਿ ਅਰੁ ਵਿੰਧਿ ਪ੍ਰਣਾਮਾ। ਖੀਨ ਹੋਨ ਮਰਨੇ ਦੁਖ ਧਾਮਾ।

ਖਟ ਬਿਕਾਰ ਆਤਮ ਮਹਿ ਨਾਹੀ। (ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਅ) ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਛੇ ਗੁਣ :

ਜਸੁ ਐਸੁਰਜ ਵਿਰਾਗ ਉਦਾਰ। ਲਛਮੀ ਗਯਾਨ ਸੁ ਪੁਰਨ ਧਾਰਿ॥ ੪੭॥

ੳ) ਖਟ ਵਿਕਾਰ ਜਨਮਨਿ ਅਰੁ ਮਰਨੇ। ਇਹ ਸਰੀਰ ਕੇ ਦੋਨਹੂੰ ਬਰਨੇ॥ ੪੭॥

ਛੁਧਾ ਤ੍ਰਿਖਾ ਦੁਇ ਪ੍ਰਾਨਨਿ ਕੇਰ। ਹਰਖ ਸ਼ੋਕ ਮਨ ਕੇ ਜੁਗ ਹੇਰਿ॥ ੪੮॥ (ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ, ਰਾਸਿ ੫ ਅੰਸੁ ੪੬)

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਨਮ = (ਮਾਂ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚ) ਨਿੰਮਣਾ (ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਵਿਚ ਵੀਰਯ ਦਾ ਟਿਕਣਾ), (ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ) ਜਨਮ ਲੈਣਾ। ਅਸਤੁ = ਹੈ। ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਬਿਰਧਿ = ਬੁਢਾਪਾ। ਪੁਨਿ = ਫੇਰ। ਬਿਪਰਣ = ਬਦਲਣਾ, ਬਾਲਕ ਤੋਂ ਕਿਸ਼ੋਰ, ਕਿਸ਼ੋਰ ਤੋਂ ਜੁਆਨੀ, ਜੁਆਨੀ ਤੋਂ ਬੁਢਾਪਾ, ਬੁਢਾਪੇ ਤੋਂ ਮੌਤ। ਛਯ = ੬, ਛੇਵਾਂ। ਤਨ ਨਾਸੁ = ਸਰੀਰ ਦਾ ਖਾਤਮਾ। ਖਟ = ੬, ਛੇ। ਬਿਕਾਰ = ਹਾਲਤਾਂ। ਖਟ ਬਿਕਾਰ = ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਛੇ ਹਾਲਤਾਂ : ੧ ਨਿੰਮਣਾ, ੨ ਜੰਮਣਾ, ੩ ਵਧਣਾ, ੪ ਘਟਣਾ, ੫ ਬਦਲਣਾ ਤੇ ੬ ਨਾਸ ਹੋਣਾ। ਸੁਯੰ = ਸੁਤੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਨਿੰਮਣਾ, ਜੰਮਣਾ ਅਤੇ ਬੁਢਾਪਾ, ਵਧਣਾ ਤੇ ਘਟਣਾ, ਛੇਵਾਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨਾਸ।

੨ ਇਹ ਛੇ ਦੇਸ਼ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਤਮਾ ਤਾਂ ਸੁਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਹੈ॥ ੭॥

ਦੋਹਰਾ॥੧ ਚਿਦਾਕਾਸ਼ ਅਦੈ ਅਮਲ ਸ਼ਾਂਤਿ ਏਕ ਤਵ ਰੂਪ।

੨ ਜਨਮ ਮਰਨ ਕਤ ਸੰਭਵੈ ਕਤ* ਹੰਕਾਰ ਅਨੂਪ॥ ੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਚਿਦਾਕਾਸ਼ (ਚਿਦ+ਅਕਾਸ਼) ਚਿਦ = ਚੇਤਨ, ਅਕਾਸ਼ ਵਾਂਗ ਸਾਰੇ ਵਿਆਪਕ। ਅਦੈ = ਦੈਸ਼, ਈਰਖਾ ਰਹਿਤ। ਅਮਲ = ਮੈਲ ਰਹਿਤ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਾਂਤਿ = ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਰੂਪ। ਤਵ = ਤੇਰਾ। ਏਕ ਰੂਪ = ਇਕ ਸਰੂਪ। ਕਤ = ਕਿਵੇਂ, ਕਦੋਂ। ਸੰਭਵੈ = ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅਨੂਪ = ਉਪਮਾ ਰਹਿਤ।

ਅਰਥ :

੧ (ਹੇ ਸਿੱਖ!) ਤੇਰਾ ਸਰੂਪ ਚੇਤਨ ਅਕਾਸ਼ ਵਾਂਗ ਸਾਰੇ ਪੂਰਨ ਹੈ ਉਹ ਈਰਖਾ (ਦੈਸ਼) ਤੇ (ਅਵਿਦਿਆ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ) ਮੈਲ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਫੇਰ ਤੇਰਾ ਇਕ ਸਰੂਪ ਸ੍ਰਜਾਤੀ ਵਿਜਾਤੀ ਤੇ ਸ੍ਰ ਗਤਿ ਭੇਦ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

੨ ਤੇਰੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਅਤੇ ਮਰਨ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਜਨਮਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਮਰਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਬੜਾ ਸੁਖੀ ਹਾਂ, ਉਥੇ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ॥ ੮॥

ਦੋਹਰਾ॥੧ ਬਿਖੈ ਭੋਗਿ ਅਸਥਾਨ ਤਨ ਸਾਧਕ ਇੰਦ੍ਰਯ ਜੋਇ।

੨ ਆਹਿ ਭੋਗਤਾ ਬੁਧਿ ਮਨ ਤੂੰ ਨ ਚਤੁਸਟਾ ਹੋਇ॥ ੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਿਖੈ = ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਰੀਧ, ਇਹ ਪੰਜ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ। ਭੋਗਿ = ਭੋਗਣਾ, ਮਾਣਨਾ। ਅਸਥਾਨ = ਜਗ੍ਹਾ। ਤਨ = ਸਰੀਰ। ਭੋਗਿ ਅਸਥਾਨ ਤਨ = ਭੋਗਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸਰੀਰ। ਸਾਧਕ = ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ। ਇੰਦ੍ਰਯ = ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨ, ਚਮੜੀ, ਜੀਭ, ਨੱਕ। ਜੋਇ = ਜਿਹੜੇ। ਆਹਿ = ਹੈ। ਭੋਗਤਾ = ਭੋਗਣ ਵਾਲਾ। ਬੁਧਿ ਮਨ = ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਮਨ। ਚਤੁਸਟਾ = ਚਾਰ (ਮਨ, ਬੁਧਿ, ਚਿਤ, ਹੰਕਾਰ)

ਅਰਥ :

੧ (ਸ਼ਬਦ, ਸਪਰਸ਼, ਰੂਪ, ਰਸ, ਰੀਧ) ਇਹ ਪੰਜ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ, (ਇਹਨਾਂ ਦੇ) ਭੋਗ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਸਰੀਰ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ (ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨ, ਨੱਕ, ਜੀਭ, ਚਮੜੀ) ਇੰਦਰੇ ਹਨ, ਇਹ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

*ਪਾਠਤ੍ਰ 'ਕਤ' ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਕਿਤੇ' ਵੀ ਹੈ।

੨ ਐ ਜੀਵ! ਤੇਰਾ ਸਰੀਰ ਹੀ ਭੋਗਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਚਤੁਸਟਾ ਅੰਤਹਕਰਣ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਭੋਗਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੯ ॥
ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਾਰਨ ਲਿੰਗ ਅਸਥੂਲ ਤਨ ਮਨ ਬੁਧਿ ਇੰਦ੍ਰਿਯ ਪ੍ਰਾਨ ।
੨ ਏ ਜੜ੍ਹ ਤੋਹਿ ਲਹੈ ਨਹੀ ਤੂੰ ਚੈਤੰਨ ਪ੍ਰਮਾਨ ॥ ੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਾਰਨ = ਅਨੰਦ ਮਯ ਕੋਸ਼, ਸੁਖਪਤਿ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਉਹ ਕਲਪਿਤ ਸਰੀਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਹੰਕਾਰ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਜੀਵਾਤਮਾ ਸੁਖ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵੇਦਾਂਤ ਵਾਲੇ ਅਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਲਿੰਗ ਸਰੀਰ (ਸ਼ੁਕ੍ਸ਼ਮ ਸ਼ਰੀਰ) ਸੂਖਮ ਸਰੀਰ ਇਕ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨ ਬੁਧਿ, ਪੰਜ ਪ੍ਰਾਣ (ਪ੍ਰਾਣ, ਆਪਾਨ, ਉਦਿਆਨ, ਸਮਾਨ, ਬਿਆਨ), ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੀਆਂ, ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ (ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨ, ਨੱਕ, ਜੀਭ, ਚਮੜੀ) ਇਨ੍ਹਾਂ ੧੭ ਦਾ ਸਮੁਦਾਯ ਸੂਖਮ ਸਰੀਰ ਹੈ। ਅਸਥੂਲ = ਪੰਜ ਤੱਤ ਰਚਿਤ ਸਰੀਰ। ਏ = ਇਹ। ਜੜ੍ਹ = ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਤੁਰ-ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਤੋਹਿ = ਤੇਰੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ। ਲਹੈ ਨਹੀਂ = ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਪ੍ਰਮਾਨ = (ਪ੍ਰ) ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ (ਮਾਨ) ਮੰਨ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਕਾਰਣ, ਸੂਖਮ ਤੇ ਅਸਥੂਲ ਤਿੰਨ ਸਰੀਰ, ਮਨ, ਬੁੱਧਿ (ਚਿਤ, ਹੰਕਾਰ ਚਾਰੇ ਅੰਤਹਕਰਣ), ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਤੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਾਣ।
- ੨ ਇਹ ਸਾਰੇ ਜੜ੍ਹ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇਰੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਤੇਰਾ ਆਤਮਾ ਚੈਤੰਨ ਸਰੂਪ ਹੈ ॥ ੧੦ ॥
 ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਏਕ ਤੰਤ ਮੈ ਤ੍ਰਿਗੁਣਤਾ ਉਰਝਿ ਗਿੰਥ ਬਹੁ ਭਾਇ ।
੨ ਤੈਸੇ ਸੁਧ ਸਰੂਪ ਮੈ ਨਾਥ ਜਗਤੁ ਦਰਸਾਇ ॥ ੧੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਏਕ ਤੰਤ = ਇਕ ਧਾਗੇ। ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਤ੍ਰਿਗੁਣਤਾ = ਤਿੰਨ ਗੁਣ, ਰੂਪ, ਤਿੰਨ ਰੰਗ। ਉਰਝਿ = ਉਲਝ ਕੇ। ਗਿੰਥ = ਗੰਢਾਂ। ਬਹੁ ਭਾਇ = ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਤੈਸੇ = ਉਵੇਂ। ਨਾਥ = ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਜਗਤ = ਸੰਸਾਰ। ਦਰਸਾਇ = ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਧਾਗੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਰੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪੇ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੰਢਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੨ ਅਨਾਥ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਉਵੇਂ ਹੀ ਤੇਰੇ ਸੁੱਧ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਕਲਪਿਤ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ॥ ੧੧ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬਸਨ ਪੂਤਰੀ ਬਸਨ ਮਯ ਨਾਨ੍ਹਾ ਅੰਗ ਅਨੂਪ ।
੨ ਏਕ ਤੰਤ ਬਿਨੁ ਨਹਿ ਬੀਓ ਤਜੋਂ ਸਬ ਸੁਧ ਸਰੂਪ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਸਨ = ਬਸਤਰ, ਮਾਇਆ ਸਬਲ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪ। ਪੂਤਰੀ = ਮੂਰਤੀਆਂ, ਫੋਟੋਆਂ, ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਜੀਵ। ਮਯ = (ਕੱਪੜੇ ਦਾ) ਸਰੂਪ, ਮਾਇਆ ਸਬਲ ਬ੍ਰਹਮ, ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਰੂਪ। ਨਾਨ੍ਹਾ = ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ। ਤੰਤ = ਧਾਗਾ, ਤੰਦ। ਬੀਓ = ਦੂਜਾ। ਤਜੋਂ = ਉਵੇਂ। ਸਬ = ਸਾਰੇ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਵੇਂ ਕੱਪੜੇ 'ਤੇ ਬਣੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਅੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ੨ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇਕ ਤੰਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਸਬਲ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪ ਕੱਪੜੇ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਜੀਵ-ਜੰਤ ਸੁੰਦਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਕ ਸੁਧ ਸਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ-ਸੂਤਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ॥ ੧੨॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਦੇਖਿ ਖਿਲੋਨੇ ਖਾਂਡ ਕੇ ਆਨੰਦ ਭਯੋ ਮਨ ਮਾਹਿ।

੨ ਚਾਹਿ ਕਰੀ ਜਬ ਬਸਤੁ ਕੀ ਤਬ ਸਬ ਲੈ ਹੈ ਜਾਹਿ॥ ੧੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਦੇਖਿ = ਦੇਖ ਕੇ। ਖਿਲੋਨੇ = ਖਿਡੋਣੇ। ਖਾਂਡ = ਖੰਡ, ਮਿੱਠਾ। ਕੇ = ਦੇ। ਆਨੰਦ = ਖੁਸ਼। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ। ਮਾਹਿ = ਵਿੱਚ। ਮਨ = ਦਿਲ। ਚਾਹਿ = ਇੱਛਾ, ਭਾਵਨਾ। ਜਬ = ਜਦੋਂ। ਬਸਤੁ = ਵਸਤੂ। ਤਬ = ਤਦੋਂ, ਉਦੋਂ। ਸਬ = ਸਾਰੇ। ਲੈ = ਲੀਣ, ਮਿਕਸ, ਭੁਰ ਜਾਂਦੇ। ਹੈ = ਹੋ ਕੇ। ਜਾਹਿ = ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਖੰਡ ਦੇ ਖਿਡੋਣੇ ਦੇਖ ਕੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੨ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਖਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਖਿਡੋਣੇ ਭੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ॥ ੧੩॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਲਹਜੋ ਨ ਸੁਧ ਸਰੂਪ ਜਿਨਿ ਕਹਾ ਲਹਜੋ ਤਿਨਿ ਕੂਰ।

੨ ਸਾਖਾ ਦਲ ਸੀਚਤ ਰਹਜੋ ਯੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀਚਜੋ ਮੂਰ॥ ੧੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਲਹਜੋ = ਜਾਣਿਆ। ਜਿਨਿ = ਜਿਸ ਨੇ। ਕਹਾ = ਕੀ। ਲਹਜੋ = ਲਿਆ, ਜਾਣਿਆ। ਤਿਨਿ = ਉਸ ਨੇ। ਕੂਰ = ਝੂਠ। ਸਾਖਾ = ਟਾਹਣੀਆਂ। ਦਲ = ਪੱਤੇ। ਸੀਚਤ = ਸਿੰਜਦਾ। ਰਹਜੋ = ਰਿਹਾ। ਯੋਂ = ਇੰਜ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਸੀਚਜੋ = ਸਿੰਜਿਆਂ। ਮੂਰ = ਮੁੱਢ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਸ ਨੇ ਸੁਧ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆਂ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਝੂਠੇ (ਮਨੁੱਖ) ਨੇ (ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੀ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ?
- ੨ (ਬੱਸ, ਉਹ ਤਾਂ ਇੰਜ ਜਾਣੇ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ) ਟਾਹਣੀਆਂ, ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ (ਪਾਣੀ) ਸਿੰਜਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਮੁੱਢ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾ ਲਾਇਆ। ਭਲਾ ਦੱਸੋ, ਟਾਹਣੀਆਂ ਪੱਤਿਆਂ 'ਤੇ ਉਹ ਪਾਣੀ ਦਾ ਛਿਣਕਾਅ ਕੀਤਿਆਂ ਕੀ ਅਸਰ ਹੋਵੇਗਾ?

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਗਤ ਜੋਤ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ (ਟਾਹਣੀਆਂ ਪੱਤੇ) ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ, ਭੂਤਾਂ-ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਫਲ ਮਿਲਣਾ ਸੀ? ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਮੂਲ ਰੂਪ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ॥ ੧੪॥ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

ੳ) ਕਾਹੇ ਕਉ ਪੂਜਤ ਪਾਹਨ ਕਉ ਕਛੁ ਪਾਹਨ ਮੈ ਪਰਮੇਸਰ ਨਾਹੀ॥ (੩੩ ਸਵੇਈਏ, ਪੰਨਾ ੭੧੪)

ਅ) ਪਾਇ ਪਰੋ ਪਰਮੇਸਰ ਕੇ ਜੜ! ਪਾਹਨ ਮੈ ਪਰਮੇਸਰ ਨਾਹੀ॥ ੯੯॥ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਪੰਨਾ ੪੬)

ਫੇਰ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਜੋ ਜਿਯ ਹੋਤ ਤੋਂ ਦੇਤ ਕਛੁ ਤੁਹਿ ਮਨ ਬਚ ਕਰਮ ਬਿਚਾਰ॥ (ਹਜ਼ਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਪਾ: ੧੦)

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਜੈਸੇ ਸਾਂਚੇ ਮੈਂ ਪਰੇ ਹੋਤ ਕਨਕ ਬਹੁ ਅੰਗ।

੨ ਨਾਨਾ ਵਤ ਯੋਂ ਬ੍ਰਹਮ ਮਯ ਲੈ ਉਪਾਧਿ ਕੇ ਸੰਗਿ॥ ੧੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜੈਸੇ = ਜਿਵੇਂ। ਸਾਂਚੇ = ਸੱਚਾ, ਠੱਪਾ, Mould। ਮੈਂ = ਵਿੱਚ। ਪਰੇ = ਪਿਆਂ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ। ਕਨਕ = ਸੋਨਾ। ਬਹੁ = ਬਹੁਤ। ਅੰਗ = ਤਰ੍ਹਾਂ। ਬਹੁ ਅੰਗ = ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਨਾਨਾ = ਕਈ। ਵਤ = ਤਰ੍ਹਾਂ। ਯੋਂ = ਇੰਜ। ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰਮਾਤਮਾ। ਮਯ = ਰੂਪ। ਲੈ = ਲੈ ਕੇ। ਉਪਾਧਿ = ਖਿਤਾਬ, ਰੁਤਬਾ, ਵਸਤੂ ਦੇ ਬੋਧ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜੋ ਵਸਤੂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਘਟਾਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਘੜਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੇ = ਨੂੰ। ਸੰਗ = ਕਰਕੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਵੇਂ ਸੰਚੇ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਸੋਨਾ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੨ ਇੰਜ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਈ ਰੂਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ॥ ੧੫॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਮ੍ਰਿਦ ਬਿਕਾਰ ਮ੍ਰਿਦ ਮਯ ਸਕਲ, ਹਿਮ ਬਿਕਾਰ ਹਿਮ ਜਾਨਿ।

੨ ਤੰਤ ਬਿਕਾਰ ਸੁ ਤੰਤ ਹੀ ਯੋਂ ਆਤਮ ਜਗ ਮਾਨੁ॥ ੧੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਮ੍ਰਿਦ = ਮਿੱਟੀ। ਬਿਕਾਰ (ਵਿਕਾਰ) = ਬਦਲਣਾ, ਬਦਲ ਕੇ, ਹੋਰ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ। ਮ੍ਰਿਦ ਮਯ = ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਰੂਪ। ਸਕਲ = ਸਾਰੇ। ਹਿਮ = ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਬਰਫ ਬਣ ਕੇ। ਹਿਮ = ਬਰਫ। ਜਾਨਿ = ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਤੰਤ = ਧਾਗਾ। ਬਿਕਾਰ = ਬਦਲ ਕੇ। ਸੁ = ਉਸ ਨੂੰ। ਤੰਤ ਹੀ = ਧਾਗਾ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਯੋਂ = ਇੰਜ ਹੀ। ਆਤਮ = ਆਤਮਾ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ। ਮਾਨੁ = ਮੰਨੋ।

ਅਰਥ :

੧ ਮਿੱਟੀ ਬਦਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਰਤਨ ਜਾਂ ਖਿਡੌਣੇ ਬਣ ਗਈ, ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਾਣੀ ਬਦਲ ਕੇ ਬਰਫ ਬਣ ਗਈ, ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

੨ ਰੂੰਈ ਬਦਲ ਕੇ ਧਾਗਾ, ਧਾਗਾ ਬਦਲ ਕੇ ਕੱਪੜਾ, ਇੰਜ ਸਾਰੇ ਸਿਆਣੇ ਮਨੁੱਖ ਕੱਪੜੇ ਵਿਚ ਧਾਗਾ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਓਵੇਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵ ਬਣ ਗਏ, ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ੧੬॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਦੇਖਯੋ ਰਜੁ ਮੈ ਸਰਪਤਾ ਨੂਠ ਚੋਰ ਕੇ ਭਾਇ।

੨ ਰਜਤ ਬਿਚਾਰਯੋ ਸੁਕਤ ਮੈ ਆਯੋ ਮਨੁ ਲਲਚਾਇ॥ ੧੭॥

੧ ਕੁਮਾਰੇ ਏਕ ਜੁ ਮਾਟੀ ਗੂੰਧੀ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਬਾਨੀ ਲਾਈ॥

ਕਾਹੂ ਮਹਿ ਮੇਤੀ ਮੁਕਤਾਹਲ ਕਾਹੂ ਬਿਆਧਿ ਲਗਾਈ॥ ੨॥ (ਆਸਾ ਕਬੀਰ, ਪੰਨਾ ੪੭੯)

੨ ਓਤਿਪੋਤਿ ਸਾਗਰ ਬੂੰਦੇਰੈ। (ਸਰਬ ਲੋਹ)

੩ ਆਤਮ ਮਹਿ ਪਰਮਾਤਮ ਦੇਖੇ। (ਓਹੀ)

ਪਦ ਅਰਥ :

ਦੇਖਯੋ = ਦੇਖਿਆ। ਰਜੁ = ਰੱਸੀ। ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਸਰਪਤਾ = ਸੱਪਪੁਣਾ, ਸੱਪ। ਠੂਠ = ਵੱਢੇ ਹੋਏ ਦਰੱਖਤ ਦਾ ਮੁੱਢ, ਡਰਾਉਣਾ। ਭਾਇ = ਭਾਂਤੀ, ਸਮਾਨ। ਰਜਤ = ਚਾਂਦੀ। ਸੁਕਤ = (ਸੰ. ਸੁਕ੍ਰਿ) ਸਿੱਪੀ। ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਲਲਚਾਯੋ = ਲਲਚਾਇਆ, ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਬਿਚਾਰਯੋ = ਵਿਚਾਰਿਆ, ਸੋਚਿਆ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਰੱਸੀ ਵਿੱਚ ਸੱਪ ਪੁਣਾ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਦਰੱਖਤ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚੋਰ ਮੰਨ ਬੈਠੇ।
- ੨ ਸਿੱਪੀ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਸੋਚ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਲੋਭ ਆ ਗਿਆ॥ ੧੭॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਭਯੋ ਬਘੂਰਾ ਬਾਤ ਮੈ ਅਗਨਿ ਚਿਨਗ ਬਹੁ ਅੰਗ।

੨ ਬੀਜਹਿ ਮੈ ਤਰੁਵਰ ਜਥਾ ਜਲਨਿਧਿ ਮੱਧਿ ਤਰੰਗ॥ ੧੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ। ਬਘੂਰਾ = ਵਾਵਰੇਲਾ। ਬਾਤ = ਹਵਾ। ਮੈ = ਰੂਪ। ਚਿਨਗ = ਚਿੰਗਾਰੀ। ਬਹੁ ਅੰਗ = ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਤਰੁਵਰ = ਦਰੱਖਤ, ਬਿਛ। ਜਥਾ = ਜਿਵੇਂ। ਜਲਨਿਧਿ = ਜਲ ਦੀ (ਨਿਧੀ) ਅਵਧੀ, ਜਲ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਭੰਡਾਰ, ਸਮੁੰਦਰ। ਮੱਧਿ = ਵਿਚ। ਤਰੰਗ = ਲਹਿਰਾਂ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਵੇਂ ਹਵਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਾਵਰੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਹਵਾ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਅੰਗ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਚਿੰਗਾਰੀਆਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਅੰਗ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।
- ੨ ਬੀਜ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਦਰੱਖਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬੀਜ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹਵਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਨੇਕਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਜੈਸੇ ਏਕ ਆਗ ਤੇ ਕਨੂਕਾ ਕੋਟ ਆਗ ਉਠੈ

ਨਿਆਰੇ ਨਿਆਰੇ ਹੁਇ ਕੈ ਫੇਰਿ ਆਗ ਮੈ ਮਿਲਾਹਗੇ॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ, ਪੰਨਾ ੧੯)

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਮਿਸਰੀ ਕੀ ਤੁੰਬੀ ਰਚੀ ਰੰਗ ਰੂਪ ਤਾ ਆਹਿ।

੨ ਖਾਨ ਲਗਯੋ ਜਬ ਭਰਮੁ ਤਜਿ ਸੋ ਤਬ ਕਰਵੀ ਨਾਹਿ॥ ੧੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਤੁੰਬੀ = ਕੱਦੂ ਦੀ ਜਾਤ ਦਾ ਇਕ ਫਲ, ਅੱਲ, ਕੌੜ ਤੁੰਮਾ। ਮਿਸਰੀ = ਕੁੱਜੇ ਦੀ ਮਿਠਾਈ, ਕੂਜੇ ਵਿਚ ਜਮਾਇਆ ਸਾਫ ਖੰਡ ਦਾ ਪਿੰਡ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਮਿਸਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਣੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਹਦਾ ਨਾਂ ਮਿਸਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਰਚੀ = ਬਣਾਈ। ਰੂਪ = ਅਕਾਰ, ਬਣਤਰ। ਤਾ = ਉਸ ਵਰਗੀ। ਆਹਿ = ਹੈ। ਖਾਨ ਲਗਯੋ = ਖਾਣ ਲੱਗਾ। ਜਦ = ਜਦੋਂ। ਭਰਮ ਤਜਿ = ਤੁੰਬੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਛੱਡ ਕੇ। ਸੋ = ਉਹ। ਕਰਵੀ = ਕੌੜੀ। ਤਬ = ਤਦੋਂ, ਉਸ ਵੇਲੇ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮਿਸਰੀ ਦੀ ਤੁੰਬੀ ਬਣਾਈ, ਰੰਗ ਰੂਪ ਤੇ ਅਕਾਰ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।
- ੨ ਜਦੋਂ ਤੁੰਬੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਛੱਡ ਕੇ ਖਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੌੜੀ ਨਾ ਲੱਗੀ॥ ੧੯॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਪਾਵਕ ਮੈ ਦੀਪਕ ਘਨੇ ਨਭ ਮੈ ਘਟ ਮਠ ਨਾਮ।

੨ ਨੀਰ ਮਾਝ ਓਰਾ ਭਏ ਯੈਂ ਜਗ ਆਤਮ ਰਾਮ॥ ੨੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪਾਵਕ = ਅੱਗ। ਮੈ = ਵਿਚ। ਦੀਪਕ = ਦੀਵੇ। ਘਨੇ = ਬਹੁਤੇ। ਨਭ = ਅਕਾਸ਼। ਮੈ = ਵਿਚ। ਘਟ = ਘੜਾ। ਮਠ = ਮਠਾ, ਮਕਾਨ। ਨੀਰ = ਪਾਣੀ। ਮਾਝ = ਵਿਚ। ਓਰਾ = ਗੜੇ, ਬਰਫ। ਭਏ = ਹੋ ਗਏ। ਜਗਿ = ਜਗਤ ਵਿਚ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦੀਵੇ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਕਾਸ਼ ਘੜੇ ਵਿਚ ਦਿੱਸੇ ਤਾਂ ਘਟਾਕਾਸ਼, ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਅਕਾਸ਼ ਹੋਵੇ (ਪੁਲਾੜ-ਖਾਲੀ ਸੂਨਜ) ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਮਠਾਕਾਸ਼ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੨ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬਰਫ ਦੇ ਗੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਤਮ ਰਾਮ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ੨੦।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਤਿ ਕਹੋਂ ਤੋ ਹੈ ਨਹੀਂ ਮਿਥਯਾ ਕਹੋਂ ਤੋ ਆਹਿ।

੨ ਕਹਿ ਅਨਾਥ ਅਚਰਜ ਮਹਾਂ ਅਕਹਿ ਕਹੀਐ ਕਾਹਿ ॥ ੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਤਿ = ਸੱਚਾ। ਕਹੋਂ = ਆਖਾਂ। ਤੋ = ਤਾਂ। ਹੈ ਨਹੀਂ = ਕੁਝ ਵੀ ਸਲਾਮਤ ਨਹੀਂ, ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ। ਮਿਥਯਾ = ਝੂਠਾ, ਨਾਸ਼ਵੰਤ। ਕਹੋਂ = ਆਖਾਂ। ਤੋ = ਤਾਂ। ਆਹਿ = ਹੈ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਹਿ ਅਨਾਥ = ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਚਰਜ ਮਹਾਂ = ਬੜੀ ਹੈਰਾਨਗੀ ਹੈ। ਅਕਹਿ = ਅਕੱਥ, ਕਥਨ ਰਹਿਤ, ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਹੀਐ = ਆਖੀਏ। ਕਾਹਿ = ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਵੇਂ ?

ਅਰਥ :

੧ ਜੇਕਰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਦਿਸ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਜੇ ਝੂਠਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਤਿੰਨਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਅਸੱਤ ਹੈ। ਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ, ਨਾ ਹੁਣ ਹੈ, ਨਾ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਹੋਵੇਗਾ।

੨ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨਕੁਨ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਸੱਚਾ ਕਿਵੇਂ ਆਖੀਏ ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਕੋਈ ਤੁਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਝੂਠਾ ਵੀ ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਸੱਚ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ੳ) ਰਾਮੁ ਗਇਓ ਰਾਵਨੁ ਗਇਓ ਜਾ ਕਉ ਬਹੁ ਖਰਵਾਰੁ ॥

(ਸਲੋਕ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੧੪੨੯)

ਅ) ਐਸੇ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੁ ਪੇਖਨਾ ਰਹਨੁ ਨ ਕੋਉ ਪਈਹੈ ਰੇ ॥

(ਬਿਲਾਵਲੁ ਕਬੀਰ, ਪੰਨਾ ੮੫੫)

ੲ) ਇਹੁ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ਤੈ ਸਾਚਾ ਮਾਨਿਆ ਕਿਹ ਬਿਚਾਰਿ ॥

(ਸਲੋਕ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੧੧੮੭)

ੳ) ਆਵਨ ਜਾਨੁ ਇਕੁ ਖੇਲੁ ਬਨਾਇਆ ॥

(ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੨੯੪)

ੴ) ਜੇ ਉਪਜਿਓ ਸੇ ਬਿਨਸਿ ਹੈ ਪਰੇ ਆਜੁ ਕੈ ਕਾਲਿ ॥

(ਸਲੋਕ ਮ: ੯, ਪੰਨਾ ੧੪੨੯)

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਪੰਚਮੇ ਬਿਸ਼ੁਮ ॥ ੫ ॥

ਛੇਵਾਂ ਬਿਸੁਆਸ

ਇਸ ਛੇਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅਨਿੱਤਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ —

ਸਿੱਖ ਬਚਨ : ਸਿੱਖ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਸਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ —

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਭੋ ਭਗਵਨ ਮੋ ਮਨਿ ਭਯੋ ਸੰਸੈ ਦੇਹੁ ਨਿਵਾਰਿ।

੨ ਜਗੁ ਮਿਥਯਾ ਕਿਹਿ ਬਿਧਿ ਕਹਯੋ ਮੋ ਪ੍ਰਤਿ ਕਹੋ ਬਿਚਾਰਿ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਭੋ = ਹੇ। ਭਗਵਨ = ਗੁਰੂ ਜੀ। ਮੋ = ਮੇਰੇ। ਮਨਿ = ਮਨ ਵਿਚ, ਦਿਲ ਵਿਚ। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ।
ਸੰਸੈ = ਸੰਸਾਰ, ਸ਼ੱਕ। ਨਿਵਾਰਿ = ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਦਿਓ। ਜਗੁ = ਸੰਸਾਰ। ਮਿਥਯਾ = ਝੂਠਾ, ਅਸੱਤ।
ਕਿਹਿ = ਕਿਸ। ਬਿਧਿ = ਤਰੀਕੇ, ਢੰਗ ਨਾਲ। ਕਹਯੋ = ਆਖਿਆ। ਮੋ = ਮੇਰੇ। ਪ੍ਰਤਿ = ਤਾਈਂ, ਨੂੰ।
ਮੋ ਪ੍ਰਤਿ = ਮੈਨੂੰ। ਕਹੋ = ਆਖੋ। ਬਿਚਾਰਿ = ਵਿਚਾਰ ਕੇ, ਸੋਚ ਕੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਦਿਓ। ਕਿ

੨ ਜਗਤ ਨੂੰ ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਝੂਠਾ ਆਖਿਆ ਹੈ ? ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਦੱਸੋ ॥ ੧ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋਵਾਚ : ਗੁਰੂਦੇਵ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਦਸਦੇ ਹਨ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸੀਤਲ ਜਲ ਮ੍ਰਿਗਤ੍ਰਿਸਨ ਕੋ ਗਗਨ ਕਮਲ ਕੀ ਬਾਸ।

੨ ਸੁੰਦਰ ਅਤਿ ਬੰਧਯਾ ਸੁਵਨ ਐਸੋ ਜਗਤ ਪ੍ਰਕਾਸ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੀਤਲ = ਠੰਡਾ। ਜਲ = ਪਾਣੀ। ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨ = ਰੇਤਲੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਜਦ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ
ਸਿੱਧੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਦ ਰੇਤ ਦੀ ਚਮਕ ਅਰ ਅਬਖਰਾਤ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜਲ
ਭਰੀ ਝੀਲ ਭਾਸਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਪਿਆਸੇ ਆਦਮੀ ਜਾਂ ਮ੍ਰਿਗ ਆਦਿਕ ਜੀਵ ਉਸ ਵੱਲ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਜਲ ਦੂਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਢਲ ਕੇ ਤਿਰਛੀਆਂ ਹੋ
ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਰ ਜਲ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਫ਼ ਥਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰੇ
ਪਦਾਰਥਾਂ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਭੋਗ-ਵਿਲਾਸਾਂ ਨੂੰ ਮ੍ਰਿਗ-ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕੋ = ਦਾ। ਗਗਨ =
ਅਕਾਸ਼। ਕੀ = ਦੀ। ਬਾਸ = ਸੁਰੰਧੀ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ। ਬੰਧਯਾ = ਬਾਂਝ ਇਸਤਰੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸੰਤਾਨ
ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸੰਢ। ਸੁਵਨ = ਪੁੱਤਰ। ਐਸੋ = ਇੰਜ। ਪ੍ਰਕਾਸ = ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ (ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਆਖੇ ਕਿ) ਮ੍ਰਿਗ-ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਠੰਡਾ ਹੈ, ਅਕਾਸ਼ (ਵਿਚ ਖਿੜੇ) ਕੌਲ (ਫੁੱਲਾਂ) ਦੀ
(ਬੜੀ) ਸੁਰੰਧੀ (ਆ ਰਹੀ ਹੈ)

੨ ਸੰਢ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਹੈ, ਇੰਜ ਹੀ ਜਗਤ ਅਸਥਾਈ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ॥ ੨ ॥

ਅਰਥਾਤ : ਮ੍ਰਿਗ-ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦਾ ਪਾਣੀ, ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਫੁੱਲ, ਬਾਂਝ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਿਵੇਂ ਕਦੇ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਸਿਰਫ ਕਲਪਨਾ ਹੈ, ਇੰਜ ਸੰਸਾਰ ਤਿੰਨੋਂ ਸਮੇਂ ਅਸੱਤ ਹੈ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਜੋਂ ਨਭ ਮੈ ਕਲਪੀ ਘਨੀ ਪੁਤਰੀ ਬਿਬਿਧਿ ਅਨੇਕ ।

੨ ਕਰਤ ਜੁਧ ਅਤਿ ਕ੍ਰੂਧ ਜੁਤ ਐਸੇ ਜਗਤ ਬਿਬੇਕ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਿਉਂ = ਜਿਵੇਂ। ਨਭ = ਅਕਾਸ਼। ਮੈ = ਵਿਚ। ਕਲਪੀ = ਸੋਚੀ ਹੋਈ, ਖਿਆਲੀ ਦੁਨੀਆਂ। ਘਨੀ = ਬਹੁਤੀ। ਪੁਤਰੀ = ਪੁਤਲੀਆਂ। ਬਿਬਿਧਿ = ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਅਨੇਕ = ਬੇਅੰਤ। ਕਰਤ = ਕਰਦੀਆਂ। ਕ੍ਰੂਧ = ਕ੍ਰੋਧ, ਗੁੱਸਾ। ਜੁਤ = ਸਹਿਤ, ਸਮੇਤ, ਨਾਲ। ਬਿਬੇਕ = ਵਿਚਾਰ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਵੇਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਖਿਆਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
੨ ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੜੀਆਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੁਝ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ॥ ੩ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਨਾਥ ਸੁਪਨ ਕਾਹੂ ਨਰਹ ਦਿਸਨ ਬਿਖੈ ਭ੍ਰਮੁ ਹੋਇ ।

੨ ਪੂਰਬ ਤਜਿ ਪਸਚਮਿ ਗਯੋ ਤਿਹ ਬਿਖਾਦ ਜਗੁ ਸੋਇ ॥ ੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਨਾਥ = ਕਵੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਸੁਪਨ = ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ। ਕਾਹੂ = ਕਿਸੇ। ਨਰਹ = ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ। ਦਿਸਨ = ਦਿਸ਼ਾ। ਭ੍ਰਮੁ = ਭੁਲੇਖਾ। ਪੂਰਬ = ਚੜ੍ਹਦਾ, ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਤਜਿ = ਛੱਡ ਕੇ। ਪਸਚਮਿ = ਪੱਛਮ ਵੱਲ, ਜਿੱਧਰ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਦਾ ਹੈ। ਤਿਹ = ਉਸ। ਬਿਖਾਦ = ਦੁੱਖ, ਕਲੇਸ਼। ਜਗੁ = ਜੀਵ। ਸੋਇ = ਉਸ।

ਅਰਥ :

੧ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਸਫਰ ਵਿਚ ਚੱਲ ਪਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ ਭਰਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਰਸਤੇ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾ ਕੇ ਉਲਟ ਹੋ ਗਿਆ।
੨ ਚੜ੍ਹਦਾ ਪਾਸਾ ਛੱਡ ਲਹਿੰਦੇ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਾਫੀ ਰਸਤਾ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਲਟ ਰਸਤੇ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਉਹ ਜੀਵ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਇੰਜ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵੀ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਭੁੱਲਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਵਾਏ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਵਾਲਾ ਪਾਸਾ ਛੱਡ ਕੇ ਉਲਟ ਰਸਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ॥ ੪ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਰਵਿ ਕੀ ਰਸਮਿ ਸਮੇਟਿ ਕੈ ਕਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਰੁਚ ਮਾਲ ।

੨ ਪਹਿਰੈ ਬੰਧਿਆ ਕੇ ਸੁਵਨ ਸੋਭਾ ਬਨੀ ਬਿਸਾਲ ॥ ੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਰਵਿ = ਸੂਰਜ। ਕੀ = ਦੀ। ਰਸਮਿ = ਕਿਰਣ। ਸਮੇਟਿ ਕੈ = ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ। ਕਰੀ = ਕੀਤੀ। ਗ੍ਰੰਥ = ਗੀਤ ਲਈ, ਜੋੜ ਲਈ, ਬਣਾ ਲਈ। ਰੁਚ = ਸੁੰਦਰ, ਸੋਹਣੀ। ਮਾਲ = ਮਾਲਾ। ਪਹਿਰੈ = ਪਹਿਰਦਾ ਹੈ। ਬੰਧਿਆ = ਬਾਂਝ ਇਸਤਰੀ। ਕੇ = ਦਾ। ਸੁਵਨ = (ਸੀ. ਸੁਨ) ਪੁੱਤਰ।

ਸੋਭਾ = ਫੱਬਤ। ਬਿਸਾਲ = ਬਹੁਤੀ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਆਖੇ ਕਿ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਮਾਲਾ ਬਣਾ ਲਈਏ।
- ੨ ਉਸ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਸੰਢ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਪਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉਹਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਈ ਮਾਲਾ ਬੜੀ ਫੱਬ ਰਹੀ ਹੈ॥੫॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਸੇ ਸੀਂਗ ਕੇ ਧਨੁਖ ਕਰਿ ਗਗਨਿ ਪੁਰਖ ਲੀਏ ਜਾਹਿ।

੨ ਦੇਖਿ ਮਾਲ ਲਾਲਚ ਲਗਯੋ ਪੁਨਿ ਪੁਨਿ ਮਾਂਗਤ ਤਾਹਿ॥੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਸੇ = ਸਹੇ ਦੇ, ਖਰਗੋਸ਼ ਦੇ। ਸੀਂਗ = ਸਿੰਗ। ਕੇ = ਦਾ। ਕਰਿ = ਕਰਕੇ। ਗਗਨਿ = ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ। ਲੀਏ ਜਾਹਿ = ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੇਖਿ = ਦੇਖ ਕੇ। ਮਾਲ = ਮਾਲਾ। ਲਾਲਚ = ਲੋਭ। ਲਗਯੋ = ਲੱਗ ਗਿਆ। ਪੁਨਿ ਪੁਨਿ = ਮੁੜ-ਮੁੜ। ਮਾਂਗਤ = ਮੰਗਦਾ। ਤਾਹਿ = ਉਸ ਨੂੰ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਇਕ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖ) ਸਹੇ ਦੇ ਸਿੰਗਾਂ ਦਾ ਤੀਰ ਕਮਾਨੁ ਬਣਾ ਕੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ (ਸ਼ਿਕਾਰ) ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।
- ੨ (ਬਾਂਝ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਗਲ ਪਈ) ਮਾਲਾ ਦੇਖ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਲੋਭ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਉਸ ਤੋਂ (ਉਹ ਮਾਲਾ) ਮੰਗਦਾ ਹੈ॥੬॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਵਹ ਮਾਂਗਤ ਵਹ ਦੇਤ ਨਹਿ ਬਢੀ ਪਰਸਪਰ ਰਾਰਿ।

੨ ਨਾ ਕਛੁ ਭਯੋ ਨ ਹੈ ਕਛੁ ਐਸੋ ਜਗਤ ਬਿਚਾਰਿ॥੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਵਹ = ਉਹ (ਰਾਹੀ, ਅਕਾਸ਼ ਦਾ ਪਾਂਧੀ)। ਮਾਂਗਤ = ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਦੇਤ ਨਹਿ = ਦੇਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਬਢੀ = ਵਧ ਗਈ। ਪਰਸਪਰ = ਆਪਸ ਵਿੱਚ, ਆਪੋ ਵਿੱਚ। ਰਾਰਿ = ਝਗੜਾ, ਲੜਾਈ। ਭਯੋ = ਹੋਇਆ। ਐਸੋ = ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਬਿਚਾਰਿ = ਬਿਚਾਰੋ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਉਹ (ਦੂਜਾ ਅਕਾਸ਼ਚਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਮਾਲਾ) ਮੰਗਦਾ ਹੈ (ਪਰ) ਉਹ (ਬਾਂਝ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਮਾਲਾ) ਦੇਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਉਂ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਝਗੜਾ ਵਧ ਗਿਆ।
- ੨ ਨਾ ਝਗੜਾ ਹੋਇਆ, ਨਾ ਕੋਈ ਮਾਲਾ ਹੈ—ਇੰਜ ਹੀ ਜਗਤ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ। ਨਾ ਜਗਤ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ, ਨਾ ਹੁਣ ਹੈ, ਨਾ ਅੱਗੋਂ (ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ) ਹੋਵੇਗਾ॥੭॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਗਗਨ ਸਿੰਧ ਕੀ ਲਹਰਿ ਲੈ ਆਨਿ ਬਨਾਯੋ ਧਾਮ।

੨ ਐਸੋ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਮੈ ਦੇਖਿ ਜਗਤ ਅਭਿਰਾਮ॥੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਗਗਨ = ਅਕਾਸ਼, ਆਸਮਾਨ। ਸਿੰਧ = ਸਮੁੰਦਰ। ਲਹਰਿ = ਤਰੰਗਾਂ ਰੂਪ ਇੱਟਾਂ। ਲੈ = ਲੈ ਕੇ। ਆਨਿ = ਆਣ ਕੇ। ਧਾਮ = ਘਰ। ਦੇਖਿ = ਦੇਖਿਆ। ਅਭਿਰਾਮ = ਸੁੰਦਰ, ਸੋਹਣਾ, ਖੂਬਸੂਰਤ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਰੂਪ ਇੱਟਾਂ ਲੈ ਕੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਘਰ ਬਣਾ ਲਵੇ।

੨ ਇੰਜ ਹੀ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥੯॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਮ੍ਰਿਗਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ^੧ ਕੋ ਨੀਰ ਲੈ ਸੀਂਚਜੋ ਨਭ ਅੰਭੋਜ।

੨ ਤਾ ਸੁਗੰਧ ਆਈ^੨ ਸਰਸ ਆਹਿ ਜਗਤ ਯਹ ਖੋਜ॥੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕੋ = ਦਾ। ਨੀਰ = ਪਾਣੀ। ਸੀਂਚਜੋ = ਸਿੰਜਿਆ, ਪਾਣੀ ਲਾਇਆ। ਨਭ = ਆਸਮਾਨ। ਅੰਭੋਜ (ਅੰਭ) (ਸੰ. ਅਘੋਜ) = ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਕਮਲ ਫੁੱਲ। ਤਾ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ। ਸਰਸ = ਬੜੀ, ਬਹੁਤ, ਅਧਿਕ। ਆਹਿ = ਹੈ। ਯਹ = ਇਹ। ਖੋਜ = ਵਿਚਾਰ।

ਅਰਥ :

੧ ਮ੍ਰਿਗ-ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਪਾਣੀ ਲੈ ਕੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਮਲ ਫੁੱਲਾਂ (ਦੀ ਬਰੀਚੀ) ਨੂੰ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

੨ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਖਿੜੇ ਕੌਲ ਫੁੱਲਾਂ) ਦੀ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਕਲਪਿਤ ਮ੍ਰਿਗ-ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਪਾਣੀ, ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੌਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਸਰਾਸਰ ਝੂਠ ਹੈ, ਇੰਜ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ॥੯॥

ਸੇਵਕ ਵਲੋਂ ਅਰਜ਼ :

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਜਗਤ ਜਗਤ ਸਭੁ ਕੋ ਕਹੈ ਅਰੁ ਪੁਨਿ ਦੇਖੀਐ ਨੈਨ।

੨ ਸੋ ਮਿਥਯਾ ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਕਹੋਂ ਆਰਤ ਜਨ ਸੁਖ ਦੈਨ॥੧੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਭੁ ਕੋ = ਸਭ ਕੋਈ, ਹਰ ਇਕ। ਕਹੈ = ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਪੁਨਿ = ਫੇਰ। ਦੇਖੀਐ = ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਨੈਨ = ਅੱਖਾਂ। ਸੋ = ਉਸ (ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ)। ਮਿਥਯਾ = ਝੂਠਾ। ਕਿਹ = ਕਿਸ। ਬਿਧਿ = ਢੰਗ, ਤਰੀਕਾ। ਕਹੋਂ = ਆਖਾਂ। ਆਰਤ = ਦੁਖੀ। ਜਨ = ਮਨੁੱਖ।

ਅਰਥ :

੧ ਸੰਸਾਰ-ਸੰਸਾਰ ਹਰ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਵੀ ਹਾਂ।

੨ ਹੇ ਦੁਖੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਮੈਂ ਉਸ (ਦਿਸਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ) ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਝੂਠਾ ਆਖਾਂ ?॥੧੦॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਰੱਜੁ ਦੇਖਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਘਨੇ ਕਲਪੈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ।

੨ ਕੋ ਰਜੁ ਕੋ ਸਰਪ ਕਹਿ ਕੋਈ ਪੁਹਮਿ ਦਰਾਰ॥੧੧॥*

ਪਦ ਅਰਥ :

ਰੱਜੁ (ਰੱਜੁ) = ਰੱਸੀ। ਦੇਖਿ = ਦੇਖ ਕੇ। ਪ੍ਰਾਨੀ = ਮਨੁੱਖ। ਘਨੇ = ਬਹੁਤੇ। ਕਲਪੈ = ਕਲਪਦੇ ਹਨ, ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਕਿਆਸ-ਅਰਾਈਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ = ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ। ਕੋ = ਕੋਈ। ਕਹਿ = ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੁਹਮਿ = ਧਰਤੀ। ਦਰਾਰ = ਤਰੇੜ, ਦਰਜ।

ਅਰਥ :

੧ (ਮੂੰਹ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੇਢੀ-ਮੇਢੀ) ਪਈ ਰੱਸੀ ਦੇਖ ਕੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਤੋਂ

੧ ਦੇਖੇ ਇਸੇ ਬਿਸ਼ਮ ਦੇ ਦੂਜੇ ਬੰਦ ਦੇ ਅਰਥ।

੨ ਪਾਠੜ ਸੁੰਗਧਤਾਈ ਵੀ ਹੈ।

* ਪਾਠੜ : ਕੋ ਤਰੁ ਜਰ ਕੋ ਸਰਪ ਕਹਿ ਕੋਈ ਪੁਹਮਿ ਦਰਾਰ॥੧੧॥

ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।

੨ ਕੋਈ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਜੜ੍ਹ, ਕੋਈ ਸੱਪ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਦਰਜ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ॥ ੧੧॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਸੁਕਤਿ ਨਿਰਖਿ ਬਹੁ ਭੇਦ ਲਹਿ ਪ੍ਰਾਨੀ ਕਲਪੈ ਤਾਂਹਿ।

੨ ਕੋ ਭੇਡਰ ਕੋ ਰਜਤ ਕਹਿ ਕੋ ਕਹਿ ਕਾਗਰ ਆਹਿ॥ ੧੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੁਕਤਿ = ਸਿੱਪੀ। ਨਿਰਖਿ = ਦੇਖ ਕੇ। ਬਹੁ = ਬਹੁਤੇ। ਭੇਦ = ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਲਹਿ = ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਨੀ = ਮਨੁੱਖ। ਕਲਪੈ = ਖਿਆਲਦਾ ਹੈ, ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਂਹਿ = ਉਸ ਨੂੰ। ਕੋ = ਕੋਈ। ਭੇਡਰ = ਅਬਰਕ*। ਰਜਤ = ਚਾਂਦੀ। ਕਹਿ = ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੋ = ਕੋਈ। ਕਾਗਰ = ਕਾਗਜ਼। ਆਹਿ = ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ ਸਿੱਪੀ ਪਈ ਦੇਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

੨ ਕੋਈ ਅਬਰਕ, ਕੋਈ ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਗਜ਼ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ॥ ੧੨॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਪੂਰਨ ਅਦੈ ਆਤਮਾ ਅਭੈ ਅਚੱਲ ਅਪਾਰ।

੨ ਮਿਥਯਾ ਹੀ ਕਲਪਯੋ ਘਨੋ ਤਾ ਮੈ ਯਹ ਸੰਸਾਰ॥ ੧੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪੂਰਨ = ਵਿਆਪਕ। ਅਦੈ = ਅਦੈਤ। ਅਭੈ = ਨਿਡਰ। ਅਚੱਲ = ਚਲਾਇਮਾਨ ਰਹਿਤ। ਅਪਾਰ = ਬੇਅੰਤ। ਮਿਥਯਾ = ਝੂਠ ਹੀ। ਕਲਪਯੋ = ਮੰਨ ਲਿਆ। ਘਨੋ = ਬਹੁਤ। ਤਾ ਮੈ = ਉਸ ਵਿੱਚ। ਯਹ = ਇਹ।

ਅਰਥ :

੧ ਅਦੈਤ, ਨਿਡਰ, ਅਚੱਲ, ਪਾਰਾਵਾਰ ਰਹਿਤ ਜੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੇ ਵਿਆਪਕ ਹੈ।

੨ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਝੂਠ ਮੂਠ ਹੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ॥ ੧੩॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਆਨ ਭਿੰਨ ਨਹਿ ਤੋਇ ਤੇ ਬੁਦਬੁਦ ਫੇਨ ਤਰੰਗ।

੨ ਯਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਸਾਰ ਯਹ ਸੁਧ ਸ਼ਰੂਪ ਅਭੰਗ॥ ੧੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਆਨ = ਹੋਰ। ਭਿੰਨ = ਵੱਖਰਾ। ਤੋਇ = ਪਾਣੀ। ਤੇ = ਤੋਂ। ਬੁਦਬੁਦ = ਬੁਲਬੁਲੇ। ਫੇਨ = ਝੱਗ। ਤਰੰਗ = ਲਹਿਰਾਂ। ਯਾ = ਇਸ। ਪ੍ਰਕਾਰ = ਤਰ੍ਹਾਂ। ਯਹ = ਇਹ। ਅਭੰਗ = ਨਾਸ ਰਹਿਤ।

ਅਰਥ :

੧ ਬੁਲਬੁਲੇ, ਝੱਗ ਤੇ ਲਹਿਰਾਂ ਇਹ ਸਭ ਪਾਣੀ 'ਚੋਂ' ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ।

੨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦਿਸਦੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਾਸ ਰਹਿਤ ਸੁੱਧ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੱਖਰਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ॥ ੧੪॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਪੂਰਨ ਆਤਮ ਮੈ ਜਗਤ ਕੰਚਨ ਮੁਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ।

੨ ਅਦੈ ਅਚਲ ਅਰੂਪ ਅਜ ਮੁੱਦ੍ਰਾ ਨਾਮ ਅਸਾਰ॥ ੧੫॥

*ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲਿਲਾਰੀ ਲੋਕ ਅਬਰਕ ਪੱਗਾਂ ਨੂੰ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਪਦ ਅਰਥ :

ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਕੰਚਨ = ਸੋਨਾ। ਮੁਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ = ਮੋਹਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੋਹਰ ਵਾਂਗ। ਅਦੈ = ਦੈਸ਼
ਰਹਿਤ। ਅਚਲ = ਜਾਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਚਲਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ। ਅਰੂਪ = ਰੂਪ ਰੰਗ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।
ਅਜ = ਮਾਇਆ ਰਹਿਤ, ਅਜਨਮਾ, ਮੌਤ ਰਹਿਤ। ਮੁੱਢਾ = ਮੋਹਰ ਛਾਪ। ਅਸਾਰ = ਝੂਠਾ, ਅਸੱਤ।

ਅਰਥ :

੧ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇੰਜ ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਮੋਹਰ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ
ਸੋਨਾ।

੨ ਦੈਸ਼ ਰਹਿਤ ਚਲਾਇਮਾਨ ਰਹਿਤ, ਰੂਪ ਰੰਗ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ, ਅਜਨਮਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਇਕ ਮੋਹਰ ਛਾਪ ਹੈ॥ ੧੫॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਕਾਸਟ ਮੈ ਰਹਟਾ ਭਯੋ ਰਹਟੇ ਮੈ ਭਯੋ ਫੇਰ।

੨ ਪਰਯੋ ਤੂਲ ਤਾ ਫੇਰ ਮੈ ਭਯੋ ਸੂਤ ਕੋ ਢੇਰ॥ ੧੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਾਸਟ = ਲੱਕੜ। ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਰਹਟਾ = ਚਰਖਾ। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ, ਬਣ ਗਿਆ। ਰਹਟੇ
ਮੈ = ਚਰਖੇ ਵਿੱਚ। ਫੇਰ = ਗੋੜ, ਚੱਕਰ, ਤਕਲਾ। ਪਰਯੋ = ਪਿਆ। ਤੂਲ = ਰੂੰਈਂ। ਤਾ = ਉਸ।
ਫੇਰ = ਤੱਕਲੇ ਵਿੱਚ। ਕੋ = ਦਾ। ਢੇਰ = ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਲੱਕੜ 'ਚੋਂ ਚਰਖਾ ਬਣਾ ਗਿਆ, ਚਰਖੇ ਵਿੱਚ ਤੱਕਲਾ ਹੋ ਗਿਆ।

੨ ਉਸ ਤੱਕਲੇ ਦੇ ਗੋੜ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੂਤਰ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਹੋ ਗਏ॥ ੧੬॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਬਸਨ ਭਯੋ ਤਾ ਸੂਤ ਮੋ ਪੁਤਲੀ ਬਸਨ ਮੰਝਾਰ।

੨ ਆਪਸ ਮੈ ਪੁਤਰੀਂ ਸਬੈ ਕਰਤ ਪਰਸਪਰ ਰਾਰ॥ ੧੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਸਨ = ਕੱਪੜਾ। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ। ਤਾ = ਉਸ। ਸੂਤ = ਸੂਤਰ, ਧਾਗਾ। ਮੋ = ਵਿੱਚੋਂ।
ਪੁਤਲੀ = ਪੁਤਲੀਆਂ, ਕੱਪੜੇ ਉੱਪਰ ਛਾਪੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ, ਤਸਵੀਰਾਂ। ਮੰਝਾਰ = ਵਿੱਚ।
ਆਪਸ ਮੈ = ਆਪੋ ਵਿੱਚ। ਪੁਤਰੀਂ = ਪੁਤਲੀਆਂ, ਮੂਰਤਾਂ। ਕਰਤ = ਕਰਦੀਆਂ। ਪਰਸਪਰ = ਇਕ ਦੂਜੇ
ਨਾਲ। ਰਾਰ = ਝਗੜਾ।

ਅਰਥ :

੧ (ਉਸ ਕੱਤੇ ਹੋਏ ਸੂਤਰ ਤੋਂ) ਕੱਪੜਾ ਬਣ ਗਿਆ (ਤੇ ਛਾਪਣ ਵਾਲੇ ਨੇ) ਉਸ ਕੱਪੜੇ ਉੱਪਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ (ਤਸਵੀਰਾਂ) ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ।

੨ ਫੇਰ ਉਹ ਪੁਤਲੀਆਂ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਲੜਾਈ-ਝਗੜਾ ਕਰਦੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ॥ ੧੭॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਕਾਸਟ ਕੋ ਅਰੁ ਰਾਰ ਕੋ ਕਹੋ ਕਹਾ ਸਨਬੰਧ।

੨ ਤਨ ਬਿਕਾਰ ਯੈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਮੈ ਕਲਪੈ ਪ੍ਰਾਨੀ ਅੰਧੁ॥ ੧੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਾਸਟ = ਲੱਕੜ। ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਰਾਰ = ਝਗੜਾ, ਲੜਾਈ। ਕੋ = ਦਾ। ਕਹੋ = ਦੱਸੋ।

ਕਹਾ = ਕੀ, ਕਿੱਥੇ। ਸਨਬੰਧ = ਸਾਂਝ, ਜੋੜ, ਮਿਲਾਪ। ਤਨ = ਸਰੀਰ। ਬਿਕਾਰ = ਵਿਗਾੜ, ਹੋਰ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਬਦਲ ਜਾਣਾ, ਤਬਦੀਲੀ। ਯੋਂ = ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਬ੍ਰਹਮ = ਪਰੀ ਪੂਰਨ ਪਰਮਾਤਮਾ। ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਕਲਪੈ = ਸ਼ੱਕ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਨੀ = ਮਨੁੱਖ। ਅੰਧੁ = ਬੇਸਮਝ, ਅਗਿਆਨੀ।

ਅਰਥ :

੧ ਦੱਸੋ, ਲੱਕੜੀ ਤੇ ਲੜਾਈ-ਝਗੜੇ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਕੀ ਜੋੜ ਹੈ ?

੨ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂਰਖ ਅਗਿਆਨੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਬਦਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ੧੮।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬ੍ਰਹਮ ਰਤਨ ਨਿਰਮੇਲ ਨਿਜ ਤਾ ਕੋ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਅਨੰਤ।

੨ ਹੈ ਨਾਹੀਂ ਕਹਤੇ ਨ ਬਨੈ ਐਸੋ ਜਗੁ ਦਰਸੰਤ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬ੍ਰਹਮ ਰਤਨ = ਏਥੇ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਰਤਨ (ਹੀਰਾ) ਕਿਹਾ ਹੈ। ਨਿਰਮੇਲ = ਅਮੋਲਕ, ਬੇ-ਕੀਮਤਾ। ਨਿਜ = ਆਪਣਾ ਆਪਾ। ਤਾ = ਉਸ। ਕੋ = ਦੀਆਂ। ਕ੍ਰਾਂਤਿ = ਕ੍ਰਾਂਤੀਆਂ, ਖੂਬੀਆਂ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸ਼ੋਭਾ। ਅਨੰਤ = ਬੇਅੰਤ, ਬੇਸੁਮਾਰ। ਕਹਤੇ ਨ ਬਨੈ = ਕਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਐਸੋ = ਇੰਜ। ਦਰਸੰਤ = ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਹੀਰਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਸ਼ੋਭਾ ਹੈ।

੨ ਸੰਸਾਰ ਕੁਝ ਵੀ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਕੁਝ ਕਹਿਣੀ ਬਣਦੀ, ਇੰਝ ਜਗਤ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ॥ ੧੯ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਹਿ ਅਨਾਥ ਕਾ ਸੋਂ ਕਹੋਂ ਆਦਿ ਮੱਧਿ ਅਰੁ ਅੰਤਿ।

੨ ਜਜੋਂ ਰਵਿ ਮੈ ਨਹੀਂ ਪਾਈਐ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਕੋ ਤੰਤ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਾ = ਕਿਸ। ਸੋਂ = ਨਾਲ, ਨੂੰ। ਕਹੋਂ = ਆਖਾਂ। ਆਦਿ = ਸੰਸਾਰ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ (ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿੱਚ)। ਮੱਧਿ = ਸੰਸਾਰ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਿਚਲਾ ਸਮਾਂ (ਵਰਤਮਾਨ)। ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਅੰਤਿ = ਅਖੀਰ। ਜਜੋਂ = ਜਿਵੇਂ। ਰਵਿ = ਸੂਰਜ। ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਨਿਸ = ਰਾਤ। ਬਾਸੁਰ = ਦਿਨ। ਕੋ = ਦਾ। ਤੰਤ = ਭੇਦ, ਕਾਰਣ, ਹੇਤੁ, ਸਬੱਬ।

ਅਰਥ :

੧ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਹੈ।

੨ ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਾਤ ਜਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਫਰਕ ॥ ੨੦ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਜਗਤ ਮਿਥਯਾ ਖਸਟਮੇ ਬਿਸ਼ੁਮ। ੬।

ਸੱਤਵਾਂ ਬਿਸੁਆਮ

ਸਿੱਖ ਬਚਨ ਕਹਤ ਹੈ : ਸਿੱਖ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਪ੍ਰਨਾਮ ਮਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਦੀਨ ਦਯਾਲੁ ।

੨ ਜਗਤ ਭਰਮੁ ਨਾਸਯੋ ਸਹਜਿ ਸੁਨਿ ਤਵ ਬਚਨ ਰਸਾਲੁ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਾਰੰ ਬਾਰ = ਮੁੜ-ਮੁੜ। ਪ੍ਰਨਾਮ = ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਹਾਂ। ਦੀਨ = ਗਰੀਬ।
ਦਯਾਲੁ = ਦਿਆਲੂ, ਕਿਰਪਾਲੂ। ਭਰਮੁ = ਭੁਲੇਖਾ। ਬਹੁ = ਬਹੁਤਾ। ਨਾਸਯੋ = ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਖਤਮ
ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁਨਿ = ਸੁਣ ਕੇ। ਤਵ = ਤੁਹਾਡੇ। ਰਸਾਲੁ = ਸੁੰਦਰ, ਸੋਹਣੇ-ਸੋਹਣੇ। ਬਚਨ = ਬੋਲ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਰਮ ਦਿਆਲੂ ਗੁਰੂ ਜੀ! ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਹਾਂ।

੨ ਤੁਹਾਡੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰੂਪ ਬੋਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਜੋ ਭੁਲੇਖਾ ਸੀ, ਉਹ ਖਤਮ
ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ॥ ੧ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਭੈ ਭਗਵਨ ਤੁਮ ਮਯਾ ਤੇ ਭਯੋ ਬਿਗਤ ਸੰਦੇਹ ।

੨ ਸੁਧ ਸ੍ਰੁਰੂਪ ਲਹਯੋ ਭਲੇ ਵਿਸਰਯੋ ਦੇਹ ਅਦੇਹ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਭੈ = ਹੇ। ਭਗਵਨ = ਗੁਰੂ ਜੀ। ਤੁਮ = ਤੁਹਾਡੀ। ਮਯਾ = ਕਿਰਪਾ। ਤੇ = ਕਰਕੇ, ਨਾਲ।
ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ। ਬਿਗਤ = ਨਾਸ। ਸੰਦੇਹ = ਸੰਸਾ। ਲਹਯੋ = ਜਾਣ ਲਿਆ। ਭਲੇ = ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ
ਨਾਲ। ਸੁਧ ਸ੍ਰੁਰੂਪ = ਸਮੂਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਵਿਸਰਯੋ = ਭੁੱਲ ਗਿਆ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗੁਰੂਦੇਵ! ਤੁਹਾਡੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸ਼ੱਕ-ਸ਼ੁੱਧ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

੨ ਮੇਰਾ ਜੋ ਪਰਮ ਆਪਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਦੇਹ
(ਸਰੀਰ) ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੨ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਗ ਤਗ ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਨਹਿ, ਨਹਿ ਈਸੁਰ ਨਹਿ ਜੀਵ ।

੨ ਸਤ ਝੁਠ ਮੋ ਮੈ ਨਹੀਂ ਅਮਲ ਸਮਲ ਤ੍ਰਿਯ ਪੀਵ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਗ (ਅਗਯ) = ਅਗਿਆਨੀ, ਮੂਰਖ, ਅਨਜਾਣ, ਅਨਪੜ੍ਹ। ਤਗ (ਤਗਯ) = ਗਿਆਨਵਾਨ,

ਸਮਝਦਾਰ, ਵਿਦਵਾਨ। ਸੁਭ = ਚੰਗਾ। ਅਸੁਭ = ਮਾੜਾ। ਈਸ਼ਰ = ਐਸ਼ਰਯ ਵਾਲਾ, ਕਰਤਾਰ। ਸਤ = ਸੱਚ। ਮੇ = ਮੇਰੇ। ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਅਮਲ = ਨਿਰਮਲ, ਸੁੱਧ, ਉੱਜਲ। ਸਮਲ = ਮਲ ਸਹਿਤ, ਮੈਲਾ, ਮੈਲ ਵਾਲਾ, ਅਸੁੱਧ। ਤ੍ਰਿਯ = ਇਸਤਰੀ। ਪੀਵ = ਪਤੀ।

ਅਰਥ :

੧ ਨਾ ਅਗਿਆਨੀ ਤੇ ਨਾ ਗਿਆਨੀ, ਨਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਮਾੜਾ, ਨਾ ਜੀਵ ਤੇ ਨਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ।

੨ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਮੇਰੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੈਲਾਪਨ ਜਾਂ ਉੱਜਲਾਪਨ ਦਾ ਦੰਦਵਾਦ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਪਤੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ॥ ੩॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਆਸ੍ਰਮ ਬਰਨ ਨ ਦੇਵ ਨਰੁ, ਗੁਰੁ ਸਿਖੁ ਧਰਮ ਨ ਪਾਪ।

੨ ਪੂਰਨ ਆਤਮ ਏਕ ਰਸ, ਨਹਿ ਘਟ ਬਢ ਮਾਪ ਅਮਾਪ॥ ੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਆਸ੍ਰਮ = ਚਾਰ ਆਸ੍ਰਮ (ਪੁਰਾਣਕ ਮੱਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਚਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਹੈ : ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ, ਗ੍ਰਿਹਸਤ, ਵਾਨਪ੍ਰਸਥ, ਸੰਨਿਆਸ) ਬਰਨ = ਚਾਰ ਵਰਨ : ਖੱਤਰੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸੂਦਰ, ਵੈਸ਼ਾ। ਦੇਵ = ਦੇਵਤਾ। ਨਰੁ = ਮਨੁੱਖ। ਏਕ ਰਸ = ਲਗਾਤਾਰ। ਬਢ = ਵੱਧ। ਮਾਪ = ਮਿਣਤੀ। ਅਮਾਪ = ਮਿਣਤੀ ਰਹਿਤ। ਆਤਮ = ਆਪਣਾ ਆਪ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ। ਪੂਰਨ = ਸੰਪੂਰਨ, ਵਿਆਪਕ।

ਅਰਥ :

੧ ਮੇਰੇ ਉਸ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾ (ਚਾਰ) ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਦਾ ਭੇਦ, ਨਾ (ਚਾਰ) ਵਰਨ (ਵੰਡ), ਨਾ ਦੇਵਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ, ਨਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਫਰਕ, ਨਾ ਪੁੰਨ ਤੇ ਪਾਪ (ਦੀ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਹੈ)।

੧ ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮ :

ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ : (ੳ) ਜਨੋਉ ਧਾਰ ਕੇ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਾਸ ੨੪ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਤੀਕ ਕਾਮਾਦਿ ਵਿਕਾਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਰਹਿਣਾ।

ਗ੍ਰਿਹਸਤ : (ਅ) ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਦੱਖਣਾ ਦੇ ਕੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਵਿਆਹ ਕੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਜੀਵਨ (੫੦ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਤੀਕ) ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ।

ਵਾਨ ਪ੍ਰਸਥ : (ੳ) ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸਤਰੀ ਸਮੇਤ ਅਥਵਾ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਵਾਨਪ੍ਰਸਥ ਕਰਨਾ, ਅਰਥਾਤ ਬਨ (ਜੰਗਲ) ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਅਗਨਿ ਹੋਰ ਆਦਿਕ ਧਰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਏਕਾਂਤ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿੱਚ ੭੫ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਤੀਕ ਰਹਿਣਾ।

ਸੰਨਿਆਸ : (ਸ) ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰਨਿਆਸ ਧਾਰ ਕੇ ਅਗਨਿ ਹੋਰ ਆਦਿ ਸਭ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਅਰ ਭਿਖਯਾ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਨਿਰਵਾਹ ਕਰਨਾ।

੨ ਪਾਪੁ ਪੁੰਨ ਦੋਉ ਤਹਿ ਨਾਹੀ॥ (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੩੪੧)

੩ ਨ ਘਾਟ ਹੈ ਨ ਬਾਢ ਹੈ ਨ ਘਾਟ ਬਾਢ ਹੋਤ ਹੈ॥ (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ, ਪੰਨਾ ੨੬)

*੨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਗੋਰਾ, ਕਾਲਾ ਆਦਿ ਵਰਣ (ਰੰਗ) ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਛੇ ਨਾਲ ਖਾਸ ਕੁਲ ਦਾ ਰੂਢੀ ਨਾਮ ਹੋ ਕੇ ਭਿੰਨ ਜਾਤੀ ਬਾਪੀ ਗਈ। (ਦੇਖੋ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੁਰਾਣ ਅੰਸ਼ ੨ ਅਧਿ. ੪)

ਸਿਮ੍ਰਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਰ ਵਰਣਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਇਉਂ ਹਨ :-

(ੳ) ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਛੇ ਕਰਮ ਹਨ—ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ, ਯਗਯ ਕਰਨਾ, ਕਰਾਉਣਾ, ਦਾਨ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਲੈਣਾ।

(ਅ) ਛੱਤ੍ਰੀ (ਜ਼ਕੀ) ਦੇ ਚਾਰ ਕਰਮ ਹਨ—ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨਾ, ਯਗਯ ਕਰਨਾ, ਦਾਨ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਦੀ ਰਖਯਾ ਕਰਨੀ।

(ੳ) ਵੈਸ਼ਯ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕਰਮ ਹਨ—ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ, ਵਣਿਜ (ਵਪਾਰ) ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ।

(ਸ) ਸੂਦ੍ਰ (ਸ਼ੂਦ੍ਰ) ਦਾ ਇਕ ਕਰਮ ਹੈ ਕਿ ਤੋਹਾਂ ਵਰਣਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਵਰਣ ਦਿਜ ਕਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਜਨਮ ਹਨ ਇਕ ਮਾਤਾ ਦੇ ਉਦਰ (ਪੇਟ) ਤੋਂ, ਦੂਜਾ ਧਰਮ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਤੋਂ, ਸੰਸਕਾਰ ਜਨਮ ਦਾ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਲਿਖੀ ਹੈ।.....

(ਬ੍ਰਾਹਮਣ)—ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਧਾਰਣ ਸਮੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਡੰਡਾ ਚੋਟੀ ਤੀਕ ਲੰਮਾ ਢੱਕ (ਪਲਾਸ਼) ਜਾਂ ਬਿਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਰ ਜਨੋਉ ਕਪਾਸ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ।

(ਖੱਤਰੀ)—ਖੱਤਰੀ ਦਾ ਡੰਡਾ ਬਰੋਟੇ ਦਾ ਮੱਥੇ ਤੀਕ ਲੰਮਾ ਅਤੇ ਜਨੋਉ ਅਲਸੀ ਦੀ ਸਟ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਫੁਟ ਨੋਟ ਪੰਨਾ ੭੫ ਤੋਂ)

੨ ਮੇਰਾ ਪਰਮ ਆਪਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਇਕ ਰਸ (ਆਸਮਾਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਨਾ ਉਹ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੈ ਨਾ ਘੱਟ, ਉਹ ਅਮਿਣਵਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਸੇ ਮਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ॥ ੪ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਮਨ ਬੁਧਿ ਇੰਦ੍ਰਯ ਪ੍ਰਾਨ ਨਹਿ, ਪੰਚ ਭੂਤ ਹਉ ਨਾਹਿ।

੨ ਗਜਾਤਾ ਗਜਾਨ ਨ ਗੋਯ ਕਛੁ ਨਹਿ ਸਬ ਹੂੰ ਸਬ ਮਾਹਿ ॥ ੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਇੰਦ੍ਰਯ = ਦਸ ਇੰਦ੍ਰੀਏ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ (ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਇੰਦ੍ਰੇ ਹੱਥ, ਪੈਰ, ਮੂੰਹ, ਗੁਦਾ ਤੇ ਲਿੰਗ), ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀਏ (ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨ, ਨੱਕ ਜੀਭ, ਤ੍ਰਿਚਾ (ਚਮੜੀ)। ਪੰਚ = ਪੰਜ, ਗਿਣਤੀ ਦੇ ੫। ਭੂਤ = ਤੱਤ। ਹਉ = ਮੈਂ। ਗਜਾਤਾ = ਜਾਣਨਵਾਲਾ, ਗਿਆਨਵਾਨ, ਗਿਆਨੀ। ਗਜਾਨ = ਜਾਣਨਾ, ਬੋਧ, ਸਮਝ, ਇਲਮ। ਗੋਯ = ਵਸਤੂ, ਜਾਣਨ ਯੋਗ, ਸਮਝਣ ਲਾਇਕ, ਗਾਉਣ ਲਾਇਕ। ਸਬ = ਸਾਰੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਮਨ ਬੁਧਿ ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ, ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਪ੍ਰਾਣ ਅਤੇ ਪੰਜ ਤੱਤ ਵੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

੨ ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਣਨਾ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਬੋਧ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਸਮਝਣਯੋਗ ਵਸਤੂ ਹੀ ਹੈ, ਨਾ ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਹਨ ॥ ੫ ॥

ਸੋਰਠਾ ॥ ੧ ਮੈਂ ਚੇਤੰਨ ਸ੍ਰੁਰੂਪ ਇੰਦ੍ਰਜਾਲ ਵਤ ਜਗਤ ਯਹ।

੨ ਮੈਂ ਤੂੰ ਕਥਾ ਅਨੂਪ ਯਹ ਵਹ ਕਹਤ ਨ ਸੰਭਵੈ ॥ ੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਚੇਤੰਨ = ਚੇਤੰਨਜ, ਆਤਮਾ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ, ਕਰਤਾਰ। ਇੰਦ੍ਰਜਾਲ = ਤਮਾਸ਼ਾ, ਜਾਦੂਗਰੀ, ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲੀ, ਕ੍ਰਿਯਾ, ਵਸਿ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ, ਰਿਖੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਤ ਭੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਇੰਦਰ ਬਹੁਣੇ ਜਾਲ ਬਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਵਤ = ਵਾਂਗ, ਵਰਗਾ। ਕਥਾ = ਕਹਾਣੀ। ਯਹ = ਇਹ। ਵਹ = ਉਹ। ਕਹਤ = ਕਹਿਣਾ। ਨ ਸੰਭਵੈ = ਬਣਦਾ ਨਹੀਂ। ਕਹਤ ਨ ਸੰਭਵੈ = ਕਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮ ਸ੍ਰੁਰੂਪ ਹਾਂ, ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਇਕ ਤਮਾਸ਼ੇ ਵਰਗਾ ਹੈ।

(ਪੰਨਾ ੭੪ ਦੀ ਬਾਕੀ)

(ਵੈਸ਼ਜ)—ਵੈਸ਼ਜ ਦਾ ਡੰਡਾ ਗੁੱਲਰ ਦਾ ਮੁਖ ਤੀਕ ਲੰਮਾ ਅਰ ਜਨੇਊ ਉਂਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਮ੍ਰਿਗ ਦਾ ਚਰਮ (ਚਮੜਾ), ਖੱਤਰੀ ਨੂੰ ਲਾਲ ਮ੍ਰਿਗ ਦੀ ਖੱਲੜੀ, ਵੈਸ਼ਜ ਨੂੰ ਗਊ ਅਛੜਾ ਬੁੱਕਰੇ ਦਾ ਚਰਮ ਓਢਣਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸ਼ਰਮਾ, ਛੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਵਰਮਾ, ਵੈਸ਼ਜ ਦੇ ਗੁਪੂ ਅਤੇ ਸ਼ੁਦ੍ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅੱਗੇ ਦਾਸ ਲਾਉਣਾ ਛਾਹੀਏ।

ਵਿੱਧ ਗੌਤਮ ਸੰਹਿਤਾ ਦੇ ਅੱਠਵੇਂ ਅਧਯਾਯ ਵਿਚ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ :-

ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਹੀ ਵਰਣ ਹਨ। ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਜੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵਰਣ ਦਾ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

—ਗਰਬ (ਹੰਕਾਰ) ਵੈਰ, ਦੰਭ ਆਦਿ ਭਾਵ ਛੱਤ੍ਰੀ ਹਨ।

—ਛਲ, ਚੁਗਲੀ, ਝੂਠ ਆਦਿ ਭਾਵ ਵੈਸ਼ਜ ਹਨ।

—ਆਲਸ, ਝਗੜਾ ਕਾਇਰਤਾ, ਡਰ, ਅਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਆਦਿ ਸ਼ੁਦ੍ਰ ਹਨ।

—ਜੇ ਵੇਦ ਪਾਠੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਾਇਰਤਾ, ਅਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਆਦਿ ਭਾਵ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਦ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁਦ੍ਰ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਏ ਐਸੇ ਹੀ ਹੋਰਨਾਂ ਬਾਬਤ ਸਮਝੋ। (ਦੇਖੋ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੪੬੪)

੨ ਮੇਰੀ ਤੇ ਓਸ ਪਰੀਪੂਰਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ॥੬॥

ਦੋਹਰਾ॥੧ ਦੇਹੀ ਦੇਹ ਨ ਹੋਂ ਕਛੂ ਮੁਕਤਿ ਬੰਧ ਨਹਿ ਹੋਇ।

੨ ਜਤੀ ਨ ਵਿਖਈ ਤਪ ਅਤਪ ਨ ਹੋਂ ਏਕ ਨ ਦੇਇ॥੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਦੇਹੀ = ਜੀਵ, ਪ੍ਰਤੀਏਕ ਚੇਤਨ। ਦੇਹ = ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਸਰੀਰ। ਹੋਂ = ਮੈਂ। ਕਛੂ = ਕੁਝ-ਕੁਝ। ਮੁਕਤਿ = ਮੁਕਤੀ, ਇਹ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੰਨੀ ਹੈ—ਸਲੋਕ, ਸਰੂਪ, ਸਮੀਪ, ਸਾਯੁਜ।

ਸਾਲੋਕਜ—ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ ਦੇ ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨਾ।

ਸਾਮੀਪਜ—ਇਸ਼ਟ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਹੋਣਾ।

ਸਾਰੂਪਜ—ਇਸ਼ਟ ਦੇ ਤੁਲਜ (ਬਰਾਬਰ) ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਹੋਣਾ।

ਸਾਯੁਜ—ਉਪਾਸਯ ਨਾਲ ਉਪਾਸਕ ਦਾ ਜੁੜ ਜਾਣਾ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੪੬੪)

ਬੰਧ = ਬੰਨ੍ਹਣ, ਬੰਧਨ। ਜਤੀ = ਇੰਦਰੇ ਜਿੱਤ, ਜਿਸ ਨੇ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਮ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ 'ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ' ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਖਈ = ਵਿਸ਼ਈ, ਵਿਸ਼ਾ ਭੋਗਣ ਵਾਲਾ, ਕਾਮੀ। ਤਪ = ਤਪੱਸਵੀ, ਤਪ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਅਤਪ = ਤਪੱਸਿਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਹੋਂ = ਮੈਂ।

ਅਰਥ :

੧ ਮੇਰੇ ਪਰਮ ਆਪੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਜੀਵ, ਨਾ ਸਰੀਰ, ਨਾ ਮੁਕਤੀ ਨਾ ਬੰਧਨ, ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ।

੨ ਨਾ ਜਤੀ ਨਾ ਵਿਸ਼ਈਪਨ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤਪ ਹੈ ਨਾ ਤਪਸ਼ੀ, ਮੇਰੇ ਉਸ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਵਿੱਚ ਨਾ ਇਕ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ॥੭॥

ਦੋਹਰਾ॥੧ ਪੂਰਬ ਪਸਚਮ ਉਰਧ ਅਧੁ ਉਤਰ ਦਫਨ ਨਾਹਿੰ।

੨ ਲਘੁ ਦੀਰਘੁ ਨਜਾਰੋ ਮਿਲਜੋ ਨਹਿ ਬਾਹਰਿ ਨਹਿ ਮਾਹਿੰ॥੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪੂਰਬ = ਚੜ੍ਹਦਾ ਪਾਸਾ, ਜਿੱਧਰੋਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, (East)। ਪਸਚਮ = ਜਿੱਧਰ ਸੂਰਜ ਛਿਪਦਾ ਹੈ (West)। ਉਰਧ = ਉੱਚਾ, ਅਕਾਸ਼ (Sky)। ਅਧੁ (ਅਧੋ) = ਨੀਵਾਂ, ਪਤਾਲ। ਉਤਰ = ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦਿਸ਼ਾ, ਦੱਖਣ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ (North)। ਦਫਨ = ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾ (South)। ਲਘੁ = ਛੋਟਾ। ਦੀਰਘੁ = ਵੱਡਾ। ਨਜਾਰੋ = ਵੱਖਰਾ। ਮਿਲਜੋ = ਲੀਣ। ਮਾਹਿੰ = ਵਿੱਚ।

ਅਰਥ :

੧ ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ, ਉੱਤਰ, ਦੱਖਣ (ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦਿਸ਼ਾ) ਦਾ ਵੀ ਪੱਕਾ ਵਾਸੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਪਤਾਲ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੈ।

੨ ਨਾ ਉਹ ਛੋਟਾ ਹੈ ਨਾ ਵੱਡਾ, ਨਾ ਉਹ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਕੇ ਕਿਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ, ਨਾ ਬਾਹਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ॥੮॥

ਦੋਹਰਾ॥੧ ਨਹਿ ਉਤਪਤਿ ਨਹਿ ਬ੍ਰਿਧ ਲਯ ਰੂਪ ਰੰਗ ਰਸ ਭੇਦ।

੨ ਨਹਿ ਜੋਗੀ ਭੋਗੀ ਨਹਿ, ਨਹਿ ਇਸਥਿਤ ਨਹਿ ਖੇਦ॥੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਉਤਪਤਿ = ਪੈਦਾਇਸ਼, ਜੰਮਦਾ। ਬ੍ਰਿਧ = ਵਧਦਾ, ਬੁੱਢਾ। ਲਯ = ਲੀਣ, ਮਰਨਾ, ਮੌਤ।
 ਰੰਗ = ਚਿੱਟਾ, ਕਾਲਾ, ਨੀਲਾ, ਪੀਲਾ, ਲਾਲ। ਰਸ = ਛੇ ਰਸ ਜਾਂ ਨੌਂ ਰਸ ਮੰਨੇ ਹਨ। ਰੂਪ = ਆਕਾਰ।
 ਭੇਦ = ਫ਼ਰਕ। ਭੋਗੀ = ਪਦਾਰਥ ਖਾਣ ਵਾਲਾ। ਇਸਥਿਤ = ਟਿਕ ਕੇ ਬੈਠਾ। ਖੇਦ = ਦੁੱਖ, ਕਲੇਸ਼।
 ਜੋਗੀ = ਯੋਗੀ, ਯੋਗ ਦੇ ਨੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਪਸ਼ੀ, ਯਮ, ਨੇਮ, ਧਾਰਨਾ, ਧਿਆਨ, ਸਮਾਧੀ ਆਦਿ ਛੇ ਅੰਗ
 ਯੋਗ ਮੰਨੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਮੇਰੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾ ਜੰਮਣਾ, ਨਾ ਬੁਢਾਪਾ ਨਾ ਮੌਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਦਾ ਕੋਈ ਅਕਾਰ, ਨਾ ਚਾਰਾਂ
 ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹਦਾ ਕੋਈ ਰੰਗ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਨੌਂ ਰਸਾਂ* ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਰਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ।
- ੨ ਨਾ ਜੋਗੀ ਹੈ ਨਾ ਵਿਸ਼ੋਈ, ਨਾਹੀ ਕਿਤੇ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ
 ਕਲੇਸ਼ ਹੈ॥੯॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਮਲਿਨ ਨੈਨ ਕਰਿ ਦੇਖੀਏ ਸਬ ਕਛੁ ਸਬ ਹੀ ਭਾਇ।

੨ ਅਮਲ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਜਬ ਰਵਿ ਲਹਯੋ ਤਬ ਰਵਿ ਹੀ ਦਰਸਾਇ॥ ੧੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਮਲਿਨ = ਮੈਲੇ, ਗੰਦੇ। ਨੈਨ = ਨੇਤਰ, ਅੱਖਾਂ। ਕਰਿ = ਕਰਕੇ। ਸਬ ਕਛੁ = ਸਭ ਕੁਝ।
 ਸਬ = ਸਾਰਾ। ਭਾਇ = ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਰਗਾ। ਅਮਲ = ਮੈਲ ਰਹਿਤ। ਦ੍ਰਿਸਟਿ = ਨਜ਼ਰ, ਸਾਫ਼। ਜਬ = ਜਦੋਂ।
 ਲਹਯੋ = ਦੇਖਿਆ, ਜਾਣਿਆ। ਤਬ = ਤਦੋਂ, ਉਦੋਂ। ਰਵਿ ਹੀ = ਸੂਰਜ ਹੀ। ਦਰਸਾਇ = ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਅੱਖਾਂ ਮੈਲੀਆਂ ਕਰਕੇ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।
- ੨ ਅੱਖਾਂ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸੂਰਜ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ॥ ੧੦॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਉਚ ਨੀਚ ਨਿਰਗੁਣ ਗੁਣੀ ਰੰਕ ਨਾਥ ਅਰੁ ਭੂਪ।

੨ ਹੋਂ ਘਟ ਵਢ ਕਾ ਸੋਂ ਕਹੋਂ ਸਬ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ॥ ੧੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਉਚ = ਉੱਚਾ, ਵੱਡਾ। ਨੀਚ = ਨੀਵਾਂ, ਛੋਟਾ। ਨਿਰਗੁਣ = ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ, ਕਲਾ ਅਥਵਾ ਹੁਨਰ
 ਤੋਂ ਖਾਲੀ। ਗੁਣੀ = ਗੁਣਵਾਨ, ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ, ਹੁਨਰਮੰਦ, ਕਲਾਵਾਨ। ਰੰਕ = ਕੰਗਾਲ, ਗਰੀਬ।
 ਨਾਥ = ਸੁਆਮੀ, ਅਮੀਰ। ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਭੂਪ = ਰਾਜਾ। ਹੋਂ = ਮੈਂ। ਵਢ = ਵੱਧ। ਕਾ = ਕਿਸ।
 ਸੋਂ = ਨਾਲ, ਸਿਉ, ਨੂੰ। ਸਬ = ਸਾਰੇ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਉੱਚਾ ਨੀਵਾਂ (ਵੱਡਾ ਛੋਟਾ) ਗੁਣਵਾਨ ਤੇ ਬੇਗੁਣਾਂ, ਅਮੀਰ ਤੇ ਗਰੀਬ, ਮਾਲਕ ਤੇ ਸੇਵਕ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਜਾਂ
 ਪਰਜਾ।
- ੨ ਮੈਂ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਹੀ ਸਾਰੇ ਵਿਆਪਕ
 ਹੈ॥ ੧੧॥

* ਨੌਂ ਰਸ- ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਹਾਸ, ਕਰੁਣਾ, ਰੋਦਰ, ਬੀਰ, ਭਿਆਨਕ, ਬੀਭਤਸ, ਅਦਭੁਤ, ਸ਼ਾਂਤ ਰਸ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਮਨ ਉਨਮੇਖ ਜਗਤ ਭਯੋ ਬਿਨੁ ਉਨਮੇਖ ਨਸਾਇ ।

੨ ਕਹੋ ਜਗਤ ਕਤ ਸੰਭਵੈ ਮਨ ਹੀ ਜਹਾਂ ਬਿਲਾਇ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਉਨਮੇਖ = ਫੁਰਨਾ, ਖਿਆਲ*, ਇੱਛਾ। ਜਗਤ = ਸੰਸਾਰ। ਭਯੋ = ਹੋਇਆ। ਜਗਤ ਭਯੋ = ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ। "ਜਬ ਉਦਕਰਖ ਕਰਾ ਕਰਤਾਰਾ ॥ ਪੂਜਾ ਧਰਤ ਤਬ ਦੇਹ ਅਪਾਰਾ ॥" ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਹੈ। ਨਸਾਇ = ਨਾਸ, ਖਤਮ, ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਹੋ = ਦੱਸੋ। ਕਤ = ਕਿਵੇਂ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਸੰਭਵੈ = ਬਣਦਾ ਹੈ, ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਹਾਂ = ਜਿਥੇ। ਮਨ = ਜੀਵ। ਬਿਲਾਇ = ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ ਮਨ ਦੇ ਫੁਰਨੇ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਫੁਰਨਾ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ।

੨ ਦੱਸੋ ਫੇਰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਕਹਿਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮਨ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ? ੧੨ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਨਹਿ ਕਾਰਨ ਕਾਰਜ ਕਛੂ ਨਹਿਨ ਕਾਲ ਨਹਿ ਦੇਸ ।

੨ ਸਿਵ ਸਰੂਪ ਪੂਰਨ ਅਚਲ ਸਜਾਤਿ ਵਿਜਾਤਿ ਨ ਲੇਸ ॥ ੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਾਰਨ (ਸੰ. ਕਾਰਣ) = ਹੇਤੂ, ਸਬੱਬ, ਵਿਦਾਨਾਂ ਨੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੰਨੇ ਹਨ : ਇਕ ਨਿਮਿੱਤ ਕਾਰਣ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਕੱਪੜੇ ਦਾ—ਜੁਲਾਹਾ, ਖੱਡੀ, ਨਲਕੀ ਆਦਿ। ਦੂਜਾ ਉਪਾਦਾਨ ਕਾਰਣ, ਕੱਪੜੇ ਦਾ—ਸੂਤ, ਘੜੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ। ਕਾਰਜ = ਕੰਮ, ਧੰਦਾ। ਕਛੂ = ਕੁਝ-ਕੁ। ਨਹਿਨ = ਨਹੀਂ। ਕਾਲ = ਭੂਤ, ਭਵਿੱਖ, ਵਰਤਮਾਨ। ਦੇਸ = ਅਮਰੀਕਾ, ਅਫਰੀਕਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਆਦਿ ਦੇਸ਼, ਜਾਂ ਮਾਝਾ, ਮਾਲਵਾ, ਦੁਆਬਾ ਬਿਸਤ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਵ ਸਰੂਪ = ਕਲਿਆਨ ਸਰੂਪ। ਅਚਲ = ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਸਜਾਤਿ = ਉਸੇ ਜਾਤਿ ਦਾ, ਸਮਾਨ ਜਾਤਿ। ਵਿਜਾਤਿ = ਦੂਜੀ ਜਾਤਿ ਦਾ। ਲੇਸ = ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿੰਨਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਨਾ ਕਾਰਣ (ਮਾਇਆ, ਮਲ, ਅਵਿਦਿਆ), ਨਾ ਕਾਰਜ (ਜੀਵ-ਈਸ਼ਰ), ਨਾ ਤਿੰਨ ਸਮੇਂ (ਭੂਤ, ਭਵਿੱਖ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ), ਨਾ (ਮਾਝਾ, ਮਾਲਵਾ ਆਦਿ) ਦੇਸ਼।

੨ ਉਸ ਅਚੱਲ ਕਲਿਆਣ ਸਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿੱਚ ਸਜਾਤੀ ਵਿਜਾਤੀ ਆਦਿ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਲੇਸ ਨਹੀਂ ॥ ੧੩ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਏਕ ਹੂੰ ਕਹਤ ਬਨੈ ਨਹੀ, ਦੋਇ ਕਹੋਂ ਕਿਹ ਭਾਇ ।

੨ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਬਿਹਾਇ ਸੀ ਘਟ ਬਢ ਕਹਯੋ ਨ ਜਾਇ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਏਕ ਹੂੰ = ਇਕੱਤ੍ਰ, ਇਕ। ਕਹਤ = ਕਹਿਣਾ। ਬਨੈ = ਬਣਦਾ। ਦੋਇ = ਦੋ। ਕਹੋਂ = ਆਖਾਂ। ਕਿਹ = ਕਿਸ। ਭਾਇ = ਪ੍ਰਕਾਰ, ਤਰ੍ਹਾਂ। ਕਿਹ ਭਾਇ = ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਵੇਂ ? ਪੂਰਨ ਰੂਪ = ਸੰਪੂਰਨ ਸਰੂਪ। ਬਿਹਾਇ ਸੀ = ਅਕਾਸ਼, ਛੱਡ ਕੇ। ਘਟ ਬਢ = ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ। ਕਹਯੋ = ਆਖਿਆ। ਨ ਜਾਇ = ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਅੱਖ ਦਾ ਝਮਕਣਾ, ਉਤਨਾ ਸਮਾਂ ਜਿਤਨਾ ਅੱਖ ਝਮਕਣ ਨੂੰ ਲੱਗੇ, ਨਿਮਖ ਭਾਵ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਇਕ ਕਹਿਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਦੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੂਜਾ ਤਾਂ ਤਦ ਆਖਾਂ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਉਸ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਹੋਵੇ ?
- ੨ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਅਕਾਸ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਵੀ ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ॥ ੧੪ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬਿਸੁ ਨ ਤੇਜਸ ਪ੍ਰਗਯ ਕਛੁ ਨਹਿ ਤੁਰੀਆ ਤਾ ਮਾਹਿ ।

੨ ਸੋ ਸਰੂਪ ਨਿਜ ਗਯਾਨ ਘਨ ਮੈਂ ਤੂੰ ਬਿਬਿਧ ਤਹ ਨਾਹਿ ॥ ੧੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਿਸੁ = ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਬੂਲ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਜਾਗਤ੍ਰ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੈ। ਤੇਜਸ (ਤੈਜਸ) = ਚਮਕੀਲਾ ਪਦਾਰਥ, ਏਥੇ ਰਾਜਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਹੰਕਾਰ ਜੋ ਗਯਾਰਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜ ਤਨਮਾਤ੍ਰਾ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੁਪਨ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨੀ ਜੀਵ। ਪ੍ਰਗਯ = ਚੇਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਚਤੁਰ, ਦਾਨਾ*। ਤੁਰੀਆ = ਚੌਥੀ ਅਵਸਥਾ, ਉਹ ਹਾਲਾਤ ਜੋ ਜਾਗਤ੍ਰ ਸੁਪਨ ਸੁਖੋਪਤੀ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ, ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਦਸ਼ਾ। ਤਾ = ਉਸ। ਮਾਹਿ = ਵਿੱਚ। ਸੋ = ਉਹ। ਨਿਜ = ਆਪਣਾ। ਗਯਾਨ ਘਨ = ਗਿਆਨ ਦਾ ਬੱਦਲ, ਸੋਮਾ। ਬਿਬਿਧ = ਨਾਨ੍ਹਾਪਨ। ਤਹ = ਉਥੇ। ਨਾਹਿ = ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤੂੰ = ਮੇਰ ਤੇਰ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਮੇਰੇ ਉਸ ਪਰਮ ਆਪੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਵਿਸੁ, ਨਾ ਤੇਜਸ, ਨਾ ਪ੍ਰਗ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਚੌਥੀ ਤੁਰੀਆ ਅਵਸਥਾ ਹੈ।
- ੨ ਮੇਰੇ ਉਸ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਹੀ ਭੰਡਾਰ ਹੈ, ਮੇਰ ਤੇਰ ਤੇ ਨਾਨ੍ਹਾਪਨ ਨਹੀਂ ॥ ੧੫ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨ ਸੁਖੋਪਤਿ ਕੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਏ ਨਾਹਿ ।

੨ ਜੋ ਸਬ ਕੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰੈ ਸਿਵ ਸਰੂਪ ਕਹਿ ਤਾਹਿ ॥ ੧੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਾਗ੍ਰਤ = ਜਾਗਣਾ। ਸੁਪਨ = ਸੁਪਨ ਅਵਸਥਾ, ਗਾੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੁਪਨਾਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ। ਸੁਖੋਪਤਿ = ਅਜਿਹੀ ਗਾੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੁਪਨਾ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਾਤੰਜਲ ਦਰਸ਼ਨ ਅਨੁਸਾਰ ਚਿੱਤ ਦੀ ਇਕ ਵਿਰਤੀ ਜੋ ਜੀਵ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ਨਿਤ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਭਿਮਾਨੀ = ਮਾਲਕ। ਜੋ = ਜਿਹੜਾ। ਸਬ = ਸਭ। ਕੇ = ਨੂੰ। ਅਨੁਭਵ = ਜਾਣਨਾ, ਗਿਆਨ। ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਵ ਸਰੂਪ = ਕਲਿਆਨ ਸਰੂਪ। ਕਹਿ = ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਤਾਹਿ = ਉਸ ਨੂੰ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਾਗ੍ਰਤ, ਸੁਪਨ, ਸੁਖੋਪਤਿ ਤਿੰਨਾਂ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਵਿਸ਼ਵ ਤੇਜਸ ਤੇ ਪ੍ਰਗਯ ਜੀਵ ਹਨ।
- ੨ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਿਆਨ ਸਰੂਪ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥ ੧੬ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਾਧਕ ਸਾਧਨ ਕਛੁ ਨਹੀਂ ਨਾਥ ਸਿਧ ਨਹਿ ਕੋਇ ।

ਪ੍ਰਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਤਾ ਕੇ ਕਹੈ ਨਾਥ ਪ੍ਰਮੇਯ ਨ ਹੋਇ ॥ ੧੭ ॥

*ਸੁਖੋਪਤੀ ਵਿਖੇ ਸਬੂਲ ਸੁਖਮ ਦੇਹ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਕਾਰਣ ਦੇਹ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨੀ।

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਾਧਕ = ਜਗਿਆਸੂ, ਸਿੱਖ, ਸਾਧਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਸਾਧਨ = ਵੈਰਾਗ, ਵਿਵੇਕ, ਖਟ ਸੰਪੱਤੀ, ਮੋਖ ਇੱਛਾ। ਨਾਥ = ਨੌਂ ਨਾਥ, ਯੋਗੀਆਂ ਦੇ ਨੌਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੋਗੀ : ਆਦਿ ਨਾਥ, ਮਾਛਿੰਦਰ ਨਾਥ, ਉਦਯ ਨਾਥ, ਸੰਤੋਖ ਨਾਥ, ਕੰਥੜ ਨਾਥ, ਸਤਯ ਨਾਥ, ਅਚੰਭ ਨਾਥ, ਚੌਰੰਗੀ ਨਾਥ, ਗੌਰਖਨਾਥ*। ਸਿਧ = ਸਿੱਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਸਿੱਧੀ ਵਾਲਾ। ਪ੍ਰਮਾਨ = ਪ੍ਰਮਾਤਾ-ਪ੍ਰਮਾਨ ਪ੍ਰਮੇਯ ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ। ਕੇ = ਕੌਣ ? ਕਹੈ = ਆਖਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

੧ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਗਿਆਸੂ, ਨਾ ਸਾਧਨ, ਨਾ ਹੀ ਨਾਥ, ਨਾ ਕੋਈ ਸਿਧੀਆਂ ਸੰਪੰਨ ਯੋਗੀ ਹੈ।

੨ ਨਾ ਹੀ ਓਥੇ ਪ੍ਰਮਾਤਾ, ਪ੍ਰਮਾਣ, ਪ੍ਰਮੇਯ ਰੂਪ ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੀ ਹਨ ॥ ੧੭ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸਾਸਤ੍ਰਾਸਾਸਤ੍ਰ ਸੁ ਕੇ ਨਹੀ ਨਹਿ ਭਿੱਛਕ ਨਹਿ ਦਾਨਿ।

੨ ਦੇਸ ਨ ਕਾਲ ਨ ਬਸਤੁ ਗੁਣ ਬਾਦੀ ਬਾਦ ਨ ਹਾਨਿ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਾਸਤ੍ਰਾਸਾਸਤ੍ਰ = (ਸਾਸਤ੍ਰ + ਅਸਾਸਤ੍ਰ) ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਛੇ ਗ੍ਰੰਥ*। ਸਾਸਤ੍ਰ = ਆਗਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਅਸਾਸਤ੍ਰ = ਆਗਿਆ ਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਆਗਿਆ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਕੇ = ਕੌਈ। ਭਿੱਛਕ = ਮੰਗਤਾ। ਦਾਨਿ = ਦਾਨੀ, ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਕਾਲ = ਸਮਾਂ। ਗੁਣ = ਤਿੰਨ ਗੁਣ (ਰਜੇ, ਸਤੋ, ਤੰਮੇ)। ਬਾਦੀ = ਝਗੜਾਲੂ। ਬਾਦ=ਝਗੜਾ। ਹਾਨਿ = ਹਾਨੀ।

ਅਰਥ :

੧ ਇਹਨਾਂ ਛੇ ਸਾਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾ ਕੋਈ ਓਥੇ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਨਾ ਕੋਈ ਮੰਗਤਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਦਾਨੀ।

੨ ਨਾ ਹੀ ਓਥੇ ਕੋਈ ਦੇਸ ਦੀ ਸੀਮਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚਾਲ, ਨਾ ਕੋਈ ਵਸਤੂ^੨ ਅਤੇ (ਨਾ ਹੀ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ) ਕੋਈ ਗੁਣ, ਨਾ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ, (ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸੋਭਾ ਵਡਿਆਈ) ਨਾ ਹੀ ਹਾਨੀ ॥ ੧੮ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬਿਧਿ ਨਿਖੇਧ^੩ ਨਹਿ ਥਪ ਅਥਪ ਨਹਿ ਪ੍ਰਭੁ ਨਹਿ ਕੋ ਦਾਸੁ।

੨ ਕੇਵਲ ਸੁਧ ਸ੍ਰੂਪ ਹੋ ਪੂਰਨ ਸੁਤਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਿਧਿ = ਚੰਗੇ ਕਰਮ। ਨਿਖੇਧ = ਮਾੜੇ ਕਰਮ, ਜੋ ਕੰਮ ਧਰਮ ਸਾਸਤ੍ਰ ਨੇ ਨਿਸ਼ੇਧ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਵਰਜਿਆ

*ਯੋਗੀਆਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਅਨੁਸਾਰ :

ਆਦਿ ਨਾਥ, ਸ਼ੈਲ ਨਾਥ, ਸੰਤੋਖ ਨਾਥ, ਅਚੰਭ ਨਾਥ, ਗਜਕੰਠ ਨਾਥ, ਪ੍ਰਜਾ ਨਾਥ, ਮਛੇਂਦ੍ਰ ਨਾਥ, ਗੌਰਖ ਨਾਥ, ਗਯਾਨ ਸ੍ਰੂਪੀ ਨਾਥ।

(ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

੧ ਛੇ ਸਾਸਤ੍ਰ : ਸਾਖ, ਨਿਆਇ, ਮੀਮਾਂਸਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਕ, ਪਤੰਜਲ, ਵੇਦਾਂਤ।

੨ ਜੀਵ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵਸਤੂਆਂ : ਵਿਸ਼ਵ, ਤੇਜਸ, ਪ੍ਰਾਨ।

੩ ਬਿਧਿ ਨਿਖੇਧ : ਨਿਸ਼ੇਧ ਕਰਨ ਯੋਗਯ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣ ਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਕਰਨ ਯੋਗਯ ਦੇ ਤਿਆਗ ਦੀ ਆਗਿਆ। ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਹੇ ਵਿਧਿ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ੇਧ ਕਰਮ, ਜਿਵੇਂ ਅਗਨਿ ਹੋਤ੍ਰ, ਵ੍ਰਤ ਆਦਿ ਵਿਧਿ ਅਤੇ ਵਸਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ, ਪਜਾਮਾ ਕੁੜਤਾ ਪਹਿਨਣਾ, ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣਾ ਆਦਿ ਨਿਸ਼ੇਧ ਕਰਮ ਹਨ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)

ਹੈ। ਬਪ = ਇਸਥਿਤੀ, ਟਿਕਾਉ, ਪੈਦਾਇਸ਼। ਅਥਪ = ਲੈਤਾ, ਖਾਤਮਾ, ਵਿਨਾਸ਼। ਪ੍ਰਭੁ = ਪਰਮਾਤਮਾ, ਸੁਆਮੀ। ਕੇ = ਕੋਈ। ਦਾਸੁ = ਸੇਵਕ, ਨੌਕਰ। ਕੇਵਲ = ਸਿਰਫ, ਫਕਤ। ਪੂਰਨ = ਵਿਆਪਕ, ਭਰਪੂਰ। ਸੁਤਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਮੇਰੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਹਨ ਨਾ ਮਾੜੇ, ਨਾ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹੈ ਨਾ ਮੌਤ, ਨਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਨਾ ਸੇਵਕ ਦਾ ਫਰਕ।
- ੨ ਸਿਰਫ ਸੁਧ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਰ ਨਹੀਂ ॥ ੧੯ ॥

ਸੋਰਠਾ ॥ ੧ ਧਜਾਤਾ ਧਜਾਨ ਨ ਧਯੇਜ ਮਮ ਨਿਜ ਸੁਧ ਸਰੂਪ ਮੈ।

੨ ਉਪਾਦੇਯ ਨਹਿ ਹੇਯ ਸਰਬ ਰੂਪ ਸਬ ਤੈ ਪਰੇ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਧਜਾਤਾ = ਧਿਆਉਣ ਵਾਲਾ। ਧਜਾਨ = ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਨਜ਼ਰ। ਧਯੇਜ = ਵਸਤੂ, ਜਿਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਮਮ = ਮੇਰਾ। ਨਿਜ = ਆਪਣਾ। ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਉਪਾਦੇਯ = ਪਕੜਨ ਲਾਇਕ, ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਯੋਗ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਯੋਗ। ਹੇਯ = ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਯੋਗ, ਛੱਡਣ ਵਾਲੀ। ਸਰਬ ਰੂਪ = ਸਭ ਵਿੱਚ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ। ਸਬ = ਸਾਰਿਆਂ। ਤੈ = ਤੂੰ। ਪਰੇ = ਦੂਰ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਧਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਜ਼ਰ ਤੇ ਵਸਤੂ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤ੍ਰਿਪੁਟੀ ਨਹੀਂ।
- ੨ ਨਾ ਕੁਝ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਛੱਡਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੀ ਮੇਰੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਪਰਮ ਆਪਾ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਹੈ ਤੈ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਵੀ ॥ ੨੦ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਕਹਜੇ ਸਿੱਖ ਅਨੁਭਵ ਸਬੈ ਰਹਜੇ ਮੇਨ ਗਹਿ ਸੋਇ।

੨ ਬੋਲੇ ਦਾਸ ਅਨਾਥ ਕਹਿ ਸੁ ਗੁਰੁ ਸਿੱਖ ਤਨ ਜੋਇ ॥ ੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਹਜੇ = ਆਖਿਆ। ਅਨੁਭਵ = ਗਿਆਨ, ਤਜਰਬਾ। ਸਬੈ = ਸਾਰਾ। ਰਹਜੇ = ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਨ = ਚੁੱਪ। ਗਹਿ = ਫੜ ਕੇ, ਧਾਰ ਕੇ। ਸੋਇ = ਉਹ। ਬੋਲੇ ਦਾਸ = ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਅਨਾਥ = ਕਵੀ ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ। ਕਹਿ = ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਤਨ = ਸਰੀਰ। ਜੋਇ = ਦੇਖ ਕੇ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਤਜਰਬਾ (ਗਿਆਨ) ਸੁਣਾਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਉਸ ਗਿਆਨ ਮਈ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ।
- ੨ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਤੱਕਿਆ, ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ॥ ੨੧ ॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਿੱਖ ਅਨੁਭਵ ਸਪਤਮੇਂ ਬਿਸੁਮ ॥ ੨ ॥

ਅੱਠਵਾਂ ਬਿਸੁਮ

ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੀਛਾ ਕਹਤ ਹੈ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਨੁਭਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਿੱਖ ਕੇ ਉਦੈ ਭਯੋ ਚਿਤ ਚੈਨ ।

੨ ਲੈਨਿ ਪਰੀਛਾ ਕੋ ਕਹੈ ਗੁਰੁ ਕਰੁਣਾ ਰਸ ਬੈਨ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਨੁਭਵ = ਗਿਆਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗਾ। ਅਨੁਭਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗਾ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਮੋਤ ਰਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗਿਆਨ। ਸਿੱਖ ਕੇ = ਸੇਵਕ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ। ਉਦੈ = ਪੈਦਾ। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ। ਚੈਨ = ਸ਼ਾਂਤੀ, ਆਰਾਮ। ਲੈਨਿ = ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ। ਪਰੀਛਾ = ਪਰੀਖਿਆ, ਪਰਖ, ਇਮਤਿਹਾਨ। ਕੋ = ਨੂੰ। ਕਹੈ = ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਰੁਣਾ ਰਸ = ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਸਨੇਹ ਭਰੇ। ਬੈਨ = ਬੋਲ, ਗੱਲਾਂ।

ਅਰਥ :

੧ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਮੋਤ ਦੇ ਭੈ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਸੇਵਕ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਆਰਾਮ (ਸ਼ਾਂਤੀ) ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

੨ ਗੁਰੂ ਸੇਵਕ ਦੀ ਪਰਖ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਬੋਲ ਆਖਦੇ ਹਨ ॥ ੧ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਪਰੀਛਾ ਨਿਜ ਬਿਗਯਾਨ ਕੀ ਲੇਤ ਖੰਡ ਬਿਉਹਾਰ ।

੨ ਇਸਥਿਤ ਆਤਮਵਾਨ ਕੀ ਉਪਦੇਸਤ ਨਿਰਧਾਰਿ ॥ ੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪਰੀਛਾ = ਪਰਖ, ਟੈਸਟ (Test)। ਨਿਜ = ਆਪਣੇ। ਬਿਗਯਾਨ = ਸਮਝ, ਬੋਧ, ਤਮੀਜ਼, ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ, ਆਤਮ ਗਿਆਨ, ਅਪ੍ਰੋਖ ਗਿਆਨ। ਲੇਤ = ਲੈਣਗੇ। ਖੰਡ = ਕੱਟ ਕੇ, ਖਤਮ ਕਰਕੇ। ਬਿਉਹਾਰ = ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ। ਇਸਥਿਤ = ਸਥਿਤੀ, ਟਿਕਾਅ। ਆਤਮਵਾਨ = ਗਿਆਨ ਵਾਨ। ਉਪਦੇਸਤ = ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਗੇ। ਨਿਰਧਾਰਿ = ਨਿਰਣਾ ਕਰਕੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਗੁਰੂ ਸੇਵਕ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨਗੇ।

੨ ਆਪੇ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਥਿਤੀ ਦੇਖ ਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਖ ਕਰਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣਗੇ ॥ ੨ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋ ਵਾਚ : ਗੁਰੂ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:-

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਾਨਯੋ ਅਬਿਨਾਸੀ ਅਜਰ ਅਦੈ ਰੂਪ ਅਪਾਰੁ ।

੨ ਜਗ ਆਸਕਤ ਨਾ ਸੰਭਵੈ ਸੁਨੁ ਸਿੱਖ ਸਤਿ ਬਿਚਾਰੁ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਾਨਜੋ = ਜਾਣ ਲਿਆ। ਅਥਿਨਾਸੀ = ਵਿਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ। ਅਜਰ = ਸੜਨ ਰਹਿਤ, ਬੁਢਾਪੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਨਿਤ ਨਵਾਂ ਜੁਆਨਾ। ਅਦੈ = ਅਦੈਸ਼ ਰੂਪ। ਅਪਾਰੁ = ਬੇਅੰਤ। ਆਸਕਤ = ਖੱਚਤ ਹੋਣਾ, ਫਸਣਾ, ਮੋਹ ਕਰਨਾ। ਸੰਭਵੈ = ਬਣਦਾ। ਸੁਨੁ = ਸੁਣ। ਸਤਿ = ਸੱਚਾ, ਸਹੀ। ਬਿਚਾਰੁ = ਸੰ. ਵਿਚਾਰ। ਵਿਵੇਕ, ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਚੋੜ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਐ ਸਿੱਖਾ!) ਤੂੰ ਵਿਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ, ਦੈਸ਼ ਰਹਿਤ, ਬੇਅੰਤ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ।
- ੨ (ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਤੇਰਾ) ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਫਸਣਾ ਬਣਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਿਚੋੜ ਦੀ ਗੱਲ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਸੁਣ॥੩॥

**ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜੋ ਕਹਿੰ ਕਰਹਿ ਕਹ ਬਿਖੈ ਭਯੋ ਗਜਾਨ ਉਦੋਤ ।
੨ ਬਿਖੈ ਸੰਗਿ ਮਤਿ ਭੰਗ ਹੈ ਗਜਾਨ ਸਿਥਲਤਾ ਹੋਤ ॥ ੪ ॥**

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜੋ = ਜੇਕਰ। ਕਹਿ = ਕਹੋਂ। ਕਰਹਿ = ਕਰਨਗੇ। ਕਹ = ਕੀ, ਕਿਆ। ਬਿਖੈ = ਵਿਸ਼ੇ, ਵਿਕਾਰ। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ। ਉਦੋਤ = ਪ੍ਰਗਟ, ਪ੍ਰਤੱਖ। ਬਿਖੈ = ਵਿਸ਼ਿਆਂ। ਸੰਗਿ = ਨਾਲ। ਮਤਿ = ਅਕਲ, ਬੁੱਧੀ, ਸਮਝ। ਭੰਗ = ਨਾਸ਼, ਖਤਮ। ਹੈ = ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਥਲਤਾ = ਕਮਜ਼ੋਰ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦੀ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਐ ਸਿੱਖ!) ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਇਹ ਕਹੋਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇ ਮੇਰਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ?
- ੨ (ਦੇਖ!) ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਅਕਲ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗਿਆਨ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ॥ ੪॥

**ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਆਤਮ ਸੁਧ ਲਹਜੋ ਨਹੀਂ ਉਦਯੋ ਨ ਨਿਰਮਲ ਗਜਾਨ ।
੨ ਮਲਿਨ ਬਿਖੈ ਬਿਵਹਾਰ ਰਤਿ ਤਬ ਲਗਿ ਹੋਤ ਅਜਾਨ ॥ ੫ ॥**

ਪਦ ਅਰਥ :

ਆਤਮ = ਆਪਣਾ ਆਪਾ। ਸੁਧ = ਪਵਿੱਤਰ ਸਰੂਪ। ਲਹਜੋ = ਜਾਣਿਆਂ। ਉਦਯੋ = ਪਰਗਟ, ਪ੍ਰਤੱਖ। ਨਿਰਮਲ = ਉੱਜਲ। ਮਲਿਨ = ਮੈਲੇ, ਗੰਦੇ। ਬਿਖੈ = ਵਿਸ਼ੇ, ਵਿਕਾਰ। ਬਿਵਹਾਰ = ਕੰਮ। ਰਤਿ = ਪ੍ਰੀਤੀ। ਤਬ ਲਗਿ = ਤਦੋਂ ਤੱਕ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ। ਅਜਾਨ = ਅਣਜਾਣ, ਬੇਸਮਝ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਦ ਤਕ ਪਵਿੱਤਰ ਸਰੂਪ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਅਪ੍ਰੇਖ ਗਿਆਨ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
- ੨ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਜੀਵ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ॥ ੫॥

**ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜੋ ਪੂਰਨ ਆਤਮ ਲਹਜੋ ਤੋਂ ਕਿੰਚਿਤ ਬਿਵਹਾਰ ।
੨ ਸੋ ਹੰ ਜਾਨਿ ਸੁ ਹੋਤ ਕਯੋ ਜਗਿ ਜਨ ਦੀਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ॥ ੬ ॥**

੧ ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰਾ ਨੀਤ ਨਵਾ ਸਦਾ ਸਦਾ ਦਾਤਾਰੁ ॥ (ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੬੬੦)

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜੋ = ਜਦੋਂ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ। ਲਹਜੇ = ਜਾਣ ਲਿਆ। ਤੋ = ਉਦੋਂ ਹੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ। ਕਿੰਚਿਤ = ਥੋੜ੍ਹੇ, ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ। ਬਿਵਹਾਰ = ਕੰਮ, ਲੈਣ ਦੇਣ। ਸੋ = ਉਹ (ਪਰਮਆਤਮਾ)। ਹੋ = ਮੈਂ ਆਪਣਾ। ਜਾਨਿ = ਜਾਣ ਕੇ। ਹੋਤ = ਹੁੰਦਾ। ਕਜੋ = ਕਿਵੇਂ। ਜਗਿ = ਜਗਤ ਵਿੱਚ, ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ। ਜਨੁ = ਮਨੁੱਖ। ਦੀਨ = ਦੁਖੀ, ਆਜ਼ਜ। ਪ੍ਰਕਾਰ = ਵਾਂਗ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਸਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੰਸਾਰਕ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਪਰੀਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰਾਂ ਵਾਂਗ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ॥ ੬॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਮੁਕਤਿ ਬਿਖੈ ਬੈਰਾਗ ਜੋ ਬੰਧਨ ਬਿਖੈ ਸਨੇਹ।

੨ ਯਹ ਸਭ ਗ੍ਰੰਥਨ ਕੋ ਮਤੋ ਮਨੁ ਮਾਨੈ ਸੁ ਕਰੇਹ॥ ੭॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਿਖੈ = ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ। ਬੈਰਾਗ = ਉਪਰਾਮਤਾ, ਨਿਰਲੇਪਤਾ, ਅਲੱਗ ਹੋਣਾ। ਜੋ = ਜਿਹੜਾ। ਬੰਧਨ = ਬੰਨ੍ਹ, ਰੋਕ। ਸਨੇਹ = ਪਿਆਰ। ਯਹ = ਇਹ। ਗ੍ਰੰਥਨ = (ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ) ਗ੍ਰੰਥਾਂ। ਕੋ = ਦਾ। ਮਤੋ = ਮੱਤ, ਨਿਚੋੜ, ਸਿਧਾਂਤ। ਮਾਨੈ = ਮੰਨਦਾ, ਚਾਹੁੰਦਾ। ਸੁ = ਉਹ। ਕਰੇਹ = ਕਰ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੁਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਨਾਲ (ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਵਿੱਚ) ਰੋਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

- ੨ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਐ ਸਿੱਖ! ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਜੋ ਦਿਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਰ॥ ੭॥

ਅਬ ਤੂ ਸੀਝੁ ਭਾਵੈ ਨਹੀ ਸੀਝੈ॥

ਕਾਰਜੁ ਸਵਰੈ ਮਨ ਪ੍ਰਭੁ ਧਿਆਈਜੈ॥ ੬॥ (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ੯੧੩)

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਤ ਸਿਖ ਪਰਿ ਘਨੀ ਗੁਰ ਸਰਨਾਈ ਰਾਇ।

੨ ਇਸਥਿਤ ਆਤਮਵਾਨ ਕੀ ਕਹਿ ਪੁਨਿ ਪੁਨਿ ਦਰਸਾਇ॥ ੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕ੍ਰਿਪਾ = ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਦਇਆ। ਪਰਿ = ਉੱਪਰ, ਉਤੇ। ਘਨੀ = ਬਹੁਤੀ, ਬਹੁਤ ਹੀ। ਰਾਇ = ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ਰ। ਸਰਨਾਈ = ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ। ਇਸਥਿਤ = ਸਥਿਤੀ। ਆਤਮਵਾਨ = ਗਿਆਨਵਾਨ। ਕਹਿ = ਕਹਿ ਕੇ, ਆਖ ਕੇ। ਪੁਨਿ ਪੁਨਿ = ਬਾਰ-ਬਾਰ। ਦਰਸਾਇ = ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਰਾਜਾ ਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

- ੨ ਗਿਆਨਵਾਨ ਦੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਵਿਲੀਨਤਾ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਆਖ ਕੇ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ॥ ੮॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਜੈਸੇ ਭੁੰਜੇ ਅੰਨ ਮੈ ਉਦਭਵਤਾ ਭਈ ਛੀਨ।

੨ ਤੈਸੇ ਆਤਮਵਾਨ ਕੀ ਭਈ ਜਗਤਿ ਮਤਿ ਲੀਨ॥ ੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜੈਸੇ = ਜਿਵੇਂ। ਭੁੱਜੇ = ਭੁੱਜੇ ਹੋਏ। ਅੰਨ = ਅਨਾਜ, ਦਾਣੇ। ਮੇ = ਵਿੱਚ। ਉਦਭਵਤਾ* = ਉੱਗਣ ਸ਼ਕਤੀ, ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ ਤਾਕਤ। ਛੀਨ = ਕਮਜ਼ੋਰ, ਖਤਮ, ਨਾਸ। ਤੈਸੇ = ਤਿਵੇਂ, ਇੰਜ, ਉਵੇਂ ਹੀ। ਆਤਮਵਾਨ = ਗਿਆਨਵਾਨ। ਭਈ = ਹੋਈ। ਜਗਤਿ = ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ। ਮਤਿ = ਅਕਲ, ਬੁੱਧੀ। ਲੀਨ = ਲੀਣ ਹੋਣਾ, ਫਸਣਾ, ਮਿਕਸ ਹੋਣਾ, ਮਿਲ ਜਾਣਾ, ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਜਾਣਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਵੇਂ ਭੁੱਜੇ ਹੋਏ ਅਨਾਜ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾਇਸ਼-ਸ਼ਕਤੀ (ਉੱਗਣ ਦੀ ਤਾਕਤ) ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ੨ ਇੰਜ ਹੀ ਗਿਆਨਵਾਨ ਦੀ ਬੁੱਧੀ (ਸੰਸਾਰਾਕਾਰ ਵਿਰਤੀ ਬਣ ਕੇ) ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ॥ ੯॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਨਾਥ ਸੁਗਯਾਨੀ ਕੋਟਿ ਕੇ ਨਿਸੁਯ ਨਿਜ ਮਤ ਏਕ।

੨ ਏਕ ਅਗਯਾਨੀ ਕੇ ਹਿਯੇ ਬਰਤਤ ਮਤੇ ਅਨੇਕ॥ ੧੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਨਾਥ = ਕਵੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਕੋਟਿ = ਕਰੋੜਾਂ, ਅਨੇਕਾਂ। ਕੇ = ਦਾ। ਨਿਜ = ਆਪਣਾ। ਮਤ = ਸਿਧਾਂਤ, ਖਿਆਲ। ਏਕ = ਇਕ। ਨਿਸੁਯ = (ਨਿਸਚੈ) ਯਕੀਨਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਗਯਾਨੀ = ਬੇਸਮਝ, ਮੂਰਖ। ਕੇ = ਦੇ। ਹਿਯੇ = ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ। ਬਰਤਤ = ਚਲਦੇ ਹਨ। ਮਤੇ = ਖਿਆਲ, ਵਿਚਾਰ। ਅਨੇਕ = ਬੇਅੰਤ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੰਗੇ ਕਰੋੜਾਂ ਗਿਆਨੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਸਿਧਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ੨ ਇਕ ਮੂਰਖ (ਬੇਸਮਝ) ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਖਿਆਲ ਉਮਡੇ ਹਨ॥ ੧੦॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸੇਵਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੁਨਿ ਅੰਗ ਤ੍ਰਾਸ ਕਰੈ ਕੋਇ।

੨ ਗਯਾਨੀ ਆਪਨਪੈ ਲਹੈ ਤ੍ਰਿਪਤੰ ਕੁਪਤ ਨਹਿ ਹੋਇ॥ ੧੧॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪ੍ਰਕਾਰ = ਤਰ੍ਹਾਂ। ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ = ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ। ਪੁਨਿ = (ਪੁਨਹ) ਫੇਰ। ਅੰਗ = ਅੰਗਾਂ ਦੇ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀ। ਤ੍ਰਾਸ = ਡਰ, ਖੌਫ, ਭੈ। ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਇ = ਕੋਈ। ਗਯਾਨੀ = ਗਿਆਨਵਾਨ। ਆਪਨਪੈ = ਆਪਣਾ ਆਪ। ਲਹੈ = ਲੈਂਦਾ, ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਤ੍ਰਿਪਤੰ = ਰੱਜ ਕੇ। ਕੁਪਤ = (ਕੋਪ) ਗੁੱਸਾ, ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ। ਹੋਇ = ਹੁੰਦਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਇਕ (ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ਗਿਆਨਵਾਨ, ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਦੀ) ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਾਸਤਕ ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ, ਉਸ ਸਾਧੂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਦੂਜੇ) ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਰਾਉਂਦਾ ਧਮਕਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ੨ (ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਵਾਲਾ) ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਵਿੱਚ ਵਿਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ

*ਇਥੇ ਉਦਭਵ ਤੋਂ ਉਦਭਵਤਾ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਉਦਭਵ = ਉਤਪਤੀ।

ਛਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ) ਰੱਜ ਕੇ (ਵਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ 'ਤੇ) ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ॥ ੧੧॥

ਨਾਨਕ ਭੋਜਨ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰੇਣ ਨਿੰਦਕ ਆਵਧ ਹੋਇ ਉਪਤਿਸਟਤੇ॥ ੨੭॥ (ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੫੬)
ਜਾਂ ਸਸਤ੍ਰਿ ਤੀਖਣਿ ਕਾਟਿ ਡਾਰਿਓ ਮਨਿ ਨ ਕੀਨੋ ਰੋਸੁ॥

ਕਾਜੁ ਉਆ ਕੋ ਲੇ ਸਵਾਰਿਓ ਤਿਲੁ ਨ ਦੀਨੋ ਦੇਸੁ॥ ੧॥ (ਮਾਰੂ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੦੧੭)

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਬਿਖਜਾਨੰਦ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ਭਜਨਾਨੰਦ ਹਰਿ ਦਾਸ।

੨ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤਿ ਭਈ ਬਾਸਨਾ ਨਾਸ॥ ੧੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬਿਖਜਾਨੰਦ = ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸੁਆਦ। ਸੰਸਾਰ ਹੈ = ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਸੰਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ।
ਭਜਨਾਨੰਦ = ਭਜਨ ਦਾ ਅਨੰਦ। ਹਰਿ ਦਾਸ = ਹਰੀ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ। ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ = ਪਰਮ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ,
ਪਰਮਾਤਮਾ। ਭਈ = ਹੋਈ। ਬਾਸਨਾ = ਇੱਛਾ। ਨਾਸ = ਖਤਮ।

ਅਰਥ :

੧ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਰਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ।

੨ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਜੋ ਗਿਆਨੀ ਮਨੁੱਖ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹਰੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ॥ ੧੨॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਸਾਂਤਿ ਰੂਪ ਤਿਨ ਕੋ ਜਗਤ ਜੇ ਉਰਿ ਸਾਂਤਿ ਮਹੰਤ।

੨ ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਤਾਪ ਜਿਨ ਉਰ ਜਰੇ ਤੇ ਜਗੁ ਜਰਤ ਲਹੰਤ॥ ੧੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸਾਂਤਿ ਰੂਪ = ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਰੂਪ, ਠੰਡਾ। ਜੇ = ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ। ਉਰਿ = ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ, ਦਿਲ ਵਿੱਚ।
ਮਹੰਤ = ਬਹੁਤੀ। ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ = ਤਿੰਨ ਵਿਧੀਆਂ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ। ਤਾਪ = ਬੁਖਾਰ, ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੁਖਾਰ,
ਆਧਿ, ਬਿਆਧਿ, ਉਪਾਧਿ, ਜਾਂ ਤ੍ਰਿ = ਤਿੰਨ। ਬਿਧਿ = ਰਜੇ ਸਤੇ, ਤਮੇ। ਜਿਨ = ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ। ਉਰ = ਹਿਰਦੇ,
ਦਿਲ। ਤੇ = ਉਹ। ਜਗੁ = ਜਗਤ ਨੂੰ। ਜਰਤ = ਸੜਦਾ। ਲਹੰਤ = ਲਖਦੇ, ਜਾਣਦੇ, ਵੇਖਦੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਸਦਕਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਠੰਡਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਠੰਡਾ ਹੀ (ਸ਼ਾਂਤ ਹੀ) ਦੇਖਦੇ ਹਨ।

੨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਖਾਰ ਨਾਲ ਸੜੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸੜਦਾ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਹਨ॥ ੧੩॥

ਸੁਖੀਏ ਕਉ ਪੇਖੇ ਸਭ ਸੁਖੀਆ, ਰੋਗੀ ਕੈ ਭਾਣੈ ਸਭ ਰੋਗੀ॥ (ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੧੦)

ਗਿਆਨ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਮੁਕਤਾਦਿਕ ਇਛਾ ਨਹੀ ਨਿਸਪ੍ਰੇਹੀ ਪਰਮਾਨ।

੨ ਆਤਮ ਸੁਖ ਨਿਤ ਤ੍ਰਿਪਤ ਜੇ ਤਿਨ ਸਮਾਨ ਨਹੀਆਨ॥ ੧੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਮੁਕਤਾਦਿਕ = ਸਲੋਕ ਸਰੂਪ ਆਦਿਕ ਮੁਕਤੀਆਂ। ਇਛਾ = ਚਾਹਨਾ, ਤਮੰਨਾ। ਨਿਸਪ੍ਰੇਹੀ =

ਨਿਰਇੱਛਤ। ਪਰਮਾਨ = ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ। ਆਤਮ ਸੁਖ = ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਖ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਜਨ-ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅਨੰਦ। ਨਿਤ = ਰੋਜ਼। ਤ੍ਰਿਪਤ = ਰੱਜੇਵਾਂ। ਜੇ = ਜਿਹੜੇ। ਸਮਾਨ = ਬਰਾਬਰ। ਆਨ = ਹੋਰ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਜੇ ਭਜਨ-ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਹਨ) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਵੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਇਕ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ੨ ਜਿਹੜੇ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਆਤਮਕ ਸੁਖ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰੱਜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਰਗਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ॥ ੧੪॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟ ਪਦਾਰਥ ਕੇ ਭਯੋ ਜਿਨ ਕੇ ਸਹਜਿ ਅਭਾਵ।

੨ ਕਹਾ ਗਹੇ ਤਜਾਰੈ ਕਹਾ ਛੁਟਯੋ ਭਾਵ ਅਭਾਵ॥ ੧੫॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟ = ਦਿਸਦਾ, ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ। ਪਦਾਰਥ = ਸਮਾਨ, ਚੀਜ਼ ਵਸਤੂ। ਕੇ = ਦਾ। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਨ ਕੇ = ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਦੇ ਵਿੱਚੋਂ। ਸਹਜਿ = ਸੁਭਾਵਕ, ਨਿਰਯਤਨ। ਅਭਾਵ = ਖਾਤਮਾ, ਵਿਨਾਸ਼। ਕਹਾ = ਕੀ। ਗਹੇ = ਫੜਦਾ, ਪਕੜਦਾ। ਤਜਾਰੈ = ਛੱਡਦਾ, ਤਿਆਗਦਾ। ਛੁਟਯੋ = ਛੁੱਟ ਗਿਆ, ਮਿਟ ਗਿਆ। ਭਾਵ = ਹੋਣਾ, ਸੱਤਾ, ਹੋਂਦ, ਅਸਤਿ। ਅਭਾਵ = ਨਾ ਹੋਣਾ, ਅਣਹੋਂਦ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨਵਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਸਾਰਕ ਦਿਸਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ-ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।
- ੨ ਉਹ ਕੀ ਫੜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੀ ਤਿਆਗਦੇ ਹਨ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਂਦ ਤੇ ਅਣਹੋਂਦ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ॥ ੧੫॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਜੈਸੇ ਦਿਨਕਰ ਕੇ ਉਦੈ ਦੀਪਕ ਦੁਤਿ ਦੁਰ ਜਾਤਿ।

੨ ਤੈਸੇ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਮੈ ਆਨੰਦ ਸਬੈ ਬਿਲਾਤ॥ ੧੬॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜੈਸੇ = ਜਿਵੇਂ। ਦਿਨਕਰ = ਸੂਰਜ। ਉਦੈ = ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ। ਦੀਪਕ = ਦੀਵਾ। ਦੁਤਿ = ਕ੍ਰਾਂਤੀ, ਸ਼ੋਭਾ, ਰੌਸ਼ਨੀ। ਦੁਰ = ਲੁਕ, ਛੁਪ, ਮੱਧਮ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਤਿ = ਜਾਂਦੀ। ਤੈਸੇ = ਉਵੇਂ। ਮੈਂ = ਵਿੱਚ। ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ = ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਆਨੰਦ, ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸੁਆਦ। ਸਬੈ = ਸਾਰੇ। ਆਨੰਦ = ਸੁਆਦ। ਬਿਲਾਤ = ਵਿਲੀਨ, ਮਿਟਣਾ, ਨਾਸ ਹੋਣਾ, ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ।

੧ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਮੰਨਿਆ ਹੈ:-

- (ੳ) ਪ੍ਰਾਗਭਾਵ-ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੋਣਾ। ਜੈਸੇ ਲੋਹੇ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਕਲ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਅਭਾਵ ਸੀ।
- (ਅ) ਪ੍ਰਪੰਸਾ ਭਾਵ—ਜੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਨਾਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਆਤਿਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਜਲ ਕੇ ਭਸਮ ਹੋ ਗਈ।
- (ੲ) ਅਨਯੋਨਯਾਭਾਵ—(ਪਰਸਪਰ ਅਭਾਵ) ਇਕ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਦੂਜੇ ਦਾ ਰੂਪ ਨਾ ਹੋਣਾ ਜਿਵੇਂ ਗਧਾ ਗਊ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਗਊ ਗਧਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਅਰਥਾਤ ਗਧੇ ਵਿੱਚ ਗਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਗਾਂ ਵਿੱਚ ਗਧੇ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ।
- (ਸ) ਅਤਯੰਤਾ ਭਾਵ—ਸਭ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਜਿਵੇਂ ਸਹੇ ਦੇ ਸਿੰਗ, ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਫੁੱਲ, ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਪਾਣੀ।
- (ਹ) ਸਾਮਯਿਕਾਭਾਵ—ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਹੋਣ ਪੁਰ ਭੀ ਨਾ ਮੌਜੂਦਗੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਭਾਵ ਹੋਣਾ ਜਿਵੇਂ ਘੜਾ ਹੋਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਘੜਾ ਲੈ ਜਾਣ ਤੋਂ ਘੜੇ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੈ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੭੨)
- ੨ ਅਸਟ ਦੀਪ ਦੀਪਤ ਗ੍ਰਿਹ ਜਾਨੇ। ਛਬ ਘਟ ਗਈ ਬਾਲ-ਰਵਿ ਮਾਨੇ। (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਅਧਿ. ੧)

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਦੀਵੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਛੁਪ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਫਿੱਕੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)।
- ੨ ਉਵੇਂ ਹੀ (ਬ੍ਰਹਮ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸੁਆਦ ਆਉਣ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੁਆਦ ਫਿੱਕੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਗਰੁੜ ਤਹਾਂ ਬਾਹਨ ਸਬੈ ਰਸ ਸਬ ਅਮੀ ਸਮੀਪ ॥

੨ ਗਜਾਨ ਦਿਵਾਕਰ ਕੇ ਉਦੈ ਸਬ ਮਤ ਹੈ ਗਏ ਦੀਪ ॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਗਰੁੜ = ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ। ਤਹਾਂ = ਉਥੇ। ਬਾਹਨ = ਅਸਵਾਰੀਆਂ। ਸਬੈ = ਸਾਰੇ। ਸਬ = ਸਭ, ਸਾਰੇ। ਅਮੀ = ਅੰਮ੍ਰਿਤ। ਸਮੀਪ = ਨੇੜੇ, ਨਜ਼ਦੀਕ। ਦਿਵਾਕਰ = ਸੂਰਜ। ਗਜਾਨ ਦਿਵਾਕਰ = ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਸੂਰਜ। ਕੇ = ਦੇ। ਉਦੈ = ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ। ਸਬ = ਸਾਰੇ। ਮਤ = ਧਰਮ, ਭੇਖ। ਹੈ = ਹੋ ਗਏ। ਦੀਪ = ਦੀਵੇ, ਦੀਪਕ ਸਮਾਨ ਹੋ ਗਏ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਜਿਥੇ) ਗਰੁੜ ਹੈ ਉਥੇ ਸਾਰੀਆਂ ਅਸਵਾਰੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ, ਜਿਥੇ ਇਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਆ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਸਾਰੇ ਰਸ ਆ ਗਏ।
- ੨ ਜਿਥੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਮਾਨੋ ਉਥੇ ਸਾਰੇ ਦੀਵੇ ਮੱਧਮ ਪੈ ਗਏ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਭੇਖਾਂ ਰੂਪ ਦੀਵੇ ਮੱਧਮ ਹੋ ਗਏ ॥ ੧੭ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਹੇਤਿ ਪਰੀਛਾ ਕੇ ਸੁ ਗੁਰ ਖੰਡਯੋ ਜਗ ਬਿਵਹਾਰ ॥

੨ ਕਹਤ ਸਿੱਖ ਆਨੰਦ ਯੁਤ ਵਸਿ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਅਧਾਰ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਹੇਤਿ = ਵਾਸਤੇ। ਪਰੀਛਾ = ਪਰਖ, ਇਮਤਿਹਾਨ। ਕੇ = ਦੇ। ਖੰਡਯੋ = ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ। ਜਗ = ਜਗਤ ਦਾ। ਬਿਵਹਾਰ = ਕੰਮ-ਕਾਰ। ਆਨੰਦ = ਖੁਸ਼ੀ, ਖੇੜਾ। ਯੁਤ = ਨਾਲ। ਪ੍ਰਾਰਬਧ = ਭਾਰਾਜ, ਕਿਸਮਤ, ਤਕਦੀਰ। ਵਸਿ = ਅਧੀਨ। ਅਧਾਰ = ਆਸਰਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਿਉਹਾਰਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।
- ੨ ਸਿੱਖ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ! ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਹੁਣ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੈ ॥ ੧੮ ॥

੧ ਉਹ ਰਸੁ ਪੀਆ ਇਹ ਰਸੁ ਨਹੀ ਭਾਵਾ ॥ (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਬਾਵਨ ਅੱਖਰੀ, ਪੰਨਾ, ੩੪੨)

ਜਾਂ ਆਨਨ ਰਸ ਕਸ ਲਵੈ ਨ ਲਾਈ ॥ (ਗਉੜੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੮੦)

- ੨ ਵਿਨਤਾ ਦੇ ਪੇਟੇ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕੱਛਪ ਰਿਖੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਵਾਹਨ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅੱਧਾ ਧੜ ਪੰਛੀ ਦਾ ਅਤੇ ਉਪਰਲਾ ਭਾਗ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਭਾਰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਗਰੁੜ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਸੁਰਗ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ, ਤਦ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਰੀਝ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਵਰ ਮੰਗ ! ਗਰੁੜ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸਦਾ ਆਪ ਦੇ ਉੱਪਰ ਰਹਾਂ। ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਇਹ ਬਾਤ ਮੰਨ ਲਈ, ਪਰ ਗਰੁੜ ਨੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਹੈ। ਗਰੁੜ ਨੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਮੈਥੋਂ ਕੋਈ ਵਰ ਲੈ ਲਉ। ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਆਖਿਆ "ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਸਵਾਰੀ ਬਣ ਜਾ।" ਹੁਣ ਚਿੰਤਾ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਹੇਠ ਹੋਣਾ ਪਿਆ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਵਿਚਾਰ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗਰੁੜ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਧੁਜਾ ਉੱਪਰ ਰਹੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਗਰੁੜ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਵਾਹਨ ਭੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਉੱਪਰ ਭੀ ਹੋਇਆ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੩੯੯)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਭਗਵਨ ਆਤਮਵਾਨ ਜੇ ਲੀਲਾ ਵਤ ਕਰੈਂ ਭੋਗ।

੨ ਬਸਤੁ ਬੁਧਿ ਕਛੁ ਨਾ ਗਹੈ ਧੀਰਜਵਾਨ ਅਰੋਗ ॥ ੧੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਭਗਵਨ = ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ। ਆਤਮਵਾਨ = ਗਿਆਨਵਾਨ, ਗਿਆਨੀ। ਜੇ = ਜਿਹੜੇ, ਜੋ। ਵਤ = ਵਾਂਗ, ਸਮਾਨ, ਨਿਆਈਂ। ਲੀਲਾ = ਖੇਡ। ਕਰੈਂ = ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭੋਗ = ਛਕਣਾ। ਬਸਤੁ (ਵਸਤੁ) = ਚੀਜ਼। ਬੁਧਿ = ਬੁੱਧੀ, ਅਕਲ। ਕਛੁ = ਕੁਝ ਵੀ। ਗਹੈ = ਪਕੜਦੀ। ਧੀਰਜਵਾਨ = ਹੌਸਲੇ ਵਾਲੀ। ਅਰੋਗ = ਰੋਗ, ਬਿਮਾਰੀ ਰਹਿਤ, ਕਾਮ ਕਰੋਧ ਆਦਿ ਜਾਂ ਅਵਿੱਦਿਆ ਆਦਿ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਹੰਗਤਾ ਮਮਤਾ, ਆਦਿ ਤੋਂ ਰਹਿਤ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ! ਜੋ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹਨ, ਉਹ ਬੱਚੇ ਵਾਂਗ ਲੀਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਦਾਰਥ ਛਕਦੇ/ਛਕਾਉਂਦੇ ਹਨ।
੨ ਲੇਕਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਬੜੇ ਠਰੰਮੇ ਵਾਲੀ ਤੇ ਹੰਗਤਾ ਮਮਤਾ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ ॥ ੧੯ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਗਜਾਨੀ ਆਸਕਤ ਮਤਿ ਕਰੈ ਸੁ ਬੰਧਨ ਹੇਤੁ।

੨ ਗਜਾਨੀ ਕੇ ਆਸਕਤ ਨਹਿ ਤਜੈ ਨ ਕਛੁ ਗਹਿ ਲੇਤ ॥ ੨੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਗਜਾਨੀ = ਨਾਦਾਨ, ਮੂਰਖ, ਬੇਅਕਲ। ਆਸਕਤ = ਫਸਾਉਂਦਾ। ਮਤਿ = ਬੁਧਿ, ਅਕਲ। ਕਰੈ = ਕਰਦਾ। ਸੁ = ਉਹ (ਉਹ ਵਿਕਾਰ)। ਬੰਧਨ = ਬੰਧਨਾਂ ਦੇ। ਹੇਤੁ = ਕਾਰਨ, ਸਬੱਬ। ਆਸਕਤ ਨਹਿ = ਫਸਦੇ ਨਹੀਂ। ਤਜੈ = ਛੱਡ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਕਛੁ = ਕੁਝ ਵੀ। ਗਹਿ = ਫੜਨਾ। ਲੇਤ = ਲੈਂਦਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਮੂਰਖ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਕਲ (ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿੱਚ) ਫਸ ਗਈ ਹੈ, (ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਜੀਵ ਦੇ) ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।
੨ ਗਿਆਨੀ (ਮਨੁੱਖ) ਦੇ (ਇੰਦਰੇ ਇਹਨਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿੱਚ) ਨਹੀਂ ਫਸਦੇ, (ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਂ) ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ॥ ੨੦ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਹੋ ਅੰਬੋਧ ਅਨੰਤ ਗਤਿ ਪਰਸਜੋ ਚਿਤ ਸਮੀਰ।

੨ ਬਹੁ ਕਲੋਲ ਤਾ ਮੈ ਉਠੈ ਨਾਨ੍ਹਾ ਰੂਪ ਸਰੀਰ ॥ ੨੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਹੋ = ਮੈਂ, ਮੇਰਾ। ਅੰਬੋਧ = (ਸ. ਅੰਘੋਧਿ ਜਾਂ ਅੰਬੁਧ) (ਅੰਬ + ਓਧ) ਅੰਬ (ਪਾਣੀ) ਓਧ = ਸਮੁੰਦਰ। ਜਲ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਅਨੰਤ = ਬੇਅੰਤ। ਗਤਿ = ਮਰਯਾਦਾ, ਨਿਯਮ। ਪਰਸਜੋ = ਛੂਹੀਆਂ, ਲੱਗੀਆਂ। ਸਮੀਰ = ਹਵਾ। ਚਿਤ = ਚਿਤਵਣੀ, ਸੋਚਣੀ, ਫੁਰਨਾ, ਸੰਕਲਪ। ਬਹੁ = ਬਹੁਤੀਆਂ। ਕਲੋਲ = ਲਹਿਰਾਂ। ਤਾ = ਉਸ। ਮੈ = ਵਿੱਚ। ਉਠੈ = ਉਠਦੀਆਂ। ਨਾਨ੍ਹਾ = ਅਨੋਕਾਂ। ਰੂਪ ਸਰੀਰ = ਸਰੀਰਾਂ ਰੂਪ।

ਅਰਥ :

੧ ਮੇਰਾ ਬੇਅੰਤ ਪਰਮ ਆਪਾਂ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਸ

ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਰੂਪ ਹਵਾ ਛੇਹੀ। ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਫੁਰਨਾ ਉਠਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਤੋਂ ਬਹੁ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਵਾਂ —

੨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉਠ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਰੂਪ ਬੁਲਬੁਲੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਅਰਥਾਤ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਰੂਪ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾ ਰੂਪ ਬੁਦਬੁਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ॥ ੨੧॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਚਿਤਵਤ* ਬਾਤ ਭਯੋਸਾਂਤਿ ਅਬ ਜੀਵ ਲਹਰਿ ਭਈ ਲੀਨ।

੨ ਕੇਵਲ ਰੂਪ ਅਨੰਦ ਹੋ ਰਹਜੋ ਸੁਭਾਸੁਭ ਹੀਨ॥ ੨੨॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਚਿਤਵਤ = ਚਿਤਵਣੀ ਰੂਪ ਹਵਾ। ਬਾਤ = ਹਵਾ, ਵਾਯੂ। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਈ। ਸਾਂਤਿ = ਠੰਡੀ, ਖਤਮ। ਅਬ = ਹੁਣ। ਲਹਰਿ = ਤਰੰਗਾਂ। ਜੀਵ ਲਹਰਿ = ਜੀਵਾਂ ਰੂਪ ਲਹਿਰਾਂ। ਭਈ = ਹੋ ਗਈਆਂ। ਲੀਨ = ਵਿਲੀਨ। ਕੇਵਲ = ਸਿਰਫ, ਸ਼ੁੱਧ। ਰੂਪ ਅਨੰਦ = ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ। ਹੋ = ਮੈਂ। ਰਹਜੋ = ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸੁਭਾਸੁਭ (ਸੁਭ + ਅਸੁਭ) = ਚੰਗਾ ਤੇ ਮਾੜਾ (ਕਰਮ)। ਹੀਨ = ਨਾਸ।

ਅਰਥ :

੧ ਦਿਲ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਰੂਪ ਹਵਾ ਹੁਣ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ (ਹਵਾ ਦੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜੀਵ ਰੂਪ) ਤਰੰਗਾਂ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ।

੨ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ ਹੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਮਾੜੇ ਖਿਆਲਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ॥ ੨੨॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਇੰਦ੍ਰਾਦਿਕ ਇਛਾ ਕਰੈਂ ਨਿਸਚਲ ਪਦ ਸੁ ਅਗਾਧ।

੨ ਤਹਾ ਗਜਾਨਿ ਇਸਥਿਤਿ ਸਦਾ ਮੈਂ ਤੂੰ ਯਹ ਵਹ ਬਾਧ॥ ੨੩॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਇੰਦ੍ਰਾਦਿਕ = ਇੰਦ੍ਰ ਤੋਂ ਆਦਿ ਬ੍ਰਹਸਪਤਿ, ਪ੍ਰਜਾਪਤੀ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ। ਇਛਾ = ਤਮੰਨਾ, ਭਾਵਨਾ। ਕਰੈਂ = ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਸਚਲ = ਅਚੱਲ, ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਪਦ = ਪਦਵੀ, ਮਰਾਤਬਾ। ਅਗਾਧ = ਡੂੰਘਾ, ਉੱਚਾ। ਤਹਾ = ਉਥੇ। ਗਜਾਨਿ = ਗਿਆਨੀ ਮਨੁੱਖ। ਸਦਾ = ਹਮੇਸ਼ਾਂ। ਮੈਂ ਤੂੰ = ਮੇਰ-ਤੇਰ। ਯਹ = ਇਹ। ਵਹ = ਉਹ। ਬਾਧ = ਰੁਕਾਵਟ।

ਅਰਥ :

੧ ਜਿਸ ਉੱਚੀ ਤੇ ਅਚੱਲ ਪਦਵੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇੰਦਰ ਤੋਂ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

੨ ਉਸ ਅਚੱਲ ਪਦਵੀ 'ਤੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਾਸਤੇ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਜਿਥੇ ਮੇਰ-ਤੇਰ ਅਤੇ ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਦਾ ਝਗੜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੨੩।

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਜਾਗ੍ਰਤ ਸੁਪਨ ਤਹਾਂ ਨਹੀਂ ਜਹਿ ਸੁਖਪਤਿ ਮਨ ਲੀਨ।

੨ ਮੈਂ ਤੂੰ ਤਹਾਂ ਨ ਸੰਭਵੈ ਆਤਮ ਨਿਸਚਯ ਕੀਨ॥ ੨੪॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਾਗ੍ਰਤ = ਨੀਂਦ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਹਾਲਤ, ਅਵਿੱਦਿਆ ਰੂਪ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਗਿਆਨ ਦੀ ਹਾਲਤ। ਮੈਂ = ਮੇਰ। ਤੂੰ = ਤੇਰਾ। ਤਹਾਂ = ਉਥੇ। ਨ ਸੰਭਵੈ = ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਨਿਸਚਯ = ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਯਕੀਨ। ਕੀਨ = ਕੀਤਾ।

*ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਪਾਠ 'ਚਿਤ ਬਾਤ ਭਯੋ ਸਾਂਤਿ ਅਬ' ਭੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਜਾਗਰਤ, ਸੁਪਨ ਅਵਸਥਾ ਜਿਥੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਸੁਖੇਪਤੀ ਵਿੱਚ ਮਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ੨ ਫੇਰ ਜਿਥੇ ਮੇਰ ਤੇਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ਉਹ ਆਤਮਾ (ਆਪਣਾ ਆਪਾ) ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ੨੪।

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਗਜਾਨੀ ਕਰੈ ਅਨੇਕ ਕ੍ਰਮ ਬਿਧਿ ਵਤ ਜਗ ਬਿਵਹਾਰ।

੨ ਲਿਪੈ ਨ ਧੂਮਾਕਾਸ਼ ਜਜੋਂ ਜਾਨਜੇ ਜਗਤ ਅਸਾਰੁ ॥ ੨੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਨੇਕ = ਬੇਅੰਤ। ਕ੍ਰਮ = ਕਰਮ, ਵਿਉਹਾਰ। ਬਿਧਿ ਵਤ = ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ, ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ। ਬਿਵਹਾਰ = ਕੰਮ। ਲਿਪੈ = ਲਿਪਾਇਮਾਨ, ਲਿਬੜਨਾ। ਧੂਮਾਕਾਸ਼ = (ਧੂਮ+ਅਕਾਸ਼) ਧੂੰਆਂ ਜਿਵੇਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ। ਜਜੋਂ = ਜਿਵੇਂ, ਵਾਂਗ। ਜਾਨਜੇ = ਜਾਣਦਾ। ਜਗਤ = ਸੰਸਾਰ। ਅਸਾਰੁ = ਝੂਠਾ, ਨਾਸਵੰਤ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਗਿਆਨਵਾਨ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਹਣੇ-ਸੋਹਣੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਮਰਯਾਦਾ ਪੂਰਬਕ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਦਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਵੇਂ ?
- ੨ ਜਿਵੇਂ ਧੂੰਏਂ ਨਾਲ ਅਕਾਸ਼ ਲਿਬੜਦਾ ਨਹੀਂ, ਓਵੇਂ ਹੀ (ਗਿਆਨਵਾਨ) ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ॥ ੨੫ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਜਾਗ੍ਰਤ ਮਾਹਿ ਸੁਖਪਤਿ ਸੀ ਮਤਵਾਰੇ ਕੀ ਕੇਲ।

੨ ਕਰੈ ਚੇਸਟਾ ਬਾਲ ਜਜੋਂ ਆਤਮ ਸੁਖ ਰਹਜੇ ਝੇਲ ॥ ੨੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਜਾਗ੍ਰਤ = ਜਾਗਦਿਆਂ। ਮਾਹਿ = ਵਿੱਚ। ਸੁਖਪਤਿ = ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਹਾਲਤ। ਸੀ = ਵਰਗੀ। ਮਤਵਾਰੇ = ਝੱਲੇ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ। ਕੇਲ = ਕਿਰਿਆ, ਕੰਮ, ਕ੍ਰੀੜਾ। ਕਰੈ = ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚੇਸਟਾ = ਇੱਛਾ, ਤਮੰਨਾ। ਬਾਲ = ਬੱਚਾ। ਜਜੋਂ = ਜਿਵੇਂ। ਰਹਜੇ = ਰਹਿੰਦਾ। ਝੇਲ = ਝੇਲਦਾ, ਸਹਾਰਦਾ, ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਗਿਆਨਵਾਨ ਜਾਗਦਿਆਂ ਜੋ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕੰਮ ਓਵੇਂ ਕਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਗਾੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਤੇ ਸੁਪਨਾਵੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪਾਂਗਲ ਮਨੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਪਕੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੋਂਦੇ ਹਨ ਕਿ:-
- ੨ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਾ ਪੰਘੂੜੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅੰਗ ਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨਵਾਨ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਆਤਮਕ-ਸੁਖ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਬਿਉਹਾਰ ਵਿੱਚ ਫਸਦਾ ਨਹੀਂ ॥ ੨੬ ॥

ਸੋਰਠਾ ॥ ੧ ਸੁਪਨਿ ਰਾਵ ਭਯੋ ਰੰਕ ਪ੍ਰਾਨ ਤਜੇ ਤਹ ਛੁਧਾ ਵਸਿ।

੨ ਜਾਗੈ ਵਹੀ ਪ੍ਰਯੰਕ ਹਹਿ ਬਿਸਮਯ ਕਹਿ ਹਰਖ ਪੁਨਿ ॥ ੨੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੁਪਨਿ = ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ। ਰਾਵ = ਰਾਜਾ। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ, ਬਣ ਗਿਆ। ਰੰਕ = ਕੰਗਾਲ, ਮੰਗਤਾ। ਪ੍ਰਾਨ = ਸ੍ਰਾਸ। ਤਜੇ = ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ। ਤਹ = ਉਥੇ। ਛੁਧਾ = ਭੁੱਖ। ਵਸਿ = ਅਧੀਨ।

ਜਾਗੈ = ਜਾਗਦਾ ਹੈ। ਵਹੀ = ਉਹੀ। ਪ੍ਰਯੋਕ = ਪਲੰਘ। ਹਹਿ = ਹੁੰਦਾ। ਬਿਸਮਯ = ਹੈਰਾਨ।
ਕਹਿ = ਕਹਿੰਦਾ। ਹਰਖ = ਖੁਸ਼ੀ। ਪੁਨਿ = ਫੇਰ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਰਾਜਾ ਕੰਗਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ (ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ) ਮੰਗਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ (ਕਿਤੇ ਬੈਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਭੁੱਖ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ) ਸੁਸ ਛੱਡ ਦੋਂਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)
- ੨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਜਾਗਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਪਲੰਘ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ॥ ੨੭॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਆਸਤਿਕ ਨਾਸਤਿਕ* ਨਹਿ ਕਛੁ ਨਹਿ ਤਹਿ ਏਕ ਨ ਦੋਇ।

੨ ਲਘੁ ਦੀਰਘੁ ਨਹਿ ਅਗੁਨ ਗੁਨ ਚਿਤ ਸਰੂਪ ਮਮ ਸੋਇ॥ ੨੮॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਆਸਤਕ = ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ। ਨਾਸਤਕ = ਰੱਬੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ।
ਕਛੁ = ਕੁਝ ਵੀ। ਤਹਿ = ਓਥੇ। ਏਕ = ਇੱਕ। ਦੋਇ = ਦੂਸਰਾ। ਲਘੁ = ਛੋਟਾ, ਉਪਾਸ਼ਕ, ਜਗਿਆਸੂ,
ਸੇਵਕ। ਦੀਰਘੁ = ਵੱਡਾ। ਅਗੁਨ = ਅੰਗੁਣ, ਨਿਰਗੁਣਾ। ਗੁਨ = ਗੁਣਵਾਨ। ਚਿਤ ਸਰੂਪ = ਚੇਤਨ
ਸਰੂਪ। ਮਮ = ਮੇਰਾ। ਸੋਇ = ਉਹ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਨਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਨਾ ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ, ਇਕ ਨਾ ਦੋ ਇਹ ਦੋਹ ਦਾ ਝਗੜਾ ਨਹੀਂ।
- ੨ ਨਾ ਛੋਟਾ (ਸੇਵਕ), ਨਾ ਵੱਡਾ (ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ), ਨਾ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਗੁਣਵਾਨ, ਸਾਰੇ ਮੇਰਾ ਚੇਤਨ
ਸਰੂਪ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ॥ ੨੮॥

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਅਗਹ ਅਗੋਚਰੁ ਏਕ ਰਸ ਨਿਰਬਚਨੀ ਨਿਰਵਾਨ।

੨ ਅਨਾਥ ਨਹਿਨ ਕੋ ਭੂਮਿਕਾ ਜਾ ਪਰਿ ਕਥੀਏ ਗਜਾਨ॥ ੨੯॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਅਗਹ = ਅਪਕੜ, ਪਰਤੱਖ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਫੜਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਅਗੋਚਰ = ਅਵਿਸ਼ੇ, ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ
ਦੀ ਜੋ ਪਕੜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਨਿਰਬਚਨੀ = ਬੋਲ ਬਿਨਾਂ। ਨਿਰਬਾਨ = ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਰਹਿਤ।
ਕੋ = ਕੋਈ। ਜਾ = ਜਿਸ। ਪਰਿ = ਉੱਪਰ। ਕਥੀਏ = ਆਖੀਏ। ਨਹਿਨ = ਨਹੀਂ। ਭੂਮਿਕਾ = ਅਵਸਥਾ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਅਪਕੜ, ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਕਰਕੇ ਅਵਿਸ਼ੇ, ਬੋਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਤੇ ਦੁੱਖ ਰਹਿਤ, ਇਕ ਰਸ ਸਾਰੇ
ਵਿਆਪਕ ਹੈ।
- ੨ ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਐਸੀ ਕੋਈ ਅਵਸਥਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੀਏ
॥ ੨੯ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੋਵਾਰ: ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿਖ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :-

ਦੋਹਰਾ॥ ੧ ਧਨੁ ਧਨੁ ਸਿਖ ਉਦਾਰ ਮਤਿ ਪਾਯੋ ਮਤੋ ਅਨੂਪ।

੨ ਸੁ ਗੁਰੁ ਖੋਜ ਲੀਨੋ ਭਲੇ ਭਯੋ ਸੁ ਸੁਧ ਸਰੂਪ॥ ੩੦॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਧਨੁ ਧਨੁ = ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ। ਉਦਾਰ = ਸਖੀ, ਦਾਨੀ, ਸ਼੍ਰੇਣ, ਉੱਤਮ। ਮਤਿ = ਬੁੱਧੀ, ਅਕਲ। ਮਤੋ = ਸਿਧਾਂਤ। ਅਨੂਪ = ਅਨੁਊਪ, ਉਪਮਾ ਰਹਿਤ। ਪਾਯੋ = ਪਾਇਆ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਸੁ = ਉਹ। ਖੇਜ = ਢੂੰਢਣਾ, ਭਾਲਣਾ। ਲੀਨੋ = ਲਿਆ। ਭਲੋ = ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ। ਭਯੋ = ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁਧ ਸਰੂਪ = ਬ੍ਰਹਮ ਸਰੂਪ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਐ ਸਿੱਖ! ਤੂੰ ਧੰਨਤਾ ਯੋਗ ਹੈਂ, ਤੇਰੀ ਸਮਝ ਵੀ ਬੜੀ ਉੱਤਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਪਮਾ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।
- ੨ ਬ੍ਰਹਮ ਨੇਸ਼ਟੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸ਼ੁਭ ਉਪਦੇਸ਼ ਪਾ ਕੇ, ਉਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪਵਿੱਤਰ ਸਰੂਪ (ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਰੂਪ) ਹੋ ਗਿਆ (ਕਰਤਾ ਭੋਗਤਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਛੱਡ ਕੇ) ॥ ੩੦ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਸੁਨਿ ਬਿਚਾਰ ਠਹਿਰਾਇ ਹੈਂ ਬਿਸਰਤ ਵਾਕ ਥਕਿ ਜਾਇ ।

੨ ਅਨਾਥ ਬਿਬੇਕੀ ਜਾਨਿ ਹੈਂ ਗਾਯਬ ਬਾਜੀ ਪਾਇ ॥ ੩੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੁਨਿ = ਸੁਣ ਕੇ। ਬਿਚਾਰ = ਉਪਦੇਸ਼। ਠਹਿਰਾਇ = ਠਹਿਰਾਉਣਾ, ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵਸਾਉਣਾ। ਬਿਸਰਤ = ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਨਾਲ। ਵਾਕ = ਸੰਸਕਾਰ। ਥਕਿ ਜਾਇ = ਥੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਿਬੇਕੀ = ਗਿਆਨਵਾਨ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ। ਜਾਨਿ = ਜਾਣਦੇ। ਹੈਂ = ਹਨ। ਗਾਯਬ = ਗੁਪਤ। ਬਾਜੀ = ਬਾਜੀਗਰ ਦੇ ਤਮਾਸ਼ੇ ਵਾਂਗ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਐ ਸਿੱਖ! ਜੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸੰਸਕਾਰ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਨ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਥੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- ੨ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਇਕ ਬਾਜੀਗਰ ਦੇ ਤਮਾਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਕੀਤੀ ਹੈ ॥ ੩੧ ॥

ਬਾਜੀਗਰਿ ਜੈਸੇ ਬਾਜੀ ਪਾਈ ॥ ਨਾਨਾ ਰੂਪ ਭੇਖ ਦਿਧਲਾਈ ॥

ਸਾਂਗੁ ਉਤਾਰਿ ਬਿਮ੍ਰਿਓ ਪਾਸਾਰਾ ॥ ਤਬ ਏਕੋ ਏਕੰਕਾਰਾ ॥ (ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫, ਪੰਨਾ ੭੩੬)

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਯਹ ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਸਰਸ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਰਚਯੋ ਬਿਚਾਰਿ ।

੨ ਸਾਧਨ ਸਿਧ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਏ ਨਾਥ ਭਲੀ ਪਰਕਾਰ ॥ ੩੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਯਹ = ਇਹ। ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ = ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਨਾਮੀ ਗ੍ਰੰਥ। ਸਰਸ = ਬਹੁਤ ਹੀ। ਬਹੁ = ਬਹੁਤੀ। ਬਿਧਿ = ਵਿਧੀਆਂ, ਢੰਗ, ਤਰੀਕੇ। ਰਚਯੋ = ਬਣਾਇਆ। ਬਿਚਾਰਿ = ਵਿਚਾਰ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ, ਸੋਚ-ਸੋਚ ਕੇ। ਸਾਧਨ = ਤਰੀਕੇ, ਢੰਗ (ਵੈਰਾਗ, ਵਿਵੇਕ, ਖਟ ਸੰਪੱਤੀ, ਮੋਖ ਇੱਛਾ ਆਦਿ)। ਸਿਧ = ਪੁੱਗੇ ਹੋਏ ਜੋਗੀ, ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਹੋਏ ਸਾਧੂ। ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਏ = ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ, ਜਾਹਿਰ ਕੀਤੇ। ਨਾਥ = ਅਨਾਥ ਕਵੀ ਦਾ ਨਾਂ। ਭਲੀ ਪਰਕਾਰ = ਸੋਹਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਇਹ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

੨ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤੇ ਹਨ ॥ ੩੨ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਬੰਧਯੋਮਾਨ ਚਾਹਤ ਛੁਟਯੋ ਯਹ ਨਿਸਚੈ ਮਨ ਮਾਹਿ ।

੨ ਬਿਚਾਰਮਾਲ ਤਾ ਪਰਿ ਰਚੀ ਅਗ ਤਗ ਪਰਿ ਨਾਹਿ ॥ ੩੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਬੰਧਯੋਮਾਨ = ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ। ਚਾਹਤ = ਚਾਹੁੰਦਾ। ਛੁਟਯੋ = ਛੁਟਕਾਰਾ। ਯਹ = ਇਹ।
ਨਿਸਚੈ = ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਯਕੀਨ। ਮਨ ਮਾਹਿ = ਮਨ ਵਿੱਚ। ਬਿਚਾਰਮਾਲ = ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਨਾਮੀ ਇਹ
ਗ੍ਰੰਥ। ਤਾ ਪਰਿ = ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ। ਰਚੀ = ਬਣਾਈ। ਅੱਗ (ਅਗਜ) = ਅਗਿਆਨੀ, ਮੂਰਖ, ਬੇਅਕਲ,
ਬੇਸਮਝ। ਤਗ (ਤਗਜ) = ਗਿਆਨੀ, ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ। ਪਰਿ = ਉਤੇ। ਨਾਹਿ = ਨਹੀਂ।

ਅਰਥ :

੧ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ
ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ।

੨ ਇਹ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਉਹਨਾਂ (ਜਗਿਆਸੂ ਜਨਾਂ ਵਾਸਤੇ) ਬਣਾਈ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਾਸਤੇ ॥ ੩੩ ॥
ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਔਰ ਮਾਲ ਰਤਨਾਦਿ ਜੇ ਘਾਤ ਹੋਤ ਤਿਨ ਹੇਤੁ ।

੨ ਅਦਭੁਤ ਮਾਲ ਬਿਚਾਰ ਯਹ ਤਸਕਰ ਵਸਿ ਕਰਿ ਲੇਤ ॥ ੩੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਔਰ = ਅਵਰ, ਹੋਰ। ਮਾਲ = ਮਾਲਾਂ। ਰਤਨਾਦਿ = ਰਤਨ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ।
ਜੇ = ਜਿਹੜੀਆਂ। ਘਾਤ = ਮਰਨਾ, ਮੌਤ। ਤਿਨ = ਉਨ੍ਹਾਂ। ਹੇਤੁ = ਵਾਸਤੇ। ਅਦਭੁਤ = ਅਜੀਬ
ਕਿਸਮ ਦੀ। ਮਾਲ ਬਿਚਾਰ = ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ। ਯਹ = ਇਹ। ਤਸਕਰ = ਚੋਰ। ਵਸਿ = ਕਾਬੂ, ਅਧੀਨ।
ਲੇਤ = ਲੈਂਦੀ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੋਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਆਦਮੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
(ਜਾਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

੨ ਇਹ ਜੋ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਇਹ
ਅਦਭੁਤ ਮਾਲਾ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਭਲੇ ਪਾਸੇ ਜੋੜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ॥ ੩੪ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਖਟ ਦਰਸਨ ਕੀ ਮਾਲ ਜੋ ਅਪਨੋ ਪੱਛ ਲਿਯੇ ਜੁ ।

੨ ਦੈਤ ਰਹਿਤ ਰੁਚਿ ਮਾਲ ਯਹ ਸੋਭਤ ਸਬਨ ਹਿਯੇ ਜੁ ॥ ੩੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਖਟ = ਛੇ। ਦਰਸਨ = ਭੇਖ। ਖਟ ਦਰਸਨ = ਛੇ ਭੇਖ ਜੋਗੀ, ਜੰਗਮ, ਸਰੋਵੜੇ, ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ,
ਸੰਨਿਆਸੀ, ਦਰਵੇਸ਼। ਮਾਲ = ਮਾਲਾ। ਜੋ = ਜਿਹੜੀ। ਅਪਨੋ - ਆਪੋ ਆਪਣਾ। ਪੱਛ = ਪੱਖ, ਧੜਾ।

ਦੂਜਾ ਭਾਵ ਇੰਜ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਅਗਿਆਨੀ ਮੂਰਖਾਂ ਲਈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਵਿਦਵਾਨ ਗਿਆਨੀ ਤਤਵੇਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਏਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹਨ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਸੰਸਾਰਕ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਲਿਯੇ = ਲੈਂਦੇ। ਦ੍ਰੈਤ ਰਹਿਤ = ਦ੍ਰੈਸ਼ ਰਹਿਤ, ਦੁਬਿਧਾ ਰਹਿਤ। ਰੁਚਿ = ਸੁੰਦਰ। ਯਹ = ਇਹ।
ਸੋਭਤ = ਸੋਭਦੀ, ਫੱਬਦੀ। ਸਬਨ = ਸਾਰਿਆਂ। ਹਿਯੇ = ਹਿਰਦੇ 'ਚ।

ਅਰਥ :

੧ ਛੇ ਭੇਖਾਂ ਦੀ ਜੋ ਮਾਲਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵ ਧੜੇਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਪਰੁੱਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਧੜੇਬੰਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

੨ ਇਹ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੱਬਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਹ-

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਰਾਵ ਰੰਕ ਮਨਿ ਭਾਵਤੀ ਵਰਨਾਸੂਮ ਸੁਖ ਦੈਨ।

੨ ਰੁਚਿ ਬਿਚਾਰਮਾਲਾ ਰਚੀ ਚਿਤਵਤ ਚਿਤੁ ਅਤਿ ਚੈਨ ॥ ੩੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਰਾਵ = ਰਾਜਾ। ਰੰਕ = ਗਰੀਬੜਦਾ, ਮੰਗਤਾ, ਕੰਗਾਲ। ਮਨਿ = ਮਨ ਵਿੱਚ। ਭਾਵਤੀ = ਭਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਵਰਨਾਸੂਮ (ਵਰਨ+ਆਸੂਮ) ਵਰਨ = ਚਾਰ ਵਰਨ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ, ਸ਼ੂਦਰ ਤੇ ਵੈਸ਼)। ਆਸੂਮ = ਚਾਰ ਆਸੂਮ (ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ, ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ, ਵਾਨ ਪ੍ਰਸਥ, ਸੰਨਿਆਸ)।* ਰੁਚਿ = ਸੁੰਦਰ। ਰਚੀ = ਬਣਾਈ। ਚਿਤਵਤ = ਯਾਦ ਕਰਨ ਨਾਲ। ਚਿਤੁ = ਦਿਲ ਨੂੰ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਹੀ। ਚੈਨ = ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸੁਖ।

ਅਰਥ :

੧ (ਇਸ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਨੂੰ) ਰਾਜਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮੰਗਤਾ ਜੋ ਵੀ ਪਹਿਰ ਲਵੇ ਭਾਵ ਪੜ੍ਹੇ-ਸੁਣੇ, ਹਰੇਕ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਚਾਰ ਵਰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਚਾਰ ਆਸੂਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ।

੨ ਅਜਿਹੀ ਸੁੰਦਰ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਬਣਾਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਿਆਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬੜਾ ਹੀ ਸੁਖ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥ ੩੬ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਅਨਾਥ ਸੂਵਨ ਬਹੁਤੇ ਕੀਏ ਕਹਜੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ।

੨ ਅਬ ਸੁ ਬਿਚਾਰਿ ਬਿਚਾਰਿ ਪੁਨਿ ਕਰਨ ਨ ਪਰੈ ਬਿਚਾਰ ॥ ੩੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੂਵਨ = ਸੁਣਨਾ। ਕੀਏ = ਕੀਤੇ। ਕਹਜੇ = ਆਖਿਆ ਹੋਇਆ। ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ = ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ। ਅਬ = ਹੁਣ। ਸੁ = ਉਹ। ਬਿਚਾਰਿ ਬਿਚਾਰਿ = ਵਿਚਾਰ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ, ਸੋਚ-ਸੋਚ ਕੇ। ਪੁਨਿ = ਫੇਰ। ਨ ਪਰੈ = ਨਾ ਪਵੇ। ਬਿਚਾਰ = ਸੋਚਣਾ।

ਅਰਥ :

੧ ਅਨਾਥ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਮੈਂ ਬੜੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸੁਣਨਾ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ ਆਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

੨ ਹੁਣ ਸੋਚ-ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਬਣਾਉਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫੇਰ ਕੋਈ ਸੋਚ ਨਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇ ॥ ੩੭ ॥

ਇਹਨਾਂ ਅਗਲੇ ਦੋਹਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਵੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦਿਖਾ ਰਹੇ ਹਨ :

ਦੋਹਰਾ ॥੧॥ ਛਿਮਾ ਕਰੋ ਸਿਖ ਜਾਨਿ ਕੈ ਹੇ ਕਵਿ ਮਹਾ ਪ੍ਰਬੁਧ।

੨ ਲੇਹੁ ਸੁਧਾਰ ਬਿਚਾਰਿ ਕੈ ਅੱਖਰ ਸੁੱਧ ਅਸੁੱਧ ॥ ੩੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਛਿਮਾ = ਮੁਆਫੀ। ਸਿਖ = ਸੇਵਕ। ਜਾਨਿ ਕੈ = ਜਾਣ ਕੇ। ਮਹਾ = ਮਹਾਨ। ਪ੍ਰਬੁਧ = ਪ੍ਰਬੋਧ, ਸਿਆਣੇ, ਵਿਦਵਾਨ, ਕਵੀ ਜਨੋਂ। ਲੇਹੁ = ਲਵੇ। ਸੁਧਾਰ = ਸੋਧ, ਠੀਕ ਕਰ ਲਵੇ। ਬਿਚਾਰਿ = ਵਿਚਾਰ। ਕੈ = ਕਰਕੇ। ਸੁਧ = ਸਹੀ। ਅਸੁੱਧ = ਗਲਤ।

ਅਰਥ :

੧ ਹੇ ਮਹਾਨ ਸਿਆਣੇ ਕਵੀ ਜਨੋਂ ! ਮੈਨੂੰ ਸੇਵਕ ਜਾਣ ਕੇ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਣਾ।

੨ ਗਲਤ ਜਾਂ ਸਹੀ ਅੱਖਰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸੋਧ ਕਰ ਲੈਣਾ (ਠੀਕ ਕਰ ਲੈਣਾ) ॥ ੩੮ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥੧॥ ਹੌ ਅਨਾਥ ਕੇਤਕ ਸੁਮਤਿ ਵਰਨੌਂ ਮਾਲ ਬਿਚਾਰ।

੨ ਰਾਮ ਮਯਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦਯਾ ਸਾਧਸੰਗਿ ਨਿਰਧਾਰ ॥ ੩੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਹੌ = ਮੈਂ। ਅਨਾਥ = ਯਤੀਮ, ਕਵੀ ਦਾ ਨਾਂ। ਕੇਤਕ = ਕਿੰਨੀ-ਕੁ। ਸੁਮਤਿ = ਚੰਗੀ ਅਕਲ। ਵਰਨੌਂ = ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮਾਲ ਬਿਚਾਰ = ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ। ਮਯਾ = ਬਖਸ਼ਿਸ਼। ਦਯਾ = ਦਇਆ, ਕਿਰਪਾ। ਨਿਰਧਾਰ = ਨਿਰਣਾ ਕਰਕੇ।

ਅਰਥ :

੧ ਅਨਾਥ ਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਸਮਝ ਸੀ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਲਿਖਣ ਦੀ!

੨ ਇਹ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਸਤਸੰਗਤ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰਕੇ (ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ) ਲਿਖੀ ਹੈ ॥ ੩੯ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥੧॥ ਪੁਰੀ ਨਰੋਤਮ ਮਿਤ੍ਰੁ ਵਰੁ ਖਰੋ ਅਤਿਥਿ ਭਗਵਾਨ।

੨ ਬਰਨੀ ਮਾਲ ਬਿਚਾਰ ਮੈਂ ਤਿਹ ਆਗਯਾ ਪਰ ਮਾਨਿ ॥ ੪੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਪੁਰੀ ਨਰੋਤਮ = ਨਰੋਤਮ ਪੁਰੀ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਮਿਤ੍ਰੁ = ਦੋਸਤ, ਸੱਜਣ। ਵਰੁ = ਉਤਮ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ। ਖਰੋ = ਚੰਗਾ। ਅਤਿਥਿ = ਸਾਧੂ, ਬਿਹੰਗਮ। ਬਰਨੀ = ਵਰਣਨ ਕੀਤੀ। ਤਿਹ = ਉਸ ਦੀ। ਆਗਯਾ = ਹੁਕਮ। ਪਰਮਾਨ = ਪਰ (ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ) ਮਾਨ = ਮੰਨ ਕੇ।

ਅਰਥ :

੧ (ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ) ਨਰੋਤਮ ਪੁਰੀ ਨਾਮ ਦੇ ਰੱਬ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਪਰਮ ਮਿੱਤਰ ਹਨ।

੨ ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨ ਕੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਬਣਾਈ ਹੈ ॥ ੪੦ ॥

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਸੁਣਨ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਦਸਦੇ ਹਨ :

ਦੋਹਰਾ ॥੧॥ ਲਿਖੇ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਜੁਤ ਅਰੁ ਪੁਨਿ ਕਰੇ ਬਿਚਾਰ।

੨ ਛਿਨ ਛਿਨ ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਗਾਸ ਤਿਹਿ ਹੋਇ ਸੁ ਰਵਿ ਪ੍ਰਕਾਰ ॥ ੪੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਲਿਖੇ = ਲਿਖੇਗਾ। ਪੜ੍ਹੇ = ਪੜ੍ਹੇਗਾ। ਅਤਿ = ਬਹੁਤ ਹੀ। ਪ੍ਰੀਤਿ = ਪ੍ਰੀਤੀ, ਪਿਆਰ।
 ਚੁਤ = ਨਾਲ। ਅਰੁ = ਅਤੇ। ਪੁਨਿ = ਫੇਰ। ਕਰੇ ਬਿਚਾਰ = ਵਿਚਾਰ ਕਰੇਗਾ। ਛਿਨ-ਛਿਨ = ਪਲ-
 ਪਲ, ਹਰੇਕ ਛਿਨ ਵਿੱਚ। ਪ੍ਰਗਾਸ ਰਾਜਾਨ = ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ। ਤਿਹਿ = ਉਸ ਨੂੰ। ਰਵਿ = ਸੂਰਜ।
 ਪ੍ਰਕਾਰ = ਵਾਂਗ। ਸੁ = ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ, ਉੱਤਮ।

ਅਰਥ :

- ੧ (ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸਾਰ-ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ) ਜੋ ਲਿਖੇਗਾ, ਜਿਹੜਾ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਜੋ ਵੀ ਇਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇਗਾ।
- ੨ ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਲ-ਪਲ ਵਿੱਚ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ ॥ ੪੧ ॥

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਕਵੀ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ :

ਦੋਹਰਾ ॥ ੧ ਗੀਤਾ ਭਗਵਤ ਕੋ ਮਤੋ ਏਕਾਦਸ ਕੀ ਜੁਗਤਿ ।

੨ ਅਸਟਾਬਕੁ ਬਸਿਸਟ ਮੁਨਿ ਕਛੁਕ ਅਪਨੀ ਉਕਤਿ ॥ ੪੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ :

ਗੀਤਾ ਭਗਵਤ = ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ^੧। ਕੋ = ਦਾ। ਮਤੋ = ਸਿਧਾਂਤ, ਨਿਚੋੜ।
 ਏਕਾਦਸ = ਗਿਆਰਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚੋਂ। ਕੀ = ਦੀ। ਜੁਗਤਿ = ਯੁਕਤੀ। ਅਸਟਾਬਕੁ = ਅਵਧੂਤ
 ਗੀਤਾ^੨। ਬਸਿਸਟ ਮੁਨਿ = ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮੁਨੀ ਦੇ ਯੋਗ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸਾਰ। ਕਛੁਕ = ਕੁਝ-ਕੁਝ।
 ਉਕਤਿ = ਉਕਤੀ, ਕਥਨੀ, ਬਾਣੀ, ਬਚਨ।

ਅਰਥ :

- ੧ ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਦੇ ਗਿਆਰਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ।
- ੨ ਅਸਟਾ ਵਕੂ ਰਿਖੀ ਰਚਿਤ ਅਵਧੂਤ ਗੀਤਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ, ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮੁਨੀ^੩ ਦੇ ਯੋਗ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਨਿਚੋੜ ਲੈ ਕੇ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ (ਇਹ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ ਹੈ) ॥ ੪੨ ॥

ਗ੍ਰੰਥ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ

ਸੋਰਠਾ ॥ ੧ ਸਤ੍ਰੁਹ ਸੈ ਛਬੀਸ ਸੰਮਤ ਮਾਘਵ ਮਾਸ ਸੁਭ ।

੨ ਮੋਮਤਿ ਜਿਤਿਕ ਹੁਤੀ ਸੁ ਤੇਤਿਕ ਵਰਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਿ ॥ ੪੩ ॥

੧ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੇ ਭੀਖਮ ਪਰਵ ਦਾ ਇਕ ਪਾਠ, ਜਿਸ ਦੇ ੧੮ ਅਧਿਆਇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਲੋਕ ਸੰਗਣਾ ੭੦੦ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਕੁਰੁਖੇਤ੍ਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਅਰਜੁਨ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਗੀਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਬਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਰਜੁਨ ਸੰਵਾਦ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ "ਜਯੋਤਿਸਰ" ਹੈ ਹੁਣ ਉਥੇ ਸੁੰਦਰ ਗੀਤਾ ਭਵਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੪੧੦)

੨ ਅਸਟਾਵਕੂ—ਇਕ ਰਿਖੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਵਲ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉੱਦਾਲਕ ਦੀ ਪੁਤਰੀ ਸੁਮਤਿ (ਸੁਜਾਤਾ) ਦੇ ਗਰਭ ਤੋਂ ਕਹੋਡ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਹਾਲ ਮਹਾਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਤਦ ਇਕ ਦਿਨ ਕਹੋਡ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਦ ਪਾਠ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਗਰਭ 'ਚੋਂ ਬਾਲਕ ਨੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਆਖਿਆ—'ਆਪ ਵੇਦ ਪਾਠ ਅਸ਼ੁੱਧ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ!' ਇਸ ਪੁਰ ਕਹੋਡ ਨੂੰ ਬੜਾ ਕ੍ਰੋਧ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਏਹ ਲੜਕਾ ਵਿੰਗੇ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਅਸ਼ਟ (ਅੱਠ) ਅੰਗ (ਵਕੂ) ਵਿੰਗੇ ਹੋ ਗਏ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੨੬)

੩ ਇਹ ਵੈਦਿਕ ਰਿਖੀ ਰਿਗਵੇਦ ਦੇ ਕਈ ਮੰਤਰਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਉਰਵਸ਼ੀ ਅਪਸਰਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮਿਤ੍ਰਾਵਰੁਣ ਦਾ ਵੀਰਯ ਪਾਤ ਹੋਣ ਪੁਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਮਿ ਰਾਜਾ ਦਾ ਪੁਰੋਹਤ, ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋਇਆ ਹੈ।

(ਦੇਖੋ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੮੨੫)

ਪਦ ਅਰਥ :

ਸੜ੍ਹਹ = ਸਤਾਰਾਂ (੧੭)। ਸੈ = ਸੈਂ। ਛਬੀਸ = ੨੬ (ਛੱਬੀ)। ਸੰਮਤ = ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ੧੭੨੬।
ਮਾਘਵ - ਮਾਘ। ਮਾਸ = ਮਹੀਨਾ। ਸੁਭ = ਚੰਗਾ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ। ਮੋ = ਮੇਰੀ। ਮਤਿ = ਅਕਲ, ਸਮਝ।
ਜਿਤਿਕ = ਜਿੰਨੀ ਕੁ। ਹੁਤੀ = ਸੀ। ਸੁ = ਉਹ। ਤੇਤਿਕ = ਓਨੀ-ਕੁ। ਵਰਨੀ = ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ।
ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਿ = ਜਾਹਿਰ ਕਰਕੇ।

ਅਰਥ :

- ੧ ੧੭੨੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ ਸੀ ਤੇ ਮਾਘ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ।
- ੨ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਜਿੰਨੀ-ਕੁ ਅਕਲ ਸੀ, ਉਸ ਅਕਲ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਜਾਹਿਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਹੈ॥ ੪੩॥

ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਵਿਚਾਰਮਾਲਾ ਆਠਵੇਂ ਬਿਸ਼ੂਮ॥

ਟੀਕਾਕਾਰ

ਪੰਡਿਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ

(ਲਾਹੌਰ ਮੁਜੰਗਾਂ ਵਾਲੇ)

ਸੁੰਦਰ ਗੁਟਕਾ ਸਟੀਕ ਵੱਡਾ

ਇਸ ਵਿਚ ਜਪੁਜੀ, ਸ਼ਬਦ ਹਜ਼ਾਰੇ, ਰਹਿਰਾਸ, ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ, ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ, ਸਵਯੇ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵੱਡਾ, ਅਰਦਾਸ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ, ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ। ਕਿਤਾਬੀ ਸਾਈਜ਼ ਭੇਟਾ 150/-

ਨਿਤਨੇਮ ਸਟੀਕ ਵੱਡਾ

ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼ਬਦ ਹਜ਼ਾਰੇ, ਰਹਿਰਾਸ, ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ, ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਸਵਯੇ, ਅਰਦਾਸ ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਹਨ। ਭੇਟਾ 80/-

ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸਟੀਕ ਵੱਡਾ ਸਾਈਜ਼

ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਟੀਕਾ ਭੇਟਾ 50/-

ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਟੀਕ ਭੇਟਾ 150/-

ਦਸ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਟੀਕ ਪਾ : ੧੦

ਮੁਕੰਮਲ ਦੋਵੇਂ ਭਾਗ

ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਆਂ ਮੁਖਵਾਕ ਬਾਣੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਉਸਤੁਤ, ਚੰਡੀ ਚਲਿੱਤ੍ ਪਹਿਲਾ, ਚੰਡੀ ਚਲਿੱਤ੍ ਦੂਜਾ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਬਚਿਤ੍ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਬੋਧ ਦਾ ਟੀਕਾ ਸੁਖੈਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭੇਟਾ 200/-

ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ :—

ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੋ:

ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਲੇ

ਗਲੀ ਨੰ: 8, ਬਾਗ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਫੋਨ : 545421

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ

ਗਿਆਨ ਭੰਡਾਰ

ਅਰਥਾਤ

ਨਿਤਨੇਮ ਸਟੀਕ

ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਸਵਯੇ, ਸੰਪੂਰਨ ਚੌਪਈ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਪੂਰਨ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਪੂਰਨ ਆਨੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਕੀਰਤਨ ਸੌਹਿਲਾ, ਸਾਖੀਆਂ, ਮਹਾਤਮਾ, ਪ੍ਰਮਾਣਾ, ਉਥਾਨਕਾ ਸਹਿਤ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਿਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਭੇਟਾ 125/-

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨ ਭੰਡਾਰ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਟੀਕ ਸੈਂਚੀ ਦੂਜੀ

ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਤੇ ਮਾਝ ਰਾਗ ਦਾ ਟੀਕਾ, ਸਾਖੀਆਂ, ਉਥਾਨਕਾ, ਪ੍ਰਮਾਣਾ ਸਹਿਤ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਿਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਭੇਟਾ 150/-

ਵਿਵੇਕ ਭੰਡਾਰ

ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸੌਹਿਲਾ, ਸਾਖੀਆਂ, ਪ੍ਰਮਾਣਾ ਤੇ ਉਥਾਨਕਾ ਸਹਿਤ ਦਰਜ ਹਨ। ਭੇਟਾ 50/-

ਟੀਕਾਕਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸੰਤ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ (ਰੇਵਾੜੀ ਵਾਲੇ)

ਡੇਰਾ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਆਸ਼ਰਮ, ਸਹੀਦ ਉਦਮ ਸਿੰਘ ਨਗਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ : ❧ ★ ❧

ਭਾ: ਮੁਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਕੰ:

ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਲੇ, ਗਲੀ ਨੰ. 8 ਬਾਗ ਰਾਮਾ ਨੰਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

